Nord-Sud:
Diagnòstic i perspectives

Temps de futur

Col.lecció TEMPS DE FUTUR

NORD-SUD: DIAGNÒSTIC I PERSPECTIVES

Una visió des de Catalunya

Publicacions de la
FUNDACIÓ JAUME BOFILL
EDICIONS DE LA MAGRANA

Maqueta i disseny de la col·lecció: Marina Vilageliu

Primera edició: setembre de 1988

Drets exclusius d'aquesta edició:
Fundació Jaume Bofill, Provença 324 - 08037 Barcelona
i Edicions de la Magrana, S.A. Apartat de Correus 9487
08080 Barcelona

Imprès a Nova-Gràfik, Puigcerdà, 127 - 08014 Barcelona
ISBN: 84-7410-381-9
Dipòsit legal: B. 31.551 - 1988

ÍNDEX

Presentació 7
Entitats organitzadores de la Campanya «Catalunya Solidària» 8

Joan Gomis
Introducció sobre actituds. Al voltant d'una campanya 9

Josep Maria Vidal Villa
La interdependència del desenvolupament i el subdesenvolupament 23

Joaquim Novella Izquierdo
Les polítiques de desenvolupament i el nou ordre econòmic internacional (Comerç i ajuda al desenvolupament) 37

Miren Etxezarreta
La nova divisió internacional del treball en la producció agrària i la seva repercussió en el Tercer Món 67

Xavier Martínez Peinado
Nous països industrials, mite o realitat? 89

Benjamí Bastida Vila
El neoproteccionisme dels països centrals 103

Pere Talavera Deniz
La crisi econòmica d'Amèrica Llatina en el context de la crisi capitalista mundial 113

Lluís de Sebastián
Perspectives actuals del deute extern a Amèrica Llatina 135

Francesc Borràs
Desarmament i desenvolupament 149

Carles G. Gasòliba
La comunitat europea i els països en vies de desenvolupament 163

Francesc Granell
L'acció espanyola d'ajuda al desenvolupament . . . 171

Arcadi Oliveres Boadella
Les velles i les noves raons de la solidaritat: el cas de Catalunya 193

Annex 1
Declaracions conclusives de «Catalunya Solidària» . . 213

Annex 2
Eleccions al Parlament de Catalunya: Peticions als partits 222

PRESENTACIÓ

Durant la primavera de 1988 s'ha celebrat, promoguda pel Consell d'Europa, una campanya sobre la interdependència i la solidaritat Nord-Sud. El seu objectiu és promoure un veritable diàleg entre Europa i el Tercer Món i que Europa faci un paper més actiu en favor de la cooperació Nord-Sud.

És la primera vegada que hi ha una campanya d'aquesta amplitud i amb el propòsit d'arribar a tota la societat. Els seus temes principals són: comerç, agricultura, recursos naturals, deute i finances, ajuda al desenvolupament, treball i ocupació, i relacions socioculturals.

En el marc d'aquesta iniciativa del Consell d'Europa, les organitzacions catalanes que treballen per la solidaritat Nord-Sud han organitzat de manera conjunta la campanya «Catalunya solidària». Catalunya és un país europeu desenvolupat: li pertoca, doncs, de col·laborar efectivament amb els països del Sud. Aquesta cooperació no és només un imperatiu de justícia sinó una condició del progrés comú, ja que el desequilibri entre Nord i Sud és un dels principals obstacles a la pau i el benestar del món.

«Nord-Sud: diagnòstic i perspectives» és una de les aportacions que Catalunya Solidària fa per millorar el coneixement sobre la realitat del Tercer Món, especialment des del punt de vista de les relacions econòmiques i comercials. Els articles d'aquest llibre han estat escrits per professors universitaris i especialistes en aquests temes i en el seu conjunt ens plantegen un problema: el subdesenvolupament no és un fet aïllat, els països del Nord en som, en gran mesura, responsables i per tant també som responsables de la recerca de solucions. El diagnòstic que es fa en aquest llibre és prou negatiu perquè entre tots, des de diferents llocs i perspectives comencem a buscar solucions. El món és interdependent i el nostre futur depèn del futur dels països del Sud.

LA CAMPANYA «CATALUNYA SOLIDÀRIA» HA ESTAT ORGANITZADA PER:

- Ajuda en Acció
- Associació de Professionals per a la Cooperació amb Nicaragua
- Associació per a les Nacions Unides a Espanya
- Centre UNESCO de Catalunya
- CIDOB
- Consell Nacional de la Joventut de Catalunya
- Creu Roja
- Fons Català de Cooperació al Desenvolupament
- Fundació per la Pau
- Intermón
- Justícia i Pau
- Las Segovias
- Lliga dels Drets dels Pobles
- Mans Unides
- Medicus Mundi
- Metges Sense Fronteres
- Món-3, Universitaris pel Tercer Món
- Moviment 0,7 %
- Nous Camins
- Plenty
- Servei Civil Internacional
- SIPAJ
- UNICEF
- Vetermón

INTRODUCCIÓ SOBRE ACTITUDS
(Al voltant d'una campanya)

JOAN GOMIS
(President de «Catalunya Solidària»)

En el marc de la campanya «Catalunya Solidària» hem volgut realitzar una publicació que aprofundeixi el tema de les relacions econòmiques i polítiques entre els països del Nord i els del Sud. Una publicació que no sigui un manual tècnic dirigit als especialistes, sinó que serveixi de divulgació i alhora que tingui prou rigor per representar una aportació elaborada a aquests temes, i que abasti tant l'aspecte de diagnòstic de les situacions com el de propostes d'alternatives de solucions. Aquest article inicial introdueix, amb unes notes més generals sobre actituds, i unes consideracions sobre la campanya europea Nord-Sud, les reflexions i els estudis sobre el primer problema del nostre temps.

El primer problema

Una conferència organitzada a Lisboa pel Consell d'Europa, el 1984, decidí de realitzar una gran campanya de sensibilització sobre la interdependència i la solidaritat Nord-Sud. La proposta es va anar concretant i la campanya se celebra enguany, especialment concentrada a la primavera.

És la primera iniciativa internacional d'aquestes característiques. Naturalment que les Nacions Unides, especialment a través de la UNCTAD, han organitzat nombroses conferències internacionals sobre la temàtica Nord-Sud, i que diversos dels seus organismes especialitzats, que com a propis de les Nacions Unides són internacionals, treballen permanentment en aquests problemes. Hi ha, per altra banda, la tasca de cooperació al desenvolupament que realitza la Comunitat Econòmica Europea, especialment amb els Tractats de Lomé, que tenen ja una tradició apreciable. Hi ha també les reunions internacionals convocades per uns o altres organismes, a vegades públics, a vegades privats, amb participació internacional, que s'han convertit ja en habituals i que, enca-

ra que d'importància molt diversa, són ja tan nombrosos que seria difícil de portar-ne el compte. Hi ha també col·laboracions, públiques i privades, en casos d'emergència, com a Etiòpia el 1985, on feia impressió de veure en aquelles terres gent de molts països, cooperants d'antiga data o recents, representants oficials de diverses nacions, des dels Estats Units a la Unió Soviètica, i membres d'organitzacions no governamentals de molts llocs amb l'ajuda que canalitzaven des de les seves pàtries respectives.

Encara que força insuficients, és veritat que hi ha hagut i hi ha moltes col·laboracions internacionals davant els desequilibris Nord-Sud, les seves causes i les seves conseqüències, davant aquest que és segurament el primer problema del món d'avui. Però mai no s'havia projectat i realitzat una campanya com aquesta del Consell d'Europa. Ja que tracta d'implicar tots els països membres del Consell, governs i organitzacions no governamentals, institucions públiques i entitats privades, esglésies i sindicats, personatges famosos i joventuts anònimes. El resultat que tingui la campanya no el podem saber ara, naturalment, i és previsible que serà desigual la resposta que assolirà segons els països, desigual segons els sectors. Però, en qualsevol cas, cal remarcar el fet molt positiu de la seva ambició de mobilitzar, per primera vegada, tota la societat amb una campanya comuna i organitzada des de temps. En el panorama més aviat negre de les relacions Nord-Sud, la campanya europea és una aportació nova i d'importància notable. I, si no sabem encara quins rastres deixarà, segur que en deixarà, i tot això gràcies especialment a uns grapats d'homes i de dones que de temps viuen aquests problemes i han anat avançant sense cansar-se entre escepticismes i indiferències. La campanya preveia que se celebrés a tots els països que pertanyen al Consell d'Europa, i en aquest marc les organitzacions que treballem a Catalunya en la cooperació al desenvolupament la realitzarem, amb àmplies col·laboracions públiques i privades, sota el nom de «Catalunya Solidària».

La raó de ser d'aquesta campanya no necessita moltes explicacions. Els seus organitzadors es refereixen, substancialment, a la interdependència dels països dels dos hemisferis i al fet que el futur del Nord està estretament lligat al del Sud. Però les relacions Nord-Sud són encara d'una desigualtat i d'una injustícia dramàtiques. Qualsevol espectador dis-

tret de la televisió ho sap, encara que potser ignori les causes i també els mecanismes segons els quals es perpetua, quan no augmenta, l'explotació del Sud per part dels països del Nord. Els organitzadors de la campanya volen insistir en dos punts: un, la inacceptabilitat moral d'aquesta situació, i l'altre el perill que això representa per al desenvolupament pacífic i el benestar econòmic del món sencer, Nord i Sud plegats. El missatge principal que la campanya vol donar a l'opinió pública europea és aquest: la cooperació Nord-Sud és una necessitat racional i una obligació moral.

No són, doncs, difícils de deduir els objectius principals de la campanya. Sensibilitzar els europeus sobre aquests problemes; concretar la sensibilització en un suport a mesures polítiques i econòmiques destinades a millorar les relacions Nord-Sud, i afavorir contactes i iniciatives del Nord i del Sud per cercar solucions adequades als problemes d'interdependència. L'objectiu darrer de la campanya és col·laborar a promoure un diàleg veritable entre Europa i el Tercer Món, i ajudar Europa a fer un paper més actiu a favor de la cooperació Nord-Sud.

El primer problema del món d'avui

Deia abans que la desigualtat Nord-Sud és segurament el primer problema del món d'avui. Encara que l'adverbi posi un punt de cautela a l'afirmació, ¿és que aquesta és gaire agosarada? Algú pot dir que les afirmacions absolutes d'atorgar a algú o a alguna cosa el primer lloc en el mèrit, en el perill o en la gravetat són sempre arriscades, i encara més si aquestes afirmacions pretenen tenir abast mundial.

Però, tot i reconèixer la saviesa que hi ha sovint en el relativisme, també sembla que és veritat que, posats a escollir un primer problema d'avui, cap no iguala el que plantegen les desigualtats Nord-Sud. Les amenaces de la insensata cursa armamentística són molt greus, però són amenaces, i si les seves conseqüències són ja mortals ho són precisament perquè engoleixen recursos enormes que podrien salvar la vida de milions i milions d'éssers humans dels països del Sud. L'ecologia malmesa, que és un altre dels grans problemes d'avui, es tradueix ja en danys reals i actuals, però aquests són encara ben inferiors als danys de la fam, de la malal-

tia, de la manca d'higiene i de l'ensenyament... que es produeixen de manera diària als països del Sud. Els enfrontaments Est-Oest dificulten la cooperació Nord-Sud i són evidentment un altre dels grans problemes actuals, però en general no arriben a les temperatures tràgiques dels dèficits de moltes menes als països del Sud. Les guerres localitzades afecten molts pobles si sumem les que hi ha a Amèrica Llatina, a Àfrica i a Àsia, però aquestes guerres són ben sovint conseqüència de la manca de desenvolupament als països afectats, i força vegades hi tenen un paper les estratègies Est-Oest que lluiten de manera sagnant en aquests països gràcies al fet que hi ha la divisió Nord-Sud. Les crisis econòmiques, l'augment de l'atur i les conseqüències negatives que, al costat de les positives, origina la revolució tecnològica, tenen precisament els seus efectes pitjors als països del Tercer Món.

No cal fer un repàs exhaustiu dels problemes del món actual, ni una comparació molt detallada i rigorosa per concloure que l'atribució de primer problema a aquell és, si més no, alguna cosa amb fonamentació prou sòlida. I si algú, des dels països del Nord, polemitzés per tractar de minvar la importància dels problemes que sofreixen els pobles del Sud, potser el fons de la qüestió estaria en una de les exègesis de llocs comuns de Leon Bloy, particularment brillant, que conclou que els mals dels altres sempre han estat més fàcils de superar que els mals propis. Però segurament no n'hi ha prou amb el record d'aquesta reacció humana. Perquè ben sovint, als països del Nord, no es reconeix pràcticament que aquell és el primer problema que tenim tots plantejat. Tots nosaltres, en el cas que acceptem els grans principis de totes les ideologies que, a les societats industrials de l'Estat i de l'Oest, estan situats en primer lloc de les escales de valors, si més no teòricament: la igualtat fonamental de tots els éssers humans en dignitat i per tant en drets.

Això fa que haguem de considerar com a primera conseqüència immediata que només hi ha una família humana, més enllà de races, fronteres, sistemes econòmics, ideologies... I per tant que els problemes que viuen i pateixen diàriament centenars de milions d'homes i de dones no els podem considerar com a problemes que ens siguin absolutament aliens. I aleshores no podrem negar que si aquests problemes són els més greus d'avui dia, i els que afecten un nombre més elevat d'éssers humans, són, doncs, el primer proble-

ma d'avui a tot un món que, si més no teòricament, s'afirma com un sol món. Però hi ha un altre fet innegable: aquest primer problema no mereix als països del Nord l'atenció que li correspondria segons la seva importància. I això és semblantment vàlid gairebé a tots els nivells i sectors. És vàlid per a les institucions públiques i per als ciutadans privats, si n'exceptuem un grapat de persones que sovint semblen als altres uns extravagants, uns maniàtics. Què passa?

La doble moral

Una anècdota que s'ajusta com anell al dit a aquestes reflexions.

Ara mateix m'han telefonat per participar en un debat de televisió sobre el Tercer Món. He fet observar al periodista, un cop m'ha dit qui seríem els participants en l'emissió, que no es tractaria d'un veritable debat polèmic, puix que tots els convocats som partidaris notoris d'aquesta solidaritat. El periodista m'ha contestat que tenia raó, però que no els havia estat possible de trobar ningú amb una certa personalitat pública que volgués participar en un debat televisiu fent el paper d'opositor a l'ajuda al Tercer Món, a la solidaritat més o menys articulada i profunda, i ni tan sols el paper de l'indiferent. El periodista ha dit amb encert que es tracta del problema de la doble moral. Una moral privada freqüent es tradueix en aquest cas en indiferència vers els problemes del Sud, i això quan no s'expressa opinant que aquella gent són una colla de mandres i d'inútils poc recomanables. La moral pública no permet de dir això, que seria un absolut desprestigi per al polític o personatge que gosés afirmar-ho. La moral pública coincideix a dir que tots som germans, o si més no ciutadans del mateix món, que la solidaritat vers el Sud ha de regir els nostres partits polítics, religions, institucions, conductes...

Però quan hi ha la doble moral, i hi és sovint, la realitat és que la conducta pràctica s'ajusta als imperatius de la moral privada. El polític que quan li sembla que convé, proclama la importància del diàleg Nord-Sud, a l'hora de fer els pressupostos públics o de votar-los deixarà la cooperació al desenvolupament a la cua. I qui diu polítics —o la gran majoria de polítics, perquè sempre hi ha excepcions— diu totes o

gairebé totes les professions, corrents ideològics, i sectors socials dels països del Nord. La moral privada s'imposa com sempre no només en les actuacions privades, sinó en les actuacions públiques. Deu ser per això que el primer problema del món d'avui no mereix gairebé mai l'atenció proporcionada ni gairebé mai no ocupa el lloc que li pertany als pressupostos públics i a les economies privades, als programes dels partits i a les preocupacions dels governants, als discursos dels parlamentaris i als sermons dels capellans, als estudis dels economistes i a les reivindicacions dels sindicalistes, a les activitats de les universitats i als escrits dels intel·lectuals, als espais dels mitjans de comunicació i a les iniciatives de les associacions cíviques.

I això és realitat tot i que és innegable l'enxiquiment del món per la rapidesa i amplitud de difusió de les notícies, i per la rapidesa i amplitud d'ús dels mitjans de transport. Avui no es pot dir, com en un ahir encara proper, que la immensa majoria de la gent no sap què passa als països que s'anomenaven exòtics i llunyans. Avui no són, com en un ahir encara proper, minoria totalment insignificant les persones del Nord que han conegut per un altre motiu, i encara que sigui per uns dies, països del Sud. Això és veritat encara que també ho sigui que els mitjans de comunicació no dediquin generalment a aquests temes l'espai proporcionat a la seva importància. Però hi ha un cert vernís d'informació a pràcticament totes les capes socials dels països industrialitzats: la seva informació podrà ser insuficient o parcial o a vegades mal orientada. Però avui dia ja no es pot parlar d'ignorància general del problema. Menys encara en totes aquelles capes socials, als països avançats àmpliament majoritàries, que tenen accés habitual al món de l'estudi i de la comunicació.

Pot mancar, i en realitat manca encara, més i millor informació sobre el Sud als països del Nord. Però hi ha un coneixement general que fa que no es pugui atribuir pas a la ignorància la manca de reacció suficient i adequada.

Dues argumentacions

Les persones i les entitats preocupades pels països del Sud han acostumat a insistir, al Nord, en els arguments morals. És allò que diu la campanya europea: «la cooperació Nord-

Sud és una obligació moral». Són tots els arguments moltes vegades repetits, i fins i tot en ocasions potser ja no escoltats perquè semblen sabuts, de la fraternitat universal, dels imperatius de la solidaritat, de les invocacions a principis religiosos o a principis de grans declaracions polítiques o humanitàries. Tot això sovint acompanyat per les imatges de nens famolencs i de mares esquelètiques, de camps de refugiats a Etiòpia o de moribunds als carrers de Calcuta. Tota una sèrie d'imatges, ahir en fotografies immòbils en blanc i negre i avui en films de televisió en color. Fins i tot hi ha publicitaris que recomanen de no utilitzar aquestes imatges abundosament, perquè han arribat a ser, segons diuen, contraproduents. Són contraproduents o és necessari de donar-les, no importa ara, però en tot cas corresponien i corresponen a un suport visual d'aquelles argumentacions ètiques.

Si les argumentacions morals han anat acompanyades, com ho han anat molt sovint, d'invocacions a l'acció, i especialíssimament als donatius econòmics, no ha mancat qui ho hagi refusat dient que són maneres de tranquil·litzar consciències. Potser poden ajudar a tranquil·litzar consciències els donatius urgits per aquelles argumentacions que fan crida als principis i als sentiments, però en tot cas són més útils aquests donatius, sigui quina sigui la seva qualificació subjectiva, que no pas la seva manca. Farien bé de recordar-ho aquests que tenen ja la consciència tan tranquil·la que no els cal portar la mà a la cartera. Però, en tot cas, i deixant ja la petició de col·laboracions econòmiques privades, les argumentacions morals no han assolit en general tots els resultats que eren desitjables. La bateria d'argumentacions ètiques, més o menys ben sistematitzades, exposades amb més o menys encert, ha aconseguit resultats, però no pas tots els necessaris, ben lluny d'això.

Potser per aquesta raó a les argumentacions morals se'ls van començar a afegir en data més recent unes altres menys desinteressades. És l'altra afirmació de la campanya europea: «la col·laboració Nord-Sud és una necessitat racional». El 1980 la Comissió Brandt va publicar el seu informe sobre aquestes qüestions i el titulà significativament: «Nord-Sud. Un programa per a la supervivència». L'informe Brandt, que és un dels documents cabdals sobre aquests problemes, es referia a un altre element que el moral, ja que la supervivència de la qual parlava era la supervivència de tots: la dels països in-

dustrialitzats i la dels països en vies de desenvolupament. Fins i tot aquesta ampliació dels arguments, que ha tingut i té moltes manifestacions posteriors semblants, podia recordar allò dels moralistes d'ahir: la contrició i l'atrició, l'amor i la por, i l'advertiment escèptic o realista: si no fas això per motius desinteressats, fes-ho si més no per por de les conseqüències que pots patir en cas contrari.

Els vells advertiments dels moralistes d'antany sembla que han tornat. Ja no es parla només de justícia, de solidaritat, de fraternitat. Es diu també que tots anem al mateix vaixell, que ens salvarem tots o ens perdrem tots, que la pròpia supervivència econòmica del Nord, i no només un benestar fugisser, no serà possible si no s'arriben a solucionar els problemes econòmics del Sud. Es posa l'accent, com ho fa la campanya europea, en la interdependència Nord-Sud, es recorda que uns depenem dels altres en una xarxa molt espessa de relacions econòmiques, socials, culturals i ecològiques. No es tracta només que la situació dels països del Sud sigui, en molts aspectes essencials, terriblement dramàtica per a la majoria dels seus habitants, sinó que aquestes situacions són font de problemes econòmics, d'inestabilitats socials, de conflictes que arriben sovint a les descàrregues mortals de la violència. Es tracta que tot això pot obstaculitzar el progrés del Nord, la pau al Nord, i el benestar econòmic del Nord, i com que estem tan lligats en dependències, els problemes del Sud inevitablement, tard o d'hora, passen a provocar problemes al Nord. La pau i el desenvolupament global estan amenaçats per la situació del Sud. Ací és possible de recordar velles paraules. Les del profeta Isaïes quan deia que la pau serà obra de la justícia. Sense justícia a nivell mundial, la pau no serà sòlidament possible. Sense desenvolupament al Sud, un dia o un altre el desenvolupament del Nord estarà amenaçat greument. També per això el lema de la campanya europea és: «Nord-Sud, un sol futur, una tasca comuna».

Tots aquests advertiments corresponen a la realitat. Tota aquesta dimensió de la supervivència s'afegeix a les argumentacions morals, que estan basades en fets i situacions ben certes. Potser a vegades els arguments sobre la supervivència neixin d'una consideració més àmplia i aprofundida de les realitats, potser a vegades tinguin un punt d'oportunisme en invocar obertament l'egoisme per si no n'hi hagués prou amb les argumentacions ètiques. I fins i tot hi pot haver oca-

sions en les quals es pensi que davant certs ambients considerats amb raó o sense despietats a tot allò que no sigui retribució econòmica efectiva de les inversions públiques o privades, no hi ha altra argumentació possible que aquesta. Però, dins aquesta àmplia gamma de motivacions, allò que importa és que, realment, el futur dels uns està lligat al futur dels altres, la pau i el desenvolupament generals estan interrelacionats. Tal vegada alguns cooperants generosos que porten temps treballant en països subdesenvolupats considerin amb un cert menyspreu aquests arguments que cronològicament s'han afegit a les primeres invocacions ètiques.

Però la veritat global és que no són invencions astutes ni afegits merament oportunistes. I té raó la campanya europea en parlar de les dues dimensions: la cooperació Nord-Sud és una necessitat racional i una obligació moral.

Cooperació i reforma

Una altra qüestió és fins on ha de portar aquesta necessitat racional i aquesta obligació moral. La qüestió és fonamental i té també la seva història. Com en tots els grans problemes socials, es poden considerar alhora les causes i els efectes, o bé només les causes o bé només, i acostuma a ser actitud freqüent, els efectes. Si es consideren només els efectes hi haurà l'actitud ahir anomenada de beneficència i avui, evidentment evolucionada, d'assistència social. Simplificant: l'assistència social es preocuparà que la família sense recursos pugui menjar calent, però no és el seu objectiu resoldre les causes d'aquesta manca de recursos, posem per cas donar treball a la família. Resoldre el problema de l'atur no és afer de l'assistència social. És cosa d'altres nivells: els governs, el món de la política, el món de les finances i de les empreses... Evidentment aquesta actitud pot tenir dos enfocaments ben diversos: un és possible que es despreocupi de les causes i l'altre potser copsi la seva importància però tracti només, per la divisió del treball i la urgència d'atendre necessitats sense esperar canvis estructurals, de portar el millor remei possible als efectes.

Segurament aquestes actituds van donar-se i es donen encara davant el Tercer Món. Hi va haver, i potser encara hi ha, un cert paternalisme d'ajudar amb donatius i algunes ac-

cions, i d'altres aportacions molt més generoses encara que també sense considerar de debò les causes. Aquestes serien segurament les actituds predominants en uns primers temps, quan les ajudes al Tercer Món encara no estaven institucionalitzades als països del Nord, quan no hi havia l'actual xarxa d'organitzacions no governamentals. Era sovint cosa d'individus, i les entitats que hi havia eren gairebé totes privades i de les diverses confessions cristianes, i l'ajuda tenia les diverses implicacions corresponents. Era bàsicament una tasca d'assistència social, a vegades ben feta, a vegades no. L'etapa següent, en la qual estem encara, és la de l'aparició de les cooperacions públiques, de la tecnificació de les ajudes, la seva «laicització», la divisió de les ajudes en bilaterals, multilaterals i les de les organitzacions privades. També ací es pot fer amb més competència i amb errors. I en tot cas, com l'assistència social ben feta, són accions absolutament indispensables i crec que seria totalment irresponsable desqualificar-les dient que no resolen el problema de les causes o bé engrandint a vegades hipòcritament mancances, defectes i corrupcions que hi hagi pogut haver en alguns casos. I dic hipòcritament perquè és prou sabut que la corrupció i la incompetència no són pas patrimoni dels països en vies de desenvolupament: els desenvolupats en donen també exemples.

El problema és un altre: la bona cooperació al desenvolupament, que és una altra cosa que les ajudes d'emergència, també indispensables, i que tracta sovint d'atendre la frase tan suada i tan aguda que s'atribueix a Mao sobre donar un peix i ensenyar a pescar, és suficient? I aquesta bona ajuda, en quin marc general està situada? Perquè s'ha arribat a dir, i no pas mentiderament, que un Estat del Nord pot donar deu en una bona cooperació al desenvolupament a un Estat del Sud, però que en pot retirar dotze o quinze amb contractes avantatjosos o amb alteracions de preus de primeres matèries i de productes manufacturats. Seria, i ho és en força casos, retirar més amb una mà d'allò que amb l'altra mà s'ha donat. Per tant, la cooperació al desenvolupament no ha de ser només suficient econòmicament, ben estudiada tècnicament, respectuosa amb les característiques del país del Sud, etcètera, sinó que s'ha d'inscriure en un marc que afavoreixi la transformació efectiva de les males situacions dels països del Sud.

Aleshores la pregunta és si aquest marc es pot donar sen-

se canviar alguna cosa més profunda als països del Nord que aquelles necessàries per a una cooperació al desenvolupament adequada. Serà bo en tot cas que a tots els països del Nord hi hagi institucions públiques i entitats privades que treballin amb mitjans i competència en la cooperació al desenvolupament, però ¿això transformarà totes les causes dels efectes que pateixen els països del Sud? ¿Aquesta cooperació del Nord amb el Sud no passarà d'una tasca d'assistència social, per més adequadament que sigui feta i per més indispensable que sigui encara en molts casos? Sembla clar que, sense bandejar en absolut la cooperació al desenvolupament, les mesures efectives per enfrontar les causes estructurals de la situació són més vastes o profundes. Els canvis, les transformacions, les reformes, les revolucions, digueu-ho com preferiu.

Ací també la campanya europea recorda que hi ha diversos grans temes a les relacions Nord-Sud, no només l'ajuda al desenvolupament. Al costat d'aquesta, la campanya proposa sis altres grans temes: comerç, agricultura, recursos naturals i medi ambient, deute i finances, ocupació, i relacions socioculturals. Segur que encara es podrien afegir alguns altres grans temes, per exemple les relacions entre desarmament i desenvolupament, ben sovint recordades i que ja no són només afer per a organitzacions pacifistes sinó que han arribat a ocupar, el 1987, una conferència de les Nacions Unides. En aquesta com en les altres grans qüestions, la solidaritat, o si voleu ser solidaris i ser conscients de la interdependència, hauria de moure a canvis, a reformes, algunes d'elles veritablement profundes. Hauria de moure veritablement cap a alguna cosa que podríem anomenar cursa de desarmament oposada a la cursa armamentística que és objectivament criminal i intolerable per les multituds que pateixen en un món de recursos escassos.

Aquest seria un canvi substancial en les economies, en les prioritats polítiques i en les escales de valors efectives. Un canvi que podria tenir també entre les seves motivacions aquella de la solidaritat, si és autèntica. I porta, des de la reacció inicial de protesta, ira, propòsit d'acció que pot fer néixer el coneixement de qualsevol de les situacions tràgiques del Tercer Món, cap a temptatives de transformació de les nostres societats i dels nostres models acceptats. Una solidaritat adequada no només faria que les ajudes públiques al

desenvolupament arribessin a aquell percentatge del 0,7 % del PNB recomanat de temps com a mínim per les Nacions Unides, sinó a mesures més substancials que signifiquessin transformacions del sistema, de les lleis i dels costums.

Sumar esforços

Per avançar efectivament en aquests camins cal sumar, i aquest és un dels propòsits de la campanya europea i de la nostra campanya catalana. Sumar esforços d'institucions públiques i d'entitats privades, d'organitzacions no governamentals diverses i d'agents socials diferents, de gent d'ideologies d'un ventall obert. Una suma basada, en definitiva, en una fidelitat mínima a aquells que són els principis dels quals es reclamen tots els grans sectors de la nostra civilització: l'afirmació de la igualtat fonamental de tots els éssers humans en dignitat i en drets. I a partir d'aquesta base comuna molts poden confluir a admetre efectivament la prioritat en els problemes d'avui d'aquests que d'una manera o altra ens afecten a tots i que afecten vivíssimament l'existència diària de prop de dos terços de la humanitat. Si considerem quines són molt sovint les prioritats actuals, aquests canvis que inclouen tants problemes i sectors representarien ben bé una revolució. Penso que hauria de ser la revolució dels decennis propers i, dit amb grans paraules, que d'això depèn en gran mesura el futur de la humanitat.

Tornem a la campanya europea d'interdependència i solidaritat Nord-Sud, tornem a la campanya de «Catalunya Solidària» plantejada en el marc de l'europea. L'objectiu final de la campanya és, repetim-ho, de promoure un veritable diàleg entre Europa i el Tercer Món i ajudar Europa a fer un paper més actiu a favor de la cooperació Nord-Sud. I on diem Europa cal llegir també Catalunya, naturalment.

LA INTERDEPENDÈNCIA DEL DESENVOLUPAMENT I EL SUBDESENVOLUPAMENT

JOSEP MARIA VIDAL VILLA

La problemàtica del desenvolupament i el subdesenvolupament econòmics es troba en el centre mateix de les diferències abismals que separen, en els nostres dies, els països del Tercer Món. Es pot constatar, sense necessitat de cap investigació, que bona part de la humanitat viu en condicions que voregen situacions de fam i en la majoria dels casos aconsegueixen únicament el nivell mínim de subsistència. Evidentment, en aquestes societats el nivell cultural, sanitari, educatiu, tècnic, etc., es troba molt lluny del que es podria considerar imprescindible utilitzant la mesura pròpia dels països més desenvolupats. Per si això fos poc, aquests països són l'escenari de guerres freqüents, civils en alguns casos en el marc de la lluita d'alliberament nacional, però motivades i fomentades en molts d'altres per l'intervencionisme extern de les potències més desenvolupades.

Aquesta situació no pot sinó inspirar indignació i apellar a la solidaritat d'aquelles persones sensibles a aquesta problemàtica des dels països occidentals, i és en aquest marc que s'inclou la campanya «Catalunya Solidària». No obstant això, entenc que una forma de solidaritat és la de puntualitzar i explicar amb rigor les causes que han originat aquesta situació, sense recórrer a explicacions enganyoses com la influència del clima, la idiosincràsia particularment passiva dels habitants del Tercer Món, la seva incapacitat per al treball en condicions modernes, la corrupció dels seus dirigents i el malbaratament econòmic que provoca, etc. Tot això pot ser cert, *però no és la causa real d'aquesta situació,* sinó solament la seva manifestació exterior més evident.

La causa real de la situació que està travessant l'anomenat Tercer Món al meu entendre té un nom: *el capitalisme,* l'expansió del qual a nivell mundial està en l'origen del subdesenvolupament i de l'endarreriment de la majoria de la humanitat. En les pàgines següents intentaré argumentar aquesta afirmació.

1. *Necessitat d'expansió exterior del capitalisme*

La forma de producció capitalista, per la seva pròpia naturalesa profunda, és una forma de producció expansiva. Efectivament, la raó última de ser del capitalisme és l'*expansió del capital*, és a dir, el creixement del control de l'activitat productiva i de creació de riquesa a través de la propietat privada. Entenem per «capital», per tant, una relació social específica que implica la propietat privada dels mitjans de producció i que adopta tres *formes* diferents: capital-diner, capital-productiu i capital-mercaderies. Aquestes tres formes constitueixen el cicle del capital social, en la fase productiva del qual es crea el nou valor que conté la plus-vàlua, que és precisament la font de la nova riquesa. Aquest fenomen pot produir-se gràcies a la conversió de la força de treball en una mercaderia que té la peculiaritat que en ser utilitzada crea valor. I per encarnar aquesta mercaderia es necessita l'existència d'un treballador lliure, sense cap altre mitjà de subsistència que la seva pròpia força de treball.

L'objectiu racional de cada capitalista és augmentar el capital. Aquest fenomen s'aconsegueix gràcies a l'activitat productiva, ja que el nou valor creat, ja sigui en forma de mercaderies o a través de la seva conversió en diner en el mercat, continua pertanyent al capitalista.

Aquest simple esquema de funcionament del capitalisme implica l'expansió, la inclou. Aquest procés d'expansió del capital rep el nom d'*acumulació* i expressa el creixement del capital.

Ara bé, el creixement del capital, considerat socialment, no adopta una forma lineal creixent, sinó que, tot al contrari, es produeix de forma anàrquica, sotmesa a contínues oscil·lacions. Per això es diu que la *forma de desenvolupament* del capitalisme és cíclica. Els cicles econòmics estan causats, entre altres coses, per la incapacitat de cada capitalista individual de conèixer per si sol el comportament futur del mercat. Hi ha, per tant, una falta de coordinació entre les decisions individuals de producció i el comportament del mercat, la qual cosa dóna peu a l'anarquia de la producció. Malgrat tot, els cicles, considerats globalment, afavoreixen el creixement del capital, l'acumulació. D'un període a un altre, d'un cicle a un altre, la massa de capital social ha crescut i, qualitativament, la societat disposa d'un millor

aparell productiu. És a dir, en la fase de crisi del cicle desapareixen les empreses més antigues, obsoletes i romanen les més modernes, amb major productivitat. Certament és un procés dolorós per a qui el pateix —atur obrer, fallides empresarials— però a nivell global és tremendament eficaç.

Aquest procés cíclic històricament va tenir repercussions profundes en el desenvolupament del capitalisme. Va afavorir la tendència cap a la *concentració* i la *centralització* del capital. La primera implica l'increment de la mida de les fàbriques, l'augment del volum de producció de cada planta i per conseqüent l'augment del volum de capital-diner necessari per intervenir en la producció. Com a derivat d'aquest fet, apareix la centralització del capital que representa la unió de nombrosos capitals individuals en un únic capital social (les societats anònimes són el seu millor exponent) que permeti escometre la inversió necessària per poder intervenir en una producció cada cop més concentrada.

Com assenyala R. Hilferding, aquest procés té el seu agent principal en el capital bancari (i el seu accelerador en la Borsa) la intervenció directa del qual en la indústria dóna peu al capital financer. Així apareix el capitalisme monopolista.

2. *Evolució històrica del capitalisme: fases*

Si s'observa el procés històric concret del capitalisme a Europa, es poden distingir tres fases: una primera fase d'acumulació originària de capital que va coexistir amb el mercantilisme, una segona fase de capitalisme concurrencial, en la qual es varen formar els mercats interiors i els Estats-nació en la seva forma actual i, per últim, una tercera fase que correspon al desenvolupament del capital monopolista.

Les tres fases han tingut el seu peculiar vessant exterior. La primera correspon el colonialisme basat en el pillatge del recursos de les colònies, el tràfic d'esclaus i altres formes d'explotació i opressió, però no representa la integració de les colònies en un sistema capitalista unificat. En la segona fase, que es desenvolupa durant el segle XIX fins al 1870 aproximadament, el colonialisme es consolida i la forma de relació predominant és la comercial: venda de productes manufacturats de les metròpolis i compra de primeres matèries

mineres o agrícoles de les colònies. És l'època de l'inici de la destrucció de les economies pre-capitalistes de les colònies. La tercera fase, la monopolística, correspon a la culminació de la colonització del món i el seu repartiment entre les grans potències, i es basa econòmicament en l'exportació de capitals. És la fase que es coneix com a imperialisme. L'exportació de capitals implica la conversió dels treballadors de les colònies en proletaris, és a dir, treballadors lliures, que són separats d'aquesta manera dels seus medis de producció i despullats de les formes pre-capitalistes de subsistència de les societats colonitzades. D'aquesta manera, una part dels treballadors es proletaritza, i la resta, expulsats de la producció per la competència de les mercaderies capitalistes, són marginats i sumits en la pobresa. En aquesta fase, la integració metròpoli-colònia es consuma i sorgeix el sistema de *formacions socials capitalistes*.

En qualsevol d'aquestes fases, l'expansió exterior del capitalisme actua com un element necessari del seu procés d'evolució. Però en l'última fase, la fase imperialista, aquesta expansió es torna imprescindible per a les metròpolis, per l'enorme massa de capital centralitzada per capital monopolista i la necessitat de valoritzar-lo amb taxes de guanys remuneradors, la qual cosa únicament és possible en situacions d'intensa explotació dels treballadors. A finals del XIX i al llarg de tot el segle XX això és especialment factible en els països del Tercer Món. Així, doncs, l'expansió exterior capitalista és fruit de la seva pròpia dinàmica interna, és una necessitat històrica ineludible del seu procés de creixement.

Aquest procés d'expansió és el motor de la formació del sistema de formacions socials capitalistes. Com a tal sistema, és a dir, com a estructura de fortes relacions entre països amb estructures econòmiques diferents, no es consolida fins a la tercera fase, la imperialista i té la seva manifestació profunda més important en els nostres dies en la internacionalització del capital en les seves tres formes.

Vegem amb més detall quin fou aquest procés d'expansió. En la *primera fase* es van anar configurant els mercats interiors capitalistes en els Estats-nació europeus, als Estats Units i Canadà i Austràlia i Nova Zelanda. A l'exterior aquesta fase correspon al colonialisme primitiu, basat en el pillatge de recursos, la destrucció física de les societats conquistades, el tràfic d'esclaus, però no constitueix encara una for-

ma d'integració que permeti parlar de sistema. La dominació política de les colònies s'imposa mitjançant el militarisme i l'ocupació colonial; però no aconsegueix l'eliminació plena de les superstructures pròpies de cada societat colonitzada, encara que altera el seu funcionament (protectorats, coexistència de poders de la potència colonial amb poders autòctons, etc.).

La *segona fase*, la concurrencial, ja no es basa en el pillatge de recursos. La penetració capitalista és més profunda, a través de l'exportació de mercaderies manufacturades i de la importació de primeres matèries, tot obeint a les regles de funcionament del capitalisme: intercanvi desigual, per exemple. En aquesta fase ja es produeix una primera forma d'integració d'ambdós tipus de societat i apareixen les àrees d'influència comercial específiques de cada potència colonial. Per la seva part, a les colònies, la competència de les manufactures procedents d'Occident arruïna masses ingents d'artesans i malmet profundament el funcionament de les economies pre-capitalistes. Apareix el que s'ha anomenat economia dual, en la qual coexisteixen trets capitalistes amb pre-capitalistes. Per altra banda, en l'agricultura s'instaura el sistema de plantació, el qual proletaritza els camperols i els despulla de l'ús de la terra, de manera que es destrueix un altre dels puntals del funcionament de les economies pre-capitalistes. Políticament, les colònies s'integren en imperis fèrriament centralitzats i protegits de la intromissió d'altres potències capitalistes. Són vedats tancats, reservats al comerç de la potència dominadora.

Aquest últim fet serà el motiu dels intensos enfrontaments interimperialistes de la *tercera fase*. Efectivament, algunes potències capitalistes joves, com Alemanya, Itàlia o Japó, fins i tot els Estats Units, aleshores no posseïen imperis colonials com els d'Anglaterra, França, Holanda, Bèlgica o Portugal. I malgrat tot, els necessitaven en virtut del seu propi desenvolupament monopolista. D'aquí que des del 1870-1871 amb els enfrontaments franco-prussians, fins a la Segona Guerra Mundial, la rivalitat interimperialista hagi tingut com a teló de fons el domini de les colònies. L'any 1900, el repartiment del món ja està acabat i el 1914-1918 es decideix l'hegemonia franco-britànica contra els intents alemanys d'expansió. El beneficiat serà Estats Units que, a partir d'aleshores,

ocuparà un lloc preeminent en la cadena imperialista internacional, que manté encara avui.

Com ja he dit abans, en aquesta tercera fase l'exportació de capitals predomina sobre l'exportació de mercaderies, encara que aquesta es manté. Però l'exportació de capitals té efectes més intensos sobre les economies de les colònies. Efectivament, proletaritza bona part de la població i margina dràsticament la resta. A les colònies coexisteixen activitats capitalistes modernes amb formes tradicionals de producció, però el més rellevant és l'insòlit creixement de la pobresa, és a dir, d'aquelles franges de població que no poden subsistir ni dins ni fora de les regles de funcionament del capitalisme. S'ha trencat l'espina dorsal de les formes de producció pre-capitalistes existents a les colònies i en el seu lloc s'ha establert una forma de producció capitalista d'origen forà que desenvolupa alguns sectors de l'economia però que condemna a la misèria la major part de la població. Les economies colonials es *desarticulen* en el seu interior i apareix així l'*economia dependent*.

En la superstructura, la dominació de les colònies és plena en l'aspecte polític i militar. Estan integrades en imperis i perden la independència, excepte casos excepcionals, encara que clarament intervinguts des de l'exterior com Xina, Etiòpia, Turquia o Libèria. En aquest sentit, el cas més peculiar és el d'Amèrica Llatina, que malgrat la seva independència política, és, de fet, l'imperi colonial nord-americà, i adopta formes que s'assemblen molt a les que es posaren en pràctica a partir dels anys 1947-1965, època de la descolonització dels antics imperis.

Ara bé, aquesta descolonització només es va poder produir gràcies al fet que els països colonials ja estaven *integrats en un sistema fort* i ja no es feia imprescindible la dominació política directa per mantenir-los controlats.

3. *El sistema de formacions socials capitalistes*

L'expansió capitalista a nivell mundial, és a dir, la realització de la vocació universal del capitalisme, va tenir com a resultat la conversió en *hegemònic* del capitalisme a tots els països. Però aquesta hegemonia adopta formes estructuralment diferents en les dues cares del sistema. És a dir, l'es-

tructura econòmica interna de cada un dels components del sistema capitalista mundial és diferent, encara que en totes dues el capitalisme és hegemònic. L'existència del sistema es constata quan les relacions entre els seus components són fortes, és a dir, estructurals, i no únicament mantingudes en virtut de la coerció, la repressió o el domini militar. En aquest sentit es pot parlar de sistema capitalista mundial a partir de la consolidació de l'imperialisme, i fonamentalment a partir del final de la Primera Guerra Mundial fins als nostres dies.

Els components del sistema són únicament dos. En primer lloc els països capitalistes expansius, les metròpolis a partir de les quals es desenvolupà el procés imperialista. Aquestes societats constitueixen el que s'ha anomenat el *centre* del sistema. Per altra banda hi ha les societats colonitzades, en les quals el capitalisme s'ha imposat per la violència a les economies pre-capitalistes, les quals van ser destruïdes. Aquestes societats, tant si són independents políticament com si continuen essent colònies polítiques, constitueixen la perifèria del sistema.

El *centre* del sistema es caracteritza pel següent:

— El capitalisme es desenvolupà en els països que l'integren d'una manera *autònoma*, com a fruit del seu propi desenvolupament històric i de la desintegració de la manera de producció feudal de la qual provenen.

— Les economies que sorgeixen d'aquest procés, tenen un marcat índex d'*articulació sectorial*, és a dir, hi ha una integració real de les activitats econòmiques entre si, de tal manera que l'acció d'un sector repercuteix en els altres. Això dóna peu a l'aparició d'economies *integrades*, en les quals no es produeix la marginalització d'algunes activitats, sinó que totes elles formen un conjunt que permet la socialització de la producció.

— El capitalisme com a forma de producció hegemònica tendeix a ser *exclusiu*, és a dir, elimina tota altra forma de producció no capitalista i agafa cada vegada més parcelles de la vida humana (per exemple, el creixement del sector serveis en l'actualitat).

— Pel seu propi caràcter *expansiu*, el capitalisme central és intensament innovador, tant tecnològicament com econòmicament, la qual cosa dóna lloc al que s'anomena el *desen-*

volupament econòmic, que implica un profund i accelerat desenvolupament de les forces productives.

— L'Estat, en els països del centre, és marcadament *intervencionista* malgrat la teorització dels seus ideòlegs sobre la seva neutralitat. Efectivament, l'Estat capitalista és l'encarregat de la realització pràctica de la colonització i el garantidor del manteniment de les colònies, primer, i de les àrees d'influència després. Aquest intervencionisme està estretament vinculat al *militarisme,* a redós del qual apareix el modern complex bèl·lico-industrial que avui exerceix el seu domini en els països centrals.

Tot aquest conjunt de característiques pot sintetitzar-se en un sol fenomen: el *desenvolupament autocentrat,* és a dir, el procés que permet que l'acumulació beneficiï aquest grup de països.

Per la seva part, la *perifèria* es caracteritza pels següents trets:

— El procés d'implantació del capitalisme en els països perifèrics no fou autònom sinó *induït* per l'exterior, la qual cosa va implicar la destrucció violenta de les economies precapitalistes existents.

— El capitalisme és hegemònic, però coexisteix amb àmplies fraccions de població la subsistència de les quals prové de formes de producció no capitalistes. Això és el que permet parlar d'*economies duals.* Així mateix, aquest mateix fet provoca la *desarticulació sectorial* interna i la *marginalització* d'amplis contingents de població amb la seva corresponent seqüela de misèria.

— La implantació de sectors capitalistes crea les bases per a l'aparició d'activitats econòmiques modernes, que coexisteixen amb les activitats profundament endarrerides des del punt de vista capitalista. Això implica una forta *especialització* productiva de cada país, amb la implantació de la monoproducció o el monocultiu, i la corresponent *desintegració* interna de l'economia.

— Aquesta especialització és la causa del caràcter *extravertit* de les economies perifèriques, és a dir, bolcades cap a l'exterior del qual depenen per a la venda de la seva única o gairebé única producció.

— Tot això incideix en el que defineixen una situació d'endarreriment econòmic, misèria humana, baix nivell de desenvolupament de les forces productives, endarreriment cultu-

ral, etc..., que en les seves pitjors manifestacions voreja la situació de fam i mort per inanició.

En definitiva, es considera que en els països del centre el desenvolupament capitalista segueix un *model autocentrat* mentre que en els de la perifèria el desenvolupament segueix un *model extravertit.*

En el sistema, cada part té la seva pròpia funció. No es tracta d'un procés en el qual tots els països segueixen el mateix camí cap al desenvolupament, en el qual alguns estan més endarrerits que altres, sinó que la situació de centre-perifèria es manté estable estructuralment, encara que canviïn algunes de les característiques dels seus components.

I el sistema es manté gràcies a l'existència de *relacions fortes* entre els seus components. Aquestes relacions són de *dominació* en el sentit centre-perifèria i de *dependència* en el sentit perifèria-centre. I abasten totes les manifestacions econòmico-socials: econòmica, financera, comercial, política, diplomàtica, militar, cultural, tecnològica, etc.

A l'interior del sistema, aquestes relacions es reprodueixen i s'autosostenen, fins i tot amb canvis tan substancials com la independència política de les colònies. Només la lluita per l'alliberament nacional i el trencament brusc i rotund amb el sistema ha permès a alguns països de la perifèria escapar a les seves regles de funcionament, a costa de nombrosos sofriments i dificultats, fins i tot després del triomf en la seva guerra d'alliberament. És el cas de la Xina, de Corea del Nord, Vietnam, Cuba i, avui, Nicaragua.

No obstant això, i a excepció dels casos abans citats, l'estructura del sistema de formacions socials capitalista tal i com s'ha descrit abans s'ha manifestat de forma altament estable al llarg de tot aquest segle, incloent les últimes dècades, en les quals la crisi econòmica mundial i l'anomenada nova divisió internacional del treball semblaven obrir nous camins de desenvolupament en alguns països subdesenvolupats: els nous països industrials (*New Industrialized countries*: NIC). En el punt següent veurem com no ha estat així.

4. *L'estabilitat del sistema centre-perifèria en el nostres dies*

Per tal de comprovar el fenomen de l'estabilitat del sistema capitalista i de la seva difusió funcional estructuralment

estable en centre i perifèria, vam efectuar a la Facultat de Ciències Econòmiques de la Universitat de Barcelona un treball d'investigació amb el patrocini de la Fundació Banc Exterior. Aquest treball ha estat publicat amb el títol: *Evolució i canvi estructural en l'economia mundial: Tipologia de països.*

La investigació consistia a considerar 94 països capitalistes, tant centrals com perifèrics, durant un període de vint anys, des del 1960 al 1980, que abraçava tant anys d'auge (fins al 1973), com de crisi (des del 1973) del sistema capitalista mundial. Van ser considerades vint-i-nou variables que reflectien el comportament demogràfic (població, taxes de mortalitat, natalitat, mortalitat infantil, esperança de vida, població urbana), econòmic (ocupació, feina agrícola i industrial, producció agrícola i industrial, productivitat agrícola, renda per càpita, índexs de PNB per càpita), comercials (taxa de cobertura, pes de les exportacions en el PIB, exportacions a primer país client, pes de les exportacions del primer producte d'exportació) i socials (proteïnes i calories per càpita, habitants per metge, automòbils per càpita, consum d'energia per càpita, alumnes en ensenyament primari). Aquest conjunt d'indicadors cobreix bastant bé el ventall mesurable de característiques econòmico-socials que interessava identificar per comprovar l'estabilitat del sistema i efectuar grups homogenis de països.

Per obtenir la tipologia de països utilitzem el mètode d'agrupació de *clusters* i sobretot l'anàlisi factorial. Els resultats van ser altament significatius i entre ells cal assenyalar els següents:

— Els països que el 1960 formaven el grup més desenvolupat, que vam identificar amb el centre, continuaven els mateixos l'any 1980, sense cap incorporació.

— La distància entre aquell grup de països i els restants creixia al llarg del període.

— Entre els països de la perifèria (els restants) s'aprecia un alt grau d'estabilitat tret d'algunes excepcions notòries, com els països petroliers i Corea del Sud.

La tipologia va donar la següent agrupació de països:

1. Centre del sistema.

Estats Units, Regne Unit, República Federal Alemanya, Bèlgica, Austràlia, Nova Zelanda, Àustria, Dinamarca, Espa-

nya, Finlàndia, França, Itàlia, Suècia, Grècia, Holanda, Irlanda, Israel, Japó, Noruega, Portugal, Canadà, Hong Kong, Singapur, Argentina i Uruguai.

Hong Kong i Singapur són pròpiament ciutats que compleixen una funció central en marcs més amplis de periferació. Argentina i Uruguai són els dos únics casos no «previsibles». Els resultats, no obstant això, els incorporen, sempre, en tots els anys, a aquest grup.

2. Perifèria: Països Intermedis I.

Kuwait, Iran, Iraq, Líbia, Aràbia Saudita i Veneçuela.

Es tracta d'alguns països exportadors de petroli encara que no tots. (L'ONU agrupa, al nostre entendre erròniament, tots els petroliers en el mateix grup.)

3. Perifèria: Països Intermedis II.

Brasil, Costa Rica, Colòmbia, Guatemala, Mèxic, Panamà, Jamaica, Xile, Paraguai, Sud-àfrica, Egipte, Síria, Tunis, Malàisa, Corea del Sud.

4. Perifèria: Països Intermedis III.

Gabon, Algèria, Congo, Equador, Indonèsia, República del Salvador, República Dominicana, Bolívia, Marroc, Perú, Filipines, Nicaragua, Sri Lanka, Tailàndia, Turquia.

5. Perifèria: Països pobres I.

Nigèria, Costa d'Ivori, Libèria, Zàmbia, Camerun, Kenya, Togo, Angola, Sierra Leone, Hondures.

6. Perifèria: Països pobres II.

República Malgaixa, Senegal, Tanzània, República Centrafricana, Mauritània, Zaire, Haití, Pakistan, Índia, Birmània, Ghana.

7. Perifèria: Països pobres III.

Afganistan, Nepal, Txad, Etiòpia, Somàlia, Moçambic, Nigèria, Alt Volta, Mali, Benín, Uganda, Sudan.

Aquest darrer grup, el constitueixen els països més pobres de la Terra.

L'ordenació dels grups perifèrics està feta en virtut de les seves millors puntuacions en cada una de les variables.

Doncs bé, aquests grups han mantingut una altíssima es-

tabilitat en tot el període considerat. Algunes excepcions són les de Corea que ha passat del grup pobre II a l'Intermedi II o les d'alguns altres països que perden posicions dins del seu propi grup, com passa amb Argentina i Uruguai, la situació dels quals es deteriora notablement, i sobretot Sud-àfrica que canvia de grup per empitjorar. L'important, però, el que es constata, és que, malgrat els vint anys de desenvolupament capitalista, amb auge i crisi en el període, l'estabilitat dels grups és el fenomen més notori. Sense que això ens permeti expressar una conclusió definitiva sobre la permanència eterna del centre i la perifèria, sí que podem intuir que, excepte canvis estructurals profunds, l'estructura del sistema es manté. Els pobres continuaran essent pobres i els rics, rics.

LES POLÍTIQUES DE DESENVOLUPAMENT I EL NOU ORDRE ECONÒMIC INTERNACIONAL
(Comerç i ajuda al desenvolupament)

JOAQUIM NOVELLA IZQUIERDO

1. *Introducció: la situació econòmica internacional*

D'entre les diferents característiques que l'actual situació econòmica internacional ofereix a l'observador, podríem destacar-ne dues realment significatives:

a) en primer lloc, el fet de trobar-nos davant d'una estructura econòmica internacional amb un fort grau de desigualtat, entre un Nord desenvolupat i dominant i un Sud depenent i amb baixos nivells de vida.

Mentre que el Nord, que comprèn una quarta part de la humanitat, concentra la major riquesa del planeta, viu en una societat de malbaratament generalitzat de recursos i té la preeminència econòmica i política, el Sud, on viu la major part de la humanitat, es troba històricament dominat i sotmès a una situació de fam i pobresa.

«El Nord, incloent-hi Europa Oriental, comprèn una quarta part de la població mundial i quatre cinquenes parts dels ingressos mundials; el Sud, incloent-hi la Xina, té 3.000 milions d'habitants, és a dir, tres quartes parts de la població mundial, que viuen amb una cinquena part dels ingressos mundials. Al Nord, una persona pot arribar a viure més de setanta anys, passar gana en comptades ocasions i arribar, com a mínim, a tenir un nivell d'educació secundari. Als països del Sud, la immensa majoria de la gent té expectatives de vida properes als cinquanta anys; als països més pobres, un de cada quatre nens mor abans dels quatre anys; una cinquena part o més de tota la població del Sud pateix gana o una alimentació deficient; el 50 % no té cap oportunitat d'aprendre a llegir o a escriure.»[1]

La desigual distribució del poder i de la riquesa entre el Nord i el Sud resulta encara més greu si tenim en compte

1. Comissió Brandt, «Diàleg Nord-Sud». «Nueva Imagen». Mèxic 1981, pàg. 39.

que la distribució de la propietat i de la renda entre les diverses classes socials del Sud presenta un major grau de desigualtat en aquests països que a les nacions del Nord. Per aquesta raó, les masses populars del Sud, el 80 % de la població, posseeixen únicament un 45 % de la renda d'aquests països. La pobresa i la fam fan la seva aparició: «aproximadament 850 milions de persones del món en desenvolupament viuen en condicions límit: famolencs, malalts, sense llar i sense ocupació útil».[2]

b) Tot i així, aquestes dues realitats, Nord i Sud (tal com s'haurà pogut observar en altres capítols d'aquest text), no estan aïllades l'una de l'altra, sinó que Nord i Sud són el producte d'una interrelació històrica que, per a molts països del Tercer Món, té tres, quatre o més segles d'història.

Certament, l'economia internacional es troba interrelacionada des de fa centenars d'anys, però el procés d'interdependència s'ha anat accentuant amb el temps de manera progressiva, i actualment podem parlar d'«una economia a escala mundial»; una economia mundialitzada en la qual, per a la majoria dels països, gran part de la seva producció i dels seus intercanvis de mercaderies, tecnologia, armament i capitals es decideixen i realitzen a escala internacional.

Tot i així, aquesta interrelació econòmica internacional no es fonamenta en la igualtat i la cooperació entre les nacions, sinó que s'ha caracteritzat històricament pel domini polític i econòmic que els països capitalistes desenvolupats del Nord han tingut sobre el Tercer Món (colonialisme-imperialisme).

«No és precisament que el Nord sigui molt més ric que el Sud, sinó que més del 90 % de la indústria manufacturera mundial es troba al Nord. La majoria de les patents i de la nova tecnologia són propietat de les companyies transnacionals del Nord, que realitzen gran part de les inversions mundials i del comerç internacional amb primeres matèries i productes manufacturats. A causa d'aquest poder econòmic, els països del Nord dominen el sistema econòmic internacional, les seves normes i els seus reglaments i les seves institucions internacionals comercials, monetàries i financeres.»[3]

Certament, hem d'assenyalar el fet que el capitalisme inter-

2. Resolució de les Nacions Unides del 5 de desembre del 1980: «Estratègia Internacional de Desenvolupament».
3. Comissió Brandt, op. cit., pàg. 89.

nacional ha anat evolucionant al llarg de la història, i ha passat de la fase de competència a la monopolista des de principis d'aquest segle. Ens trobem en l'actualitat en la fase transnacional, en la qual aquestes grans companyies dominen la major part de les relacions econòmiques internacionals, ja que produeixen més d'una quarta part de la renda mundial i controlen un percentatge més alt del comerç i de les finances internacionals.

2. *El subdesenvolupament i les polítiques de desenvolupament per al Tercer Món*

Les característiques de l'economia internacional abans citades ens mostren la necessitat de fer algunes reflexions que ens permetin de respondre a tres qüestions significatives:

a) ¿Quines han estat les causes del subdesenvolupament del Sud?

b) ¿L'acumulació de la riquesa al Nord i l'acumulació de pobresa al Sud estan històricament relacionades?

Segons quines fossin les respostes a les preguntes anteriors, es podria respondre un tercer interrogant:

c) ¿Quines estratègies de desenvolupament s'han d'implantar als països del Tercer Món per aconseguir l'eradicació de la fam i la pobresa de la seva població?

Per part nostra, si haguéssim d'expressar breument les concepcions que hi ha sobre el subdesenvolupament i les polítiques de desenvolupament que se'n deriven podríem, fent una simplificació, agrupar-les en dos conjunts (tot i que, naturalment, dintre de cadascun hi hagi determinades diferències).

El primer grup d'interpretacions observa els «factors econòmics interns» dels països del Tercer Món com la causa principal de la pobresa d'aquests països, i considera les nacions del Sud com a «països pobres» (mancats de recursos humans i naturals, amb condicions climatològiques, geogràfiques o demogràfiques adverses, etc.) o bé com a «països endarrerits», països en els quals els nivells de coneixement científic i de desenvolupament tecnològic estan escassament desenvolupats, amb costums i estructures socials arcaics; és a dir, Estats on encara no s'ha arribat, en termes generals, als nivells socials, empresarials i tècnics moderns.

Els diversos teòrics d'aquest grup fixen la seva atenció, segons els casos, en unes o altres característiques parcials, d'entre les que presenten més freqüentment les economies subdesenvolupades, i es fixen preferentment en alguna, de tal forma que, per a alguns d'aquests autors, els països del Tercer Món es caracteritzen en alguns casos pels següents trets: *a*) observen una manca de capital, amb baixos nivells de productivitat, estalvi, renda i capacitat de consum («cercle viciós de la pobresa» segons R. Nurkse); *b*) manquen de «vinculació» i d'interrelació entre els diversos sectors econòmics (A. Hirschman); *c*) posseeixen unes estructures econòmiques poc diversificades (C. Clarck); *d*) tenen un creixement demogràfic executiu, que impedeix l'acceleració del procés d'expansió econòmica (Nelson), etc.

Totes les característiques anteriors són certes i significatives, però estan mancades d'una visió global de les causes del subdesenvolupament.

Aquestes concepcions entenen el desenvolupament, generalment, com un concepte similar al de «creixement econòmic» i, conseqüentment, el mesuren en termes de creixement de la «renda per càpita», oblidant que s'haurien de conceptuar com a desenvolupament no només els canvis «quantitatius» a nivell econòmic, sinó que el concepte anterior hauria d'implicar transformacions qualitatives en els diversos àmbits socials, econòmics, polítics i culturals que tinguessin com a objectiu la millora de les condicions de vida de la majoria de la seva població, ja que hi ha exemples diversos de països del Tercer Món en els quals grans creixements de la renda per càpita no han aconseguit millorar els nivells de vida de la majoria dels seus habitants, que continuen vivint en la pobresa donat que el creixement econòmic només va significar l'augment de la riquesa i del poder dels reduïts i poderosos grups dominants.

Aquestes teories entenen generalment el desenvolupament com una successió d'etapes històriques que van des de la societat primitiva a la fase del «consum de masses»; consideren que els països del Tercer Món són països endarrerits en aquest procés històric, ja que es troben en fases històriques anteriors a aquelles en què es troben en l'actualitat els països ja desenvolupats (W. Rostow).

La concepció anterior implica que, mitjançant unes estratègies econòmiques adequades, els països del Tercer Món po-

drien assolir en el futur noves fases històriques amb nivells de desenvolupament similars als que actualment tenen els països desenvolupats.

D'acord amb les apreciacions anteriors, aquests teòrics proposen com a mesures vàlides per aconseguir el creixement de la renda per càpita d'aquests països, estratègies econòmiques que intenten anar per camins similars (encara que, naturalment, adaptats a la realitat actual) a aquells que, en èpoques anteriors, ja varen recórrer els països desenvolupats.

En concret, podríem citar com a característiques principals d'aquestes estratègies: *a*) el desenvolupament de la lliure empresa, paral·lelament a l'increment de la inversió privada i pública; *b*) l'impuls de programes de modernització de l'agricultura (noves tècniques i mètodes de cultiu, juntament amb projectes d'industrialització); *c*) la creació d'infrastructures públiques i serveis bàsics per a la població (carreteres, electrificació, ensenyament, sanitat, etc.) i *d*) l'obertura (major o menor, segons els casos) de les economies d'aquests països cap a l'exterior, amb la recomanació que aquestes nacions s'especialitzin en aquelles produccions que els puguin proporcionar avantatges relatius i facilitin, en conseqüència, la inversió i el crèdit exterior.

Tota aquesta sèrie de factors integrarien, segons aquests autors, les economies del Sud en el món modern i permetrien, a mitjà i llarg termini, un augment dels nivells de productivitat i de renda d'aquests països.

El segon grup de teories participa, a judici nostre, d'una visió més global del subdesenvolupament; una concepció que podríem qualificar d'històrico-estructural.

Segons aquests analistes, els teòrics del grup anterior han utilitzat en les seves anàlisis conceptes i categories que van ser creats per estudiar les economies dels països desenvolupats i que, per tant, no sempre resulten adequades per analitzar les problemàtiques dels països del Tercer Món.

En segon lloc, segons aquests economistes, els autors del grup anterior no concedeixen la importància que mereixen com a causes del subdesenvolupament del Sud als factors històrics i a les relacions internacionals entre els països capitalistes del Nord i els països del Tercer Món.

En conseqüència, aquestes visions consideren les relacions econòmiques i polítiques internacionals entre països, és a dir,

els «factors externs», com la principal causa del subdesenvolupament del Tercer Món.

Segons aquests teòrics, els països del Tercer Món no són «països endarrerits» o «països pobres», sinó que fonamentalment són i han estat països històricament «depenents» i explotats pels països capitalistes del Nord.

Aquestes concepcions caracteritzen la dominació històrica que els països capitalistes desenvolupats han exercit sobre el Tercer Món (colonialisme-imperialisme) com la causa principal tant de la situació de dependència i subdesenvolupament en què es troben els pobles del Tercer Món, com de la concentració de riquesa i de poder existents als països capitalistes del Nord; en definitiva, el desenvolupament dels països capitalistes del Nord i el subdesenvolupament dels del Sud són el resultat d'un mateix procés de domini i explotació a escala internacional.

Aquests teòrics analitzen com el domini del Nord sobre el Sud ha imposat unes estructures econòmiques externes i internes als països del Sud; és a dir, per a aquests autors, les característiques «internes» d'aquests països han estat provocades en gran mesura pel domini extern exercit pels països capitalistes del Nord.

En aquest sentit, les economies del Sud són «extravertides» i «dependents», ja que el domini exterior les configura com a economies «cap enfora», cap a l'exportació, per servir les necessitats de les metròpolis, tot depenent-ne políticament, comercialment, tecnològicament, financerament i culturalment.

Segons aquests autors, el domini i la dependència de l'exterior van bloquejar històricament les capacitats de desenvolupament d'aquests països. En conseqüència, el desenvolupament del Tercer Món no seria possible si aquests països adoptessin estratègies de desenvolupament semblants a les utilitzades en altres èpoques pels països capitalistes del Nord, ja que aquestes nacions no van ser històricament depenents com són i han estat els països del Sud. En conseqüència, segons aquests teòrics, el desenvolupament, entès com la millora de les condicions de vida de tot el poble, únicament és possible o bé mitjançant processos polítics que canviïn les relacions econòmiques i polítiques internacionals i que, al seu torn, realitzin transformacions en les estructures socials i econòmiques d'aquests països, és a dir: una redistribució de la

propietat, la renda i el poder (R. Prebisch, C. Furtado, P. Paz, Sunkel, etc.); o bé mitjançant la ruptura amb el domini capitalista dels països del Nord i el retorn de les riqueses del Sud, a la propietat col·lectiva, per tal de conduir la producció del país cap a un «desenvolupament autocentrat», és a dir, un desenvolupament per a la satisfacció de les necessitats de la immensa majoria de la població (P. Baran, P. M. Sweezy, Samir Amin, G. Frank, etc.).

3. *El nou ordre econòmic internacional com a estratègia de desenvolupament*

Tenint en compte el context descrit amb anterioritat i donada la rellevància que aquesta qüestió té a escala internacional, intentarem seguidament apreciar en quina mesura l'estratègia de desenvolupament per al Tercer Món propugnada a través de l'anomenat «Nou Ordre Econòmic Internacional» (NOEI) pot ser l'adequada per al desenvolupament dels països del Sud.

3.1. *Context històric*

L'anomenat programa per a un «Nou Ordre Econòmic Internacional» té el seu origen més immediat en l'aprovació per l'Assemblea General de les Nacions Unides el 1r. de maig del 1974 (a proposta d'Algèria, en nom del Moviment de Països No Alineats) de la «Declaració del Programa d'Acció per a l'Establiment d'un Nou Ordre Econòmic Internacional», que tenia com a objectiu «treballar urgentment per corregir les desigualtats, rectificar les injustícies i eliminar la distància cada vegada major que separa els països desenvolupats dels països en vies de desenvolupament».

A aquesta declaració va seguir l'aprovació de la «Carta dels Drets i Deures Econòmics dels Estats», votada a la setena sessió especial de l'ONU el desembre d'aquell mateix any.

Amb les anteriors resolucions s'intentava recollir, almenys sobre el paper, alguns projectes de canvi en les desiguals relacions econòmiques internacionals, que al llarg de diverses dècades, eren objecte de reivindicació pels anomenats països del Tercer Món.

«... El sistema internacional de relacions econòmiques i

comercials que es va dissenyar fa trenta anys és actualment d'allò més inadequat... la imputació que es fa al vell ordre és que va funcionar a favor dels rics i contra els pobres.»[4]

Com a factors que van impulsar la creació del NOEI s'hauria de citar:

a) L'ampli procés de descolonització que va seguir a la Segona Guerra Mundial i la progressiva presa de consciència dels països del Sud en el sentit que la independència política no eliminava la dependència econòmica, la qual cosa els va dur a fer determinades reivindicacions de canvis en les relacions internacionals i a contemplar la necessitat d'agrupar-se per formar el Moviment de Països No Alineats (MPNA), el 1961.

b) En els anys setanta, i en el marc d'una conjuntura econòmica singular, diverses agrupacions de països productors de productes bàsics i energètics, especialment l'OPEP, aconsegueixen imposar de manera transitòria determinades condicions econòmiques i influir políticament en l'escena internacional.

Els fets anteriors varen obligar els països desenvolupats a fer certes concessions, intentant d'aquesta manera assegurar-se abastaments estables de productes primaris i energètics i, d'altra banda, continuar mantenint l'essencial del seu domini en les relacions internacionals.

En el context anteriorment descrit va sorgir l'anomenat NOEI, l'estratègia del qual s'ha intentat, posteriorment, implantar i desenvolupar mitjançant les diverses conferències i reunions, especialment les diverses sessions de la Conferència de les Nacions Unides sobre Comerç i Desenvolupament (UNCTAD), les successives reunions del Moviment de Països No Alineats i les Conferències de París de 1975 i 1977, i la de Cancun (Mèxic) el 1981, entre altres nombroses reunions internacionals.

Igualment, i amb inspiració en els principis del NOEI, s'han realitzat diversos estudis i propostes d'abast internacional, entre els quals hem de destacar per la seva importància «Reestructuració de l'ordre econòmic Internacional», estudi que va tenir el seu origen en una iniciativa del Club de

4. Discurs del Secretari General de l'ONU, K. Waldheim, amb motiu de l'aprovació del NOEI, 1974.

Roma i que, publicat el 1976 sota la direcció de Jan Tinbergen, va aplegar la col·laboració de grans especialistes d'arreu del món. Així mateix, resulta significatiu el text «Diàleg Nord-Sud», més conegut pel seu subtítol «Informe de la Comissió Brandt», on es recullen els estudis fets per un grup d'especialistes que, coordinats per W. Brandt, es van aplegar en la Comissió Internacional sobre Problemes Internacionals del Desenvolupament, l'obra va ser publicada el 1980.

3.2. *Objectius i propostes*

En termes generals, les propostes del NOEI que es van establir el 1974 van ser recollides, revisades i ampliades en «Resolució» aprovada per l'Assemblea General de l'ONU el 5 de desembre del 1980, titulada «Estratègia Internacional de Desenvolupament per al Tercer Decenni de les Nacions Unides».

Els principals objectius que s'establien per al desenvolupament del Tercer Món eren els següents:

a) Creixement de la renda per càpita als països del Tercer Món:

La taxa anual de creixement del PIB per als països del Tercer Món hauria de ser d'un 7 per cent.

S'estimava igualment una taxa de creixement demogràfic del 2'5 per cent anual, la qual cosa implica que s'intentava l'objectiu d'assolir un augment de la renda per càpita d'un 4,5 per cent anual per als països del Sud; cosa que permetria duplicar la renda per càpita d'aquests països per al 1990.

b) Expansió del comerç internacional del Tercer Món:

L'acceleració del ritme de creixement d'aquests països exigiria una expansió del comerç exterior del Tercer Món, la qual cosa implicava una taxa anual d'augment de les exportacions de més del 7'5 per cent, i del 8 per cent pel que fa a les importacions.

c) Creixement del ritme d'inversió i de l'estalvi intern:

L'un i l'altre haurien d'arribar el 1990 al 28 per cent i al 24 per cent del PIB, respectivament, xifres que implicaven la

necessitat d'incrementar els fluxos financers dirigits cap als països del Tercer Món.

d) Autosuficiència agrícola per al Tercer Món:

Per eradicar la fam i la malnutrició al Tercer Món es calculava que s'haurien d'obtenir creixements mínims en les produccions agràries de l'ordre del 4 per cent anual.

e) Industrialització del Tercer Món:

La producció manufacturera al Tercer Món hauria de créixer segons una taxa mitjana anual del 9 per cent per aconseguir que, l'any 2000, el Tercer Món produís el 25 per cent de la producció industrial mundial.

D'acord amb els objectius anteriors, *el desenvolupament del Tercer Món feia necessari un Nou Ordre Econòmic Internacional, i les principals «mesures» per aconseguir-lo eren les següents*:

I. Comerç internacional de productes bàsics:

a) Assegurar preus estables, suficients i equitatius per als productes bàsics exportats des del Tercer Món, mitjançant processos de reordenació de mercats i l'oferiment de mitjans per finançar els estocs reguladors d'existències, portant així a la pràctica tots els acords del Programa integrat de productes bàsics.

b) Incrementar la participació dels països del Tercer Món en l'àmbit del processament, transport, comercialització i distribució dels seus productes bàsics d'exportació, facilitant-los els mitjans tècnics i financers necessaris.

c) Incrementar el comerç i la col·laboració econòmica entre els països del Tercer Món.

II. Comerç internacional de serveis:

a) Es donaria ajuda al Tercer Món per tal que aconseguís un major desenvolupament de les seves indústries de serveis (turisme, comerç internacional, assegurances, transports, etc.), tot creant companyies pròpies en aquests països.

III. Industrialització i exportació manufacturera del Tercer Món:

Amb l'objectiu d'aconseguir la industrialització dels països del Tercer Món, millorar l'equilibri de les seves balances de pagaments i impulsar el seu desenvolupament, els països desenvolupats s'haurien de comprometre a:

a) Eliminar progressivament les barreres comercials aranzelàries i no aranzelàries que afecten les exportacions de productes elaborats o manufacturats procedents del Tercer Món.

b) Establir sistemes de preferències generalitzades en favor de les exportacions manufactureres procedents dels països del Tercer Món.

IV. Tecnologia i investigació:

a) S'hauria d'acceptar un codi internacional de transferència de tecnologia.

b) Impulsar l'existència d'una major participació i control dels països del Tercer Món sobre la tecnologia que importin o que s'instal·lin als seus territoris, per tal d'aconseguir progressivament una tecnologia més adequada a les seves necessitats internes.

V. Facilitats financeres per al Tercer Món:

a) Incrementar considerablement els recursos financers destinats als països del Tercer Món, en particular els crèdits especials amb un baix tipus d'interès i a llarg termini.

b) Facilitar l'accés d'aquests països en condicions favorables als mercats de capital dels països industrialitzats.

c) Incrementar els recursos que els organismes financers internacionals (Banc Mundial, FMI, Bancs Regionals, etc.) dediquen al desenvolupament, augmentant la participació dels països del Tercer Món en les decisions i la gestió d'aquestes institucions.

VI. Ajuda internacional al Tercer Món:

a) Reiterar el compromís dels països desenvolupats de transferir anualment al Tercer Món «ajudes oficials» equivalents, com a mínim, al 0,7 per cent del seu PNB.

b) Reducció de les despeses mundials d'armament, tot dedicant una part del seu import a finançar inversions al Tercer Món.

3.3. *L'estratègia de desenvolupament impulsada pel NOEI*

Per al nostre parer, hi ha dos límits fonamentals en l'estratègia establerta del NOEI que impedeixen que sigui una via satisfactòria per generar el desenvolupament dels països perifèrics:

a) En primer lloc, mencionarem el primer límit a l'estratègia suggerida pel NOEI: l'escàs grau de compliment de les mesures proposades. Efectivament, tot i els nombrosos estudis, reunions i conferències realitzades sobre el tema, l'actitud d'oposició dels països desenvolupats ha provocat que gran part de les normes establertes al si del NOEI hagin estat escassament realitzades en la pràctica.

En els diferents capítols d'aquest llibre col·lectiu es podrà observar l'escàs grau de compliment de cada una de les mesures proposades pel NOEI; per la nostra banda, comentarem més endavant els termes referents al comerç i l'ajuda.

b) Un cop realitzades les anàlisis anteriors, dedicarem un segon apartat a comentar més àmpliament allò que, per al nostre parer, és el límit més significatiu del NOEI: el de la mateixa naturalesa de les seves propostes.

Considerem que, donades les característiques existents en les propostes citades, fins i tot en el cas hipotètic que les mesures aprovades s'haguessin portat a la pràctica, haurien significat determinats avenços en relació a situacions anteriors i, en aquest aspecte, tindrien un determinat valor però, en tot cas, no haurien servit per desbloquejar de forma significativa la situació de subdesenvolupament i dependència en què es troba el Tercer Món. Estudiarem aquest tema més endavant.

3.3.1. *El grau d'acompliment de les propostes del NOEI*

A. *Comerç internacional.*

A continuació analitzarem el grau de compliment de cada una de les mesures proposades pel NOEI en l'àmbit del comerç de productes bàsics.

L'estabilitat de preus i mercats per als productes bàsics exportats pel Tercer Món i l'increment de participació d'aquests països en l'elaboració, el transport i la comercialització d'aquests productes, era un objectiu de gran importància per als països del Tercer Món, ja que:

1) Les seves exportacions de productes bàsics (amb excepció dels energètics), representaven al voltant del 50 per cent del total de les seves vendes a l'exterior.«

Per a una tercera part dels països del Tercer Món, les seves exportacions de productes bàsics significaven del 75 per cent al 100 per cent del total de les seves vendes a l'estranger, segons dades de la VII UNCTAD.

IMPORTÀNCIA DE L'EXPORTACIÓ DE PRODUCTES BÀSICS NO PETROLÍFERS PER ALS PAÏSOS EN DESENVOLUPAMENT (MITJANA ANUAL 1982-1984)

% Exportació Productes Bàsics no Petrolífers % Exportacions totals	*Països en desenvolupament*
De 90 a 100	23
De 75 a 90	25
De 50 a 75	36
De 25 a 50	24
De 10 a 25	11
De 0 a 10	26
TOTAL	145

Font: UNCTAD. TD. 328, Ginebra 1987.

2) Tradicionalment els països del Tercer Món havien anat denunciant la davallada i la inestabilitat dels preus internacionals dels seus productes bàsics d'exportació, situació que provocava incertesa pel que fa als imports dels seus ingressos en divises i, com a conseqüència, reduccions progressives dels seus nivells de producció i ocupació.

3) Aquests països participen escassament en l'elaboració del transport i la comercialització d'aquests productes, situació que hauria permès que els oligopolis estrangers es beneficiessin d'aquestes activitats. (Com a exemple, pot servir el fet que els països del Tercer Món únicament són propietaris del 10 per cent del tonatge mercant mundial.)

Segons dades facilitades per l'Informe Brandt, els països del Tercer Món rebien l'any 1979 únicament al voltant del 25 per cent dels preus de venda pagats pels consumidors bàsics d'exportació.[5]

Els factors que provocaven aquesta situació són diversos: característiques qualitatives pròpies dels productes bàsics (collites fluctuants, productes peribles, etc.); debilitat creixent de la demanda d'aquests productes (tenen una baixa elasticitat renda-demanda, estan sotmesos a la competència d'una àmplia gamma de substitutius o succedanis, etc.); increment de la competència internacional per les creixents exportacions agrícoles dels països desenvolupats; increment del proteccionisme dels països desenvolupats; i també la manca de recursos financers i tecnològics al Tercer Món que permetin a aquests països processar i comercialitzar els seus productes, factors que facilitaven un control dels grans conglomerats transnacionals sobre l'elaboració, transport i comercialització d'aquests productes bàsics. Pot servir com a exemple el fet que entre 4 i 6 empreses transnacionals controlen en cada cas entre el 60 i el 75 per cent dels mercats del te, cafè, plàtans, cautxú i manganès, respectivament.

Davant d'aquesta problemàtica, els països del Tercer Món van impulsar les resolucions del NOEI i altres acords internacionals, especialment el «programa integrat de productes bàsics», desenvolupat al si de la IV UNCTAD el 1976, programa que afecta 18 productes bàsics i que, en síntesi, impulsava les següents propostes:

5. Op. cit., pàg. 166.

a) Establiment d'estocs internacionals que contribuïssin a aconseguir una major estabilitat de preus i mercats per als productes bàsics.

b) Un sistema de compromís entre compradors i venedors, amb l'objectiu de realitzar les transaccions dins d'uns límits acceptables.

c) Un sistema de finançament compensador per als països que patissin pèrdues en els seus ingressos d'exportació per davallades sobtades dels preus dels seus productes bàsics.

d) Un Fons Comú establert el 1980 capaç de finançar els estocs de productes bàsics i les inversions de suport a l'elaboració, transport i comercialització d'aquests productes pels països del Tercer Món.

Després de més d'una dècada, els resultats obtinguts van ser realment decebedors:

a) Certament, la pretesa estabilitat dels preus dels productes bàsics no s'ha aconseguit; contràriament, a partir del 1980, la davallada dels preus d'aquests productes, ha assolit nivells extraordinaris.

Les dades següents, procedents d'organismes internacionals, poden mostrar-nos de forma suficient les tendències anteriorment citades; efectivament, segons l'Informe del Banc Mundial, entre 1975 i 1981 es va produir una reducció en els preus dels productes bàsics de l'ordre del 20 per cent, disminució que en un sol any, del 1981 al 1982, arribaria al percentatge del 15 per cent. Hem d'afegir que durant 1984 ha continuat desenvolupant-se la davallada dels preus dels productes bàsics, el 94 per cent, segons l'índex nord-americà Moody's.

En aquest mateix sentit, segons es desprèn de les dades aparegudes als butlletins de la UNCTAD, els preus dels productes bàsics en termes reals han baixat sobtadament i han arribat als nivells més baixos des de la Segona Guerra Mundial. Certament, des del 1984 al 1986, els preus de 33 productes bàsics, segons el Fons Monetari Internacional, han baixat en un 25 per cent.

TAXES TENDENCIALS DE VARIACIONS DELS PREUS NACIONALS DELS PRODUCTES BÀSICS D'INTERÈS PER ALS PAÏSOS EN DESENVOLUPAMENT

Productes	*1973-1979*	*1980-1986*
Sucre	−11'9	−26
Arròs	−4,2	−13,2
Blat	1,6	−12,4
Cautxú natural	10,6	−8,7
Estany	18,9	−8,7
Pesca i derivats	−0,5	−8'5
Cotó	6,7	−7'8
Blat de moro	0,4	−7,6
Fosfats minerals	5,8	−6,8
Coure	−1,6	−6,7
Olis vegetals	4,1	−4,7
Carn de boví	6,7	−4,2
Fustes tropicals	7,5	−3,5
Mineral de ferro	4,5	−3
Plàtans	11,4	−1,3
Cacau	23,4	−0,7
Te	14,1	0,4
Cafè	24,6	3,1
Jute	3,7	10,9

Font: VII UNCTAD. TD. 328, Ginebra 1987.

b) L'origen d'aquesta caiguda significativa dels preus dels productes bàsics seria, d'una banda, la disminució de la demanda mundial dels esmentats productes com a conseqüència de l'aprofundiment de l'actual procés de crisi internacional i, de l'altra, el no compliment per part dels països desenvolupats de la normativa internacional que sobre aquests productes havia generat el NOEI.

Efectivament, a mesura que els acords internacionals aconseguien reduccions aranzelàries significatives, sorgia als països desenvolupats un «nou proteccionisme» que substituïa i superava les reduccions aranzelàries acordades; es tractava

de noves mesures restrictives de caràcter quantitatiu i qualitatiu (acords «voluntaris» que limiten les exportacions del Tercer Món; establiment de normes molt especials de qualitat i higiene, política agrària comuna per part de la CEE, etc.).

c) Les dificultads posades pels països desenvolupats no han permès que entrés plenament en vigor, fins a la VII UNCTAD l'any 1987, el «Fons Comú de Finançament», proposat en el marc del «Programa integrat de productes bàsics», amb la qual cosa l'actuació de l'esmentat programa s'ha vist molt minvada a causa de veure's privada de suport financer.

d) Únicament s'han aconseguit acords internacionals puntuals en 7 dels 18 productes previstos. Actualment només hi ha acords sobre estabilització de preus per al cacau, cafè i cautxú, i sobre mesures de desenvolupament dels mercats hi ha acords pel que fa a l'oli d'oliva, jute, fustes tropicals i sucre.

B. *Sobre el procés d'industrialització del Tercer Món i les mesures per fomentar les exportacions manufactureres del Sud.*

En relació amb aquesta temàtica, els nostres comentaris seran breus, ja que hi ha diversos capítols d'aquest text col·lectiu que tractaran aquest tema.

a) El nivell d'industrialització del Tercer Món era escàs, ja que només produïa el 9 per cent del total de la producció industrial mundial i, per aquest motiu, es reivindicava una major participació del Sud en la producció industrial per tal que, com a mínim, s'arribés al 25 per cent l'any 2000.

b) L'ajuda a aquest procés d'industrialització del Sud exigia, entre altres coses, l'adopció d'un sistema generalitzat de preferències que permetés de fer reduccions aranzelàries als productes manufacturats del Sud.

Malgrat això, el proteccionisme del Nord ha continuat, substituint mesures aranzelàries, actualment reduïdes, per altres barreres no aranzelàries (normes de qualitat, higiene, presentació, acords «voluntaris», etc.), que han limitat de fet la importació de productes manufacturats del Sud. Segons l'*In-*

forme sobre el desenvolupament mundial de 1987 del Banc Mundial, aproximadament la quarta part de les importacions de productes manufacturats del Sud estaven subjectes a barreres no aranzelàries.

D'altra banda, el creixement industrial del Sud es va concentrar en un 75 per cent a vuit «països de nova industrialització» (Brasil, Corea del Sud, India, Mèxic, Argentina, Hongkong, Taiwan i Singapur).

Per al conjunt del Tercer Món els ritmes van baixar, i varen passar del 8 per cent de creixement industrial anual entre 1965 i 1973, al 6,5 per cent entre 1973 i 1980, i finalment al 3,6 per cent entre 1980 i 1985.

La davallada dels preus dels productes bàsics i l'escàs ritme d'industrialització dels països del Sud han provocat, entre altres conseqüències, una reducció de la «relació real d'intercanvi» i un augment dels dèficits per compte corrent dels països del Sud. Aquesta ha estat una de les causes principals del procés d'endeutament extern del Tercer Món.

BALANCES PER COMPTE CORRENT DELS PAÏSOS DEL TERCER MÓN
(en milers de milions de dòlars)

	1970	*1978*	*1981*	*1984*	*1986*
Total	−12	−35,9	−106,7	−32,1	−35,5
Dèficit Compte Corrent en % del PNB	−2,3	−2,6	−4	−1,8	−1,7

Font: Banc Mundial (diversos anys), i elaboració pròpia.

C. *Ajuda oficial al desenvolupament. Sobre el compromís de transferir el 0,7 per cent del PNB al Tercer Món en concepte d'ajuda oficial al desenvolupament.*

a) Des dels anys setanta, els països del Tercer Món reivindicaven la transferència de recursos financers del Nord cap al Sud en concepte d'ajuda per un import de l'1 per cent del

PNB dels països desenvolupats, amb un 0,7 per cent del seu PNB transferit en forma d'«ajuda oficial». La declaració del NOEI es va ratificar pel que fa a aquest segon compromís.

b) Fins a l'actualitat la proposta de transferir el 0,7 per cent del PNB no s'ha acomplert. Per altra banda, la mitjana de l'OCDE en concepte d'ajuda ha disminuït des de percentatges propers al 0,5 per cent en els anys setanta, al 0,36 per cent dels seus PNB el 1986; països tan significatius com els Estats Units o el Regne Unit han reduït la seva ajuda al 0,25 per cent i 0,35 per cent dels seus PNB, respectivament. En el cas de l'Estat espanyol, l'ajuda oficial arriba només al 0,1 per cent del seu PNB en concepte d'ajuda oficial.

En termes constants, la quantia de l'Ajuda Oficial al Desenvolupament (AOD), que va créixer el 6 per cent en els anys setanta, s'ha estancat des del 1980.

AJUDA OFICIAL AL DESENVOLUPAMENT
CONJUNT DE L'OCDE I L'ESTAT ESPANYOL
(% S/PNB)

	1960	*1965*	*1970*	*1975*	*1981*	*1982*	*1985*	*1986*
OCDE	0,50	0,49	0,36	0,36	0,37	0,35	0,35	0,36
Estat espanyol					0,13	0,13	0,10	0,09

Font: Banc Mundial. *Informe sobre el Desenvolupament Mundial* (diversos anys).

c) Abans d'avançar en l'anàlisi d'aquest tema convindria conèixer què s'entén per «Ajuda Oficial al Desenvolupament» i com es distribueix. En termes generals, podríem afirmar que l'AOD es realitza a través de dues vies: mitjançant donacions o per mitjà de crèdits en condicions «concessionals» (aquells en els quals una part del total, com a mínim el 25 per cent, segons l'OCDE, són donacions o s'ofereixen en condicions de cost i terminis de devolució més favorables que les del mer-

cat). Aquests fluxos financers són concedits per entitats públiques.

d) Si classifiquem els fluxos financers que arriben del Tercer Món en dues categories: ajuda oficial, i crèdits i inversions, en els anys seixanta l'ajuda oficial representava més del 50 per cent de les transferències de capital al Tercer Món, mentre que, en els vuitanta, com a conseqüència del procés de crisi i l'alt nivell d'endeutament del Tercer Món, les AOD únicament significaven, segons el Banc Mundial, la tercera part dels fluxos financers que arriben al Sud.

e) Segons dades d'aquesta institució, l'Ajuda Oficial al Desenvolupament durant l'any 1985 va superar els 40.000 milions de dòlars.

La xifra anterior va ser distribuïda en un 75 per cent a través de l'ajuda bilateral, principalment el Comitè d'Ajuda al Desenvolupament (AOD) dels països de l'OCDE (més del 60 per cent del total va ser aportat pels Estats Units, Japó i França) i per l'OPEP (especialment Aràbia Saudita). Únicament una quarta part de l'AOD va ser multilateral, és a dir, distribuïda per organismes internacionals (Banc Mundial i agències del seu grup, Bancs de Desenvolupament Regional, Programa de les Nacions Unides per al Desenvolupament, etcètera).

AJUDA OFICIAL AL DESENVOLUPAMENT
DE L'OCDE I L'OPEP
(en milions de dòlars)

	1965	*1975*	*1980*	*1986*
OCDE	6.480	13.847	27.267	37.060
OPEP		5.877	9.635	3.577

Font: Banc Mundial, *Informe sobre el Desenvolupament Mundial.*

Amb el temps s'ha anat incrementant el percentatje de l'ajuda bilateral, més lligada als interessos de les nacions que la concedeixen, i ha disminuït el percentatge de l'ajuda multilateral, generalment menys condicionada.

f) Davant del fort procés d'endeutament que pateixen els països del Tercer Món, l'AOD apareix com un instrument necessari per al Tercer Món, ja que és una font de recursos financers a més bon preu i en millors condicions. En segon lloc, els anomenats «països menys avançats» difícilment poden, en la pobra situació econòmica en què es troben, accedir als recursos que ofereix el mercat financer internacional i, per aquest motiu, l'ajuda oficial al desenvolupament és la principal font financera externa. Així, l'any 1982, l'AOD va representar per a aquests països el 83 per cent dels seus ingressos nets per capital exterior. En la data citada, un 40 per cent del total de l'AOD es va destinar a països de l'anomenat «Quart Món».

Entre els majors receptors de l'AOD hi ha Índia, Pakistan, Bangladesh, Sudan, Egipte, Israel, Xina, Jordània i Síria; ells sols van rebre més del 40 per cent del total de l'AOD de 1986.

g) Malgrat tot, l'AOD no s'ofereix lliurement als països del Tercer Món, sinó que generalment està condicionada als interessos econòmics, polítics i militars dels donadors.

Tal com se cita a l'*Informe sobre el Desenvolupament Mundial de 1985*, publicat pel Banc Mundial, en més d'un 50 per cent de les AOD concedides l'any 1983 pels països de l'OCDE s'exigia als destinataris la compra de béns i serveis en aquests països; diversos estudis han demostrat com l'AOD ha servit perquè els Estats Units i la CEE eliminessin fàcilment els seus excedents agrícoles i generalment ho fessin en condicions més favorables que les del mercat; igualment, determinats projectes de desenvolupament industrial finançats per mitjà de l'AOD, han estat «impulsats» pels països donadors, amb la finalitat d'instal·lar indústries amb determinades tecnologies que empraven determinats semielaborats, que posteriorment els països receptors es veien obligats a adquirir en el país donador.

El citat estudi del Banc Mundial assenyala que prop del 40 per cent de l'ajuda dels Estats Units a Israel, de França als seus departaments d'Ultramar, i de l'OPEP a Jordània i Síria, està motivada i condicionada per interessos polítics.

h) Les consideracions anteriors han portat molts estudiosos a la conclusió que l'ajuda beneficia, en primer lloc, el donador i condiciona el receptor. L'ajuda és criticada en el sentit que serveix per reforçar els mecanismes de dependència internacional i, en canvi, no col·labora en la seva transformació.

Malgrat tot, l'AOD continua essent necessària per al Tercer Món, però s'hauria d'aconseguir d'una forma «no condicionada», a través d'organismes multilaterals, i s'hauria de destinar a la col·laboració en plans de desenvolupament i canvis estructurals als països del Tercer Món. Igualment, s'hauria de distribuir una part més gran de l'ajuda als països de l'anomenat «Quart Món».[6]

La reducció de les despeses mundials d'armament, que el 1986 van arribar ja a la xifra de 800.000 milions de dòlars anuals, i l'aportació d'una part d'aquesta reducció a una ajuda sense condicionaments que financés veritables plans de canvis estructurals al Tercer Món, suposaria elevar l'exigua xifra de 40.000 milions de dòlars en què es troba l'AOD i donar-li una finalitat més esperançadora.

En tot cas, l'incompliment del compromís de transferència del 0,7 per cent del PNB i les limitacions econòmiques i polítiques de l'ajuda, resulten evidents a partir dels fets que s'han considerat.

3.3.2. *No s'assoleixen els objectius proposats en l'«Estratègia per al Tercer Decenni del Desenvolupament»*

Com a resultat de l'escàs compliment que, fins ara, han tingut les mesures proposades al si del NOEI, la conjuntura de crisi econòmica internacional, i, els problemes estructurals dels països del Sud, els objectius previstos per les Nacions Unides en la seva declaració «Estratègia per al Tercer Decenni del Desenvolupament» no s'han assolit:

a) El creixement de la «renda per càpita» al Tercer Món ha estat únicament de l'1,5 per cent en els darrers anys, i no del 3,5 per cent previst.

6. Recomanacions del Grup d'Estudis sobre fluxos concessionaris de la Universitat de Sussex, sota la direcció del Prof. Robert Cassen.

b) El necessari augment de les importacions del Sud ha arribat només al 3 per cent i no al 8 per cent projectat.

c) La inversió externa ha arribat al 24 per cent i no al 28 per cent previst.

d) El creixement industrial ha quedat en un 3,6 per cent anual, i no en el 8 per cent previst.

En definitiva, la gran majoria dels països del Tercer Món van experimentar ritmes més lents de creixement i endeutament progressiu.

En definitiva, l'actual conjuntura de crisi internacional i l'oposició dels països capitalistes del Nord perquè hi hagi canvis profunds en les relacions internacionals, han contribuït a empitjorar la situació dels països del Sud en el darrer decenni.

3.3.3. *La naturalesa de l'estratègia de desenvolupament proposada pel NOEI.*

A continuació examinarem allò que, en la nostra opinió, constitueix el segon límit de l'estratègia de desenvolupament dissenyada pel NOEI; aquell que es deriva de la mateixa naturalesa de les propostes.

El NOEI difícilment pot servir per superar els obstacles que s'oposen al desenvolupament del Tercer Món, ja que les característiques de les seves propostes no plantegen en cap cas la ruptura amb allò que, a judici nostre, constitueix la principal causa del subdesenvolupament d'aquests països: el domini i la dependència dels països capitalistes desenvolupats que parteixen històricament aquests pobles. Aquest domini, en aliança amb els grups oligàrquics interns, ha convertit aquestes economies en subordinades, extravertides i dependents.

Certament podríem situar l'estratègia del NOEI en la línia de determinades visions desenvolupistes que confien que el desenvolupament d'aquests països podria aconseguir-se seguint camins similars als que històricament van seguir els països capitalistes desenvolupats, és a dir, mitjançant una més gran integració dels països del Sud en el mercat internacional i l'impuls de processos d'industrialització, acompanyat pel suport que els països capitalistes desenvolupats els pogues-

sin prestar, tant en l'àmbit tecnològic com financer, i impulsant aquestes accions mitjançant un procés de certes reformes en l'ordre internacional.

Efectivament, el NOEI proposa:

1) Una major integració dels països del Sud en l'economia internacional i la millora de les balances de pagaments del Tercer Món, mitjançant l'estabilització dels preus d'exportació dels productes bàsics i la reducció dels nivells proteccionistes dels països del Nord.

2) Amb els recursos aconseguits mitjançant el creixement de les exportacions, l'ajuda internacional i els «crèdits tous» de l'exterior, el Tercer Món tindria els capitals i la tecnologia necessària per portar a terme un procés d'industrialització.

3) Aquest procés d'industrialització hauria de promoure el desenvolupament i assolir la modernització de tots els sectors econòmics de les societats del Tercer Món.

Per la nostra part opinem, seguint la línia argumental de diversos autors tercermundistes,[7] que en les consideracions anteriors hi ha algunes implicacions històriques dignes de ser comentades:

Certament, si observem els processos de desenvolupament que històricament varen realitzar els països avui desenvolupats, podrem observar que es varen produir en condicions històriques considerablement diferents a les que actualment afronten els països del Tercer Món.

1) Efectivament, als països desenvolupats, la revolució agrícola (reformes agràries i utilització de noves tècniques i equips de producció al camp) va precedir la revolució industrial. Conseqüentment, l'augment de la productivitat agrícola va fer possible l'expulsió d'un excedent de mà d'obra camperola, que va passar a treballar com a assalariada en la indústria i, d'altra banda, la producció de mercaderies necessàries per subministrar primeres matèries a la indústria i aliments als assalariats industrials, tot incrementant els nivells de vida dels camperols.

7. P. SWEEZY, P. BARAN, H. MAGDOFF i Samir AMIN, entre altres.

2) L'elevació de la capacitat de consum dels camperols i dels treballadors va crear les condicions necessàries per a l'*aparició de mercats interiors,* tant de béns de consum popular com de béns de capital.

3) El procés d'industrialització es va dur a terme amb tecnologia i tècniques autòctones, adequades a les necessitats d'aquests països, tot dedicant la producció industrial a la creació de béns de consum popular i a béns de producció per a la indústria i l'agricultura.

4) Aquests processos d'acumulació es van desenvolupar en el marc d'*Estats nacionals independents* i poderosos que els van donar suport.

5) En el marc d'aquesta dinàmica, les relacions exteriors van estar subordinades als interessos de l'acumulació capitalista interna: les colònies eren els llocs on aconseguir primeres matèries, mà d'obra barata o exportar la producció sobrant.

El procés anterior va permetre desenvolupar als països capitalistes del Nord una estructura *articulada* entre els seus diversos sectors productius i *autocentrada* en la satisfacció de les demandes del seu mercat intern. Com a conseqüència, les relacions exteriors es trobaven sotmesos a la lògica i les necessitats del desenvolupament intern.

Contràriament, la situació del Tercer Món des de la colonització és realment diferent: a la «Perifèria» li són imposades unes estructures econòmiques i socials d'acord amb els interessos de les metròpolis.

a) A la majoria d'aquests països no s'ha produït la revolució agrícola per l'aliança d'interessos entre les oligarquies latifundistes i els capitals estrangers. El manteniment d'aquest tipus de relacions socials al camp impedeix tant l'increment de la productivitat agrícola com l'elevació dels baixos nivells de vida dels camperols. D'altra banda, l'estructura social d'aquests països possibilita el malbaratament dels beneficis agrícoles en consums sumptuaris o especulació de terratinents comerciants o prestamistes. Les produccions agrícoles es dediquen principalment a la creació de productes per a l'exportació.

2) Els processos d'industrialització desenvolupats en aquests països, impulsats per les seves burgesies nacionals o sota el control dels oligopolis transnacionals es realitzen utilitzant tecnologia, béns d'equip i béns intermedis importats, els quals no sempre estan adaptats a les necessitats i condicions internes d'aquestes nacions. Per aquesta raó usen poca mà d'obra i utilitzen capital i energia en excés.

3) En tot cas, l'absència d'una revolució agrícola i la industrialització amb tècniques i capitals externs provoquen un reduït nivell d'ocupació i salaris baixos en l'agricultura i en la indústria; per aquesta raó el desenvolupament del mercat intern és escàs i distorsionat.

4) En conseqüència, la producció industrial es dirigeix generalment cap a la producció de béns de consum de luxe que responen a la demanda d'unes minories riques, o bé cap a productes d'exportació, que per causa d'uns nivells de productivitat inferiors només resultaran competitius internacionalment en la mesura que s'obtinguin amb salaris molt reduïts.

5) Finalment, els Estats del Tercer Món estan molt mediatitzats per l'aliança de classes entre els grups dominants interns i els interessos exteriors, als quals es troben generalmen molt vinculats.

6) En conseqüència, en tots aquests processos d'acumulació als països del Tercer Món, gran part dels beneficis i les rendes s'han transvasat per diversos procediments cap als països del Nord.

En síntesi, els models d'acumulació dels països del Tercer Món s'han caracteritzat:

a) Per unes estructures extravertides i depenents, en la mesura en què el seu motor de creixement principal ha consistit en les exportacions a l'exterior, i només secundàriament als mercats interiors.

b) Per un transvasament de gran part dels seus beneficis i rendes a l'exterior.

Naturalment, les característiques de dependència i extraversió d'aquests països no es correspon amb les situacions

d'autonomia i preeminència històrica que han caracteritzat el desenvolupament dels països capitalistes del Nord.

Tot això implica, segons la nostra opinió, que les vies per iniciar l'eliminació del subdesenvolupament del Tercer Món haurien de provenir de la superació de la causa principal que provoca el bloqueig del desenvolupament d'aquests països: les relacions estructurals de dominació que han exercit històricament les burgesies dels països del «centre» sobre la «perifèria» en aliança amb les burgesies d'aquests països; aquesta és una qüestió que no queda reflectida en les declaracions esmentades. Efectivament, les recomanacions contingudes en el NOEI no plantegen en cap moment la ruptura, ni amb les estructures de dominació de les grans companyies transnacionals, ni amb el seu elevat grau de poder econòmic i polític ni, tampoc, impugnen la divisió internacional del treball que aquelles estructures imposen; igualment, tampoc qüestionen les estructures oligàrquiques de poder intern existents als països del Tercer Món, estructures que, aliades als interessos exteriors, contribueixen a mantenir en posició subordinada les economies perifèriques i, per tant a bloquejar les capacitats de desenvolupament d'aquests països.

Per la nostra banda, tot i que considerem difícil determinar estratègies generals, vàlides per a països i situacions diferents, ens atreviríem a esbossar (deixant a part concrecions específiques per a cada país) unes línies genèriques per al desenvolupament del Tercer Món, que, al nostre judici, hauria de ser necessàriament un *desenvolupament popular i nacionalista,* en la mesura en què s'hauria de dedicar a la creació d'una economia «autònoma» i «autocentrada» *en la satisfacció de les necessitats de les poblacions camperoles i treballadores de cada país,* i, com a conseqüència, hauria de subordinar les relacions exteriors als objectius prioritaris interns.

La concreció d'aquesta estratègia implicaria la necessitat de reformes agràries de tipus col·lectiu que incrementessin la productivitat i els nivells de vida de la població camperola i alliberessin un excedent capaç de finançar processos d'industrialització en gran part autòctons que, emprant tecnologia i mitjans adequats a la realitat d'aquestes nacions, es dediquessin fonamentalment a produir béns de consum de masses i béns d'equip per al mercat intern.

Naturalment, aquest procés implicaria la necessitat d'evitar el domini i l'extracció de rendes i beneficis per part del

capital estranger i, en conseqüència, es necessitarien canvis en les estructures de poder que donessin suport a l'existència d'Estats independents i nacionalistes que impulsessin les mesures anteriors i poguessin negociar, amb el suport popular, les relacions exteriors.

En definitiva, segons el nostre criteri, tot i acceptant que el NOEI pugui significar un cert avenç en les relacions econòmiques internacionals i, en aquest sentit pugui ser utilitzat com a instrument de pressió pels països del Sud, com que no planteja els canvis estructurals necessaris per superar o debilitar intensament la causa principal del subdesenvolupament, és a dir, l'imperialisme i la dependència, difícilment pot aconseguir objectius que vagin més enllà d'algunes millores relatives per a algunes economies i per a grups socials limitats del Tercer Món.

LA NOVA DIVISIÓ INTERNACIONAL DEL TREBALL EN LA PRODUCCIÓ AGRÀRIA I LA SEVA REPERCUSSIÓ EN EL TERCER MÓN

MIREN ETXEZARRETA

La consolidació del capitalisme i el triomf del lliure canvi, a mitjan i finals del segle XIX, van suposar l'establiment d'una divisió del treball a escala mundial. Els països de la perifèria es van transformar en subministradors de primeres matèries i aliments barats per als països centrals, la qual cosa facilitava, en aquell primer grup de països, l'establiment de salaris baixos per als treballadors industrials i l'expansió dels seus mercats. Durant l'era de l'imperialisme es van obrir nous i amplis territoris per a l'aprovisionament d'aliments i de recursos barats per part de les metròpolis colonials, tant de productes de zones temperades com de plantacions de productes tropicals. Tots aquests productes es van transformar ràpidament en part integrant de les dietes de les poblacions i classes treballadores dels països capitalistes centrals (cafè, cacau, te...), i les activitats agroexportadores van passar a constituir els eixos dels models de creixement de les formacions socials perifèriques caracteritzades pel «desenvolupament cap enfora». Al mateix temps, la producció d'aliments bàsics destinada a la població autòctona continuava essent privativa dels sectors camperols de subsistència, i es completava amb importacions de productes de luxe per a la minoria amb alts ingressos.

Des dels inicis del comerç d'ultramar hi ha hagut empreses vinculades al comerç internacional agro-industrial. En la primera etapa del capitalisme, la seva expansió va estar associada a l'extracció d'aliments i primeres matèries. Aquest període responia a l'estil de funcionament centralitzat de l'economia mundial, quan els grans centres manufacturaven les primeres matèries que es produïen al propi territori o a l'exterior, i els seus mercats interns representaven els principals consumidors de manufactures, que eren absorbides per les economies perifèriques de forma subsidiària. La funció principal de les empreses internacionals era controlar el comerç exterior, entorn del qual s'organitzava el cicle intern del capi-

tal de les economies agrícoles perifèriques. L'organització agro-industrial de la perifèria estava regulada per l'intercanvi internacional, que es trobava directament i indirectament en mans de les empreses de comerç internacional.

Les dues guerres mundials i la crisi dels anys trenta van suposar l'inici d'un canvi profund en aquest model de desenvolupament del capitalisme a la perifèria, així com en el sistema d'articulació de les economies centrals amb les perifèriques.

La Segona Guerra Mundial va significar, sobretot un esdeveniment fonamental per a la transformació d'aquest sistema. Amb la guerra es va iniciar un canvi de tendència en la divisió internacional del treball en l'àmbit de l'activitat agropecuària. Les colònies i les àrees d'influència de les metròpolis mundials, que fins llavors havien estat les grans proveïdores de productes primaris als països centrals, van començar a perdre la seva importància com a tals davant de nous productors. En part, per causa de les dificultats que va produir la guerra —en els processos de producció, però més especialment en els sistemes de transport—, però també per la incertesa que originaven els moviments anticolonials dels països del Tercer Món. Aquests elements i un context general d'escassedat, van conduir a la ràpida incorporació d'innovacions tecnològiques en la producció agrària dels països industrials; aquests processos es van beneficiar d'importants ajudes i estímuls de tota mena per part dels estats respectius.

El resultat va ser una considerable acceleració del procés de modernització de l'agricultura als països centrals. Ja que aquest procés es basava en tecnologia i nous productes proporcionats pel sector industrial, es va anar establint una relació molt més estreta entre ambdós sectors. A més a més, la producció massiva es vehiculava cap al mercat mitjançant les indústries de manufactures d'aliments. Es va anar conformant així un sistema conegut com «sistema agro-industrial». El procés i conseqüències de la modernització de l'agricultura i la seva integració per part de l'agro-indústria és ben coneguda i no ens aturarem aquí a fer-ne consideracions. Únicament afegirem que d'aquesta manera es va produir un avenç important en la capacitat productiva de l'agricultura dels països del centre, de manera simultània a la seva gradual subordinació a les indústries agro-alimentàries.

Un cop acabada la Segona Guerra Mundial, es va produir també l'auge dels moviments d'independència nacionals als països colonials. La fam, la desnutrició i els problemes de tota mena, associats a la pobresa secular d'aquestes societats, van sortir obertament a la llum pública i es va manifestar fortament la consciència política sobre aquest tema, tot mantenint la ferma decisió de millorar la sort dels seus habitants i, per tant, plantejant-se, entre molts altres aspectes, la necessitat d'augmentar la productivitat de l'agricultura tradicional. Sorgeix així, també a la perifèria, un període de recerca de solucions a la baixa productivitat agrària tradicional.

Amb la crisi dels anys trenta es va iniciar a Amèrica llatina la potenciació de la industrialització substitutiva d'importacions, que es va accentuar en els anys cinquanta. La incipient industrialització suposava l'aparició d'una força de treball industrial. El mercat intern va créixer i van sorgir nous grups socials amb major capacitat de demanda. Això no obstant, la protecció a la indústria implicava afavorir l'abaratiment de primeres matèries i aliments a baix preu a l'interior per tal de disminuir els costos de la producció industrial, principalment el nivell dels salaris. A causa d'aquests factors la industrialització no va comportar la modernització paral·lela de l'agricultura, sinó més aviat el seu abandonament. També es va forçar la transferència de recursos cap al sector industrial a través del manteniment de baixos preus de garantia per als productes bàsics. Per això, tot i que la producció comercial d'aliments bàsics per al consum intern va augmentar, aquest factor encara era minoritari en relació amb el paper que tenien les agricultures de subsistència. D'aquí també la necessitat que se sentia de millorar la productivitat agrària.

El procés de modernització de l'agricultura tradicional als països perifèrics va ser estimulada mitjançant programes d'ajuda que van tenir el seu origen als països centrals. Aquest segon grup de països intentava així complir un triple objectiu: d'una banda també estaven interessats en una millora de la situació agrària del Tercer Món per no provocar excessives tensions en un període en què es produïa una alta combativitat política per part dels dirigents autòctons, la guerra freda, i l'existència d'un bloc soviètic que en molts casos era considerat com a paradigme de desenvolupament ràpid i exitós; d'altra banda, un desenvolupament de l'agricultura a la perifèria podia proporcionar un mercat substancial a les

exportacions de maquinària agrícola i altres productes vinculats a la millora de la productivitat i a la introducció de nova tecnologia. No oblidem que les indústries de mitjans de producció agraris havien experimentat un gran procés de desenvolupament als països centrals i necessitaven ampliar els seus mercats. Finalment, no es pot ignorar que una millora en la productivitat agrària de la perifèria faria possible la disminució dels productes agraris exportats per aquests països; ni s'ha de descartar totalment l'interès merament humanitari d'alguns sectors d'opinió dels països centrals que legitimaven les iniciatives d'ajuda a la modernització.

Sorgeix així l'anomenada «Revolució Verda», que consisteix en l'establiment de sistemes de producció agraris de tecnologia avançada * originaris del centre —Estats Units— i que eren adaptats a les condicions de l'agricultura dels països perifèrics. En general, a més a més, aquests programes s'han beneficiat de l'ajuda massiva dels governs dels mateixos països receptors, que han realitzat àmplies obres d'infrastructura i han proporcionat crèdits i assistència tècnica, han establert nous canals de comercialització, etc., tot dedicant a aquests programes la major part dels fons públics que es dirigeixen al sector agrari.

La Revolució Verda es va iniciar a Mèxic de manera experimental a finals dels anys quaranta, i es va ampliar amb posteritat a altres països perifèrics. En un principi, els resultats assolits semblaven justificar l'entusiasme per aquest sistema. A Mèxic, per exemple, entre 1944 i 1967, la producció de blat es va triplicar, la de blat de moro es va duplicar, i també es van obtenir resultats semblants a altres països. L'atractiu d'aquests nous paquets tecnològics es pot entendre encara millor si es té en compte que permet l'augment de la productivitat sense la realització de reformes socials importants, que fins llavors havien estat propugnades amb vistes a assolir el mateix fi, especialment les reformes agràries a diversos països del subcontinent. «Una política econòmica d'ajuda al desenvolupament agrícola fomentat per les ET reformularia, en efecte, el model auspiciat per la Reforma Agrària, *en abandonar a un*

* Basats en la utilització de paquets tecnològics, que comprenen l'ús de sements i llavors selectes, gran utilització de fertilitzants i productes fitosanitaris, que s'apliquen conjuntament i que generalment requereixen determinats índexs d'irrigació.

segon pla del repartiment de terra com a solució als problemes del camp en benefici d'un desenvolupament capitalista...[1]

El procés de transformació de l'agricultura tradicional es va consolidant. Però això implica la utilització de quantiosos recursos materials, és a dir, la disponibilitat de capital, al qual moltes unitats productives dels països perifèrics no poden accedir. Únicament els grans i mitjans productors que disposen de terres poden integrar-se en aquests programes ja que poden accedir als crèdits, a l'assistència tècnica i als renovats canals de distribució i de comercialització que impliquen. Aquests agricultors són també els qui aniran ocupant les terres més fèrtils, utilitzant els recursos d'irrigació i beneficiant-se de les grans obres d'infrastructura realitzades amb capital públic. Les grans indústries de productes alimentaris, principals compradores dels productes agraris, prefereixen també tractar amb agricultors de dimensions mitjanes i grans. En conseqüència, els petits agricultors no tenen accés als elements modernitzadors i queden desplaçats dels recursos de què disposaven amb anterioritat, davant l'augment de la competència de l'agricultura moderna. Queden fora de l'esquema innumerables petits camperols, incapaços d'obtenir els mitjans necessaris per participar-hi. «A Mèxic, més del 85 per cent del crèdit agrícola —la clau per a l'adquisició d'aquests insums extraordinàriament cars— es va orientar cap al 0,5 per cent dels propietaris més importants.»[2] S'intensifica la diferenciació dels camperols, la qual cosa contribueix a augmentar de manera substancial les desigualtats ja existents al camp: «Tot això porta al deteriorament de l'agricultura tradicional, l'abandonament del petit camperol, la proletarització i pauperització d'amplis sectors camperols que no poden competir amb els grans o mitjans productors, i que no reben els beneficis institucionals que s'atorguen a aquests productors.»[3] Segons un informe de la NACLA,[4] a Mèxic el nombre de camperols sense terra havia augmentat d'1,5 milions el

1. R. RAMA. Empresas transnacionales y agricultura mexicana. Investigación Económica. UNAM. Año XXXVII. Vol. XXXVII. N.º 143, pàg. 76. (El subratllat és meu.)
2. NACLA. Report on the Americas. Vol. XII. N.º 1. En./Feb. 1976, pàg. 18.
3. M. TEUBAL. ¿Hacia una nueva inserción en la economía mundial? Economía de América Latina. Marzo de 1979. Semestre. N.º 2, pàg. 77.
4. NACLA. Ob. cit.

1950 a 5 milions el 1976 i, a més 3,5 milions de persones vivien en el sector agrícola amb menys de cinc centaus de dòlar per dia.

El capital s'ha de reproduir contínuament. La capitalitzaació del procés productiu obliga a l'obtenció de mercaderies destinades a un mercat solvent, segur i rendible. Exigeix l'obtenció d'un excedent. L'agricultor que utilitza capital en volums considerables, o que depèn d'un préstec, ha d'assegurar la venda de les seves mercaderies i obtenir-ne un benefici. Dirigirà regularment la seva producció fonamentalment cap als mercats de major rendibilitat relativa, vinculats actualment als productes d'exportació o als que es dirigeixen als mercats interns d'alta capacitat adquisitiva. Aquest efecte és encara més acusat si es té en compte el paper de les indústries agro-alimentàries, principals compradores dels productes alimentaris més dinàmics i que es dirigeixen cap als dos sectors que acabem de mencionar. La producció d'aliments bàsics per a les capes pobres de la població queda, per tant, relegada.* En conjunt, augmenta la producció agrària però la tendència dominant és l'abandonament progressiu del cultiu dels productes de subsistència i la seva substitució per aquells que interessen a la firma agro-industrial. Es passa així des d'una policultura de subsistència a una agricultura especialitzada que exigeix utilitzar la totalitat o la major part de les terres per a la producció d'un sol producte que ocupa, a més a més, les terres més fèrtils, tot desplaçant a les terres marginals la producció d'aliments per al consum local. L'agricultura comercial va substituint la de subsistència, es produeix una monetarització de la societat rural, i les relacions econòmiques que se'n deriven són més complexes, ja que s'ha imposat un nova divisió del treball en l'àmbit local, nacional i, fins i tot, internacional. Disminueix la producció de grans bàsics i creix la producció de mercaderies vinculades als productes de luxe per a l'exportació —principalment fruites i verdures de gran qualitat i algunes varietats ramaderes— d'aquelles que constitueixen primeres matèries per a les empreses agro-alimentàries, i de les vinculades a la producció de carn per procediments intensius com la soja i la melca.

* Reforçada per una política de baixos preus de garantia per a aquests productes, i mantinguda amb l'objecte que els preus dels productes alimentaris bàsics es mantinguin baixos.

A Mèxic, per exemple, un dels països on s'han estudiat millor les transformacions generades per la nova organització agrària, s'observa que la «crisi agropecuària es pot centrar en un grup de productes que inclouen l'arròs, el blat de moro, la mongeta i el blat —elements essencials de la dieta mexicana— que creixen, les de mitjan dels seixanta, a taxes inferiors a les de la població. Contràriament, durant el mateix període, la producció de farratges va augmentar un 11,8 per cent, la de soja un 15,1 per cent, la de safrà un 11,7 per cent, i la de fruites un 5,3 per cent. Juntament amb una agricultura de productes bàsics nítidament estancada, creix i prospera una agricultura productora d'insums destinats a les empreses transnacionals i altres grans empreses, o reorientada cap al mercat dels Estats Units.»[5]

Estudiant l'evolució de la producció agrària en alguns estats d'aquell mateix país, proveïdors de fruites i verdures de clima temperat, «s'observa com una constant, un descens de la participació de l'oferta agrícola dels productes bàsics de major rellevància en la dieta popular. La disminució relativa —i de vegades absoluta— de la producció de cereals afecta fins i tot alguns estats de la regió de El Bajio, considerada com el graner de Mèxic des de l'etapa colonial... es redueix proporcionalment el blat de moro... es dóna la mateixa situació amb el blat... i es redueix la mongeta. En un estat en què el blat representava el 21,7 per cent de l'oferta alimentària, ara passa al 2,6 per cent; en un altre, el blat es redueix del 54,3 per cent al 31,2 per cent i, encara en un altre, on el blat representava el 25 per cent, ara és només el 2,4 per cent. Simultàniament, es produeix l'ascensió —de vegades vertiginosa— de productes d'exportació elaborats per les ETN, com la melca —primera matèria dels aliments dietètics— i les fruites i verdures, en particular la maduixa i el tomàquet».[6]

«En l'actualitat, a Mèxic la producció alimentària per habitant és major que el nivell nutritiu considerat com el mínim

5. G. Arroyo et al. Agricultura y alimentos en América Latina. UNAM/ICI. México. 1985, pàg. 2.

6. R. Rama, Empresas transnacionales... ob. cit., pàgs. 98-100. Per a un tractament detallat de l'evolució de la producció entre 1955 i 1977, vegeu G. Pereira. Tendencias actuales de la agricultura campesina de temporal. Investigación Económica. UNAM. Enero-Marzo 1979. N.º 147, vol. XXXVIII.

recomanable per a la subsistència: 2.750 calories i 80 grams de proteïnes per persona i dia. Malgrat tot, el consum diari de calories i proteïnes d'entre un terç i la meitat de la població no arriba als mínims recomanables i, durant l'any 1980, s'està important més de la meitat dels aliments bàsics que es consumeixent internament.»[7]

Com era d'esperar, aquesta situació ha suposat un considerable increment de les importacions de grans bàsics per part dels països perifèrics. A Amèrica Llatina, les importacions representen prop del 10 per cent de l'oferta agrícola de la regió, però s'enregistren fortes oscil·lacions per productes i per països. En conjunt, ha de cobrir amb compres externes el 10 per cent de les necessitats de llet i lleguminoses, 25 per cent de les llavors oleaginoses i més de la meitat del blat que consumeix. Els productes que són objecte d'importacions massives són, d'una banda, els productes bàsics, en particular el blat, que ha experimentat un canvi radical a Amèrica Llatina pel que fa al patró de consum i, de l'altra, les primeres matèries per als sectors més transnacionalitzats de l'agro-indústria. Els grans farratgers, les oleaginoses i la llet en pols són els principals components de les importacions d'Amèrica Llatina que esdevenen primeres matèries per a les indústries de molineria, aliments dietètics i làctics. Sense exceptuar cap país, aquestes són les branques preferides per la inversió estrangera alimentària directa, i han experimentat fortes transformacions tecnològiques i organitzatives que responen als patrons internacionals.

«Existeix una innegable evidència empírica del fet que els productes bàsics desplaçats internament van ser substituïts per importacions. N'hi ha prou de citar tres exemples, de nord a sud. El primer cas és el de Mèxic, juntament amb Brasil, el país on la transformació del sistema alimentari nacional ha estat més aguda. Durant el període en què l'arròs, el blat de moro, les mongetes i el blat van perdre terreny davant la melca, els farratges i les pastures, les importacions mexicanes d'aquells quatre grans bàsics es van incrementar d'11,4 milions de dòlars corrents el 1964-65, a 564,2 milions el 1978-1980. A Costa Rica, el canvi de l'arròs, la mongeta i

7. M. Teubal, Elementos para una Economía Política de Hambre; i, eo. Universidad Autónoma Metropolitana. México. Reporte de Investigación 54, pàg. 5.

el blat de moro per la canya, el cotó i, sobretot, les pastures sembrades en funció de l'auge exportador ramader, va originar exagerats augments de les importacions d'aquells aliments bàsics... A Equador la modernització de les hisendes, accelerada per la reforma agrària va tenir, entre les principals conseqüències, que aquestes empreses, antigament responsables de la producció d'aliments bàsics (blat i ordi) s'orientessin cap a la producció de palma africana, abacà i te, fortament vinculats al procés de transnacionalització, o cap a l'ocupació del sòl amb pastures. Com a resultat, entre 1966-67, la producció bladera equatoriana va quedar reduïda a la meitat, mentre que el consum es triplicava per causa de l'expansió de la cultura del blat difosa mitjançant l'ajuda alimentària i les empreses transnacionals. Per aquest motiu, el 1977-78, les importacions ja eren set vegades majors que la producció de cereal.»[8] Colòmbia importa el 80 per cent del blat que consumeix, etc., etc.

La disminució de la producció interna de grans bàsics ha suposat un deteriorament de la dieta de les capes més pobres de la població. En l'actualitat és necessari comprar els grans, i aquests grups socials no disposen dels recursos necessaris per fer-ho. Moltes petites explotacions minifundistes dedicades a l'auto-consum s'han vist desplaçades per una agricultura comercial més potent, o són abandonades davant la impossibilitat dels cultivadors tradicionals de mantenir-se; la modernització de l'economia local també va eliminant moltes formes de distribució anteriors més flexibles i no sempre monetàries... S'ha de tenir en compte, sobretot, la incidència que la modernització té en l'àmbit de l'ocupació rural. La modernització suposa generalment la mecanització, l'expulsió de mà d'obra del sector, especialment d'aquells que treballen com assalariats a les explotacions que ara es modernitzen. El petit camperol que abans combinava l'activitat a la seva explotació minifundista amb la venda de la seva força de treball a altres hisendes per poder subsistir, no ho pot continuar fent i, sovint, es veurà obligat a abandonar la seva explotació o serà expulsat per l'impuls de l'expansió capitalista. Augmenten les migracions cap a la ciutat —segons el New York Times, a mitjan dels anys setanta més de 500.000 persones arribaven cada any, només a la ciutat de Sao Paulo, fugint de la pobre-

8. G. Arroyo et al. Ob. cit., pàg. 223.

sa del camp—,[9] i les condicions de vida es deterioren.

«És al sector rural on els efectes adversos de la transnacionalització semblen haver-se mostrat amb més força, tot afectant un sector de la població llatinoamericana que ja era particularment vulnerable abans del començament d'aquest procés. És veritat que els sectors rurals que van tenir èxit en la seva articulació amb les ETN van millorar el seu nivell d'ingressos i, en conseqüència, d'alimentació. Malgrat tot, sembla que han estat més nombrosos els sectors camperols que, a causa d'aquest procés, han perdut la seva producció alimentària d'autoconsum i han hagut de fer front a preus més desfavorables al mercat de productes de consum bàsic.»[10] Segons l'informe de la NACLA que hem esmentat abans, a Brasil, on 50 dels 110 milions de la població total encara viuen al camp, quatre de cada deu habitants patia malnutrició el 1976.

No només s'altera el consum de les capes més pobres de la població. Els canvis en la producció de la composició agrària estan estretament relacionats amb els canvis en el consum afavorits per l'aprofundiment del capitalisme als països perifèrics, en aquest cas degut de manera específica als canvis en els hàbits alimentaris. Ja hem assenyalat abans que els processos d'industrialització generats un cop acabada la Segona Guerra Mundial van originar una ampliació de les capes consumidores, sobretot entre els grups d'ingressos mitjans i alts que van aparèixer en aquella època. És precisament cap a aquests grups on s'han dirigit les empreses d'elaboració de productes alimentaris, ja que són les que disposen d'ingressos adequats per generar una demanda efectiva considerable de productes sofisticats que poden produir majors beneficis. Les grans empreses d'alimentació «se situen gairebé totes en el mercat de les verdures, de manera especial en la producció de béns sofisticats com sopes de llauna, aliments preparats per a nens, plàtans i plats instantanis o congelats, línies que controlen de manera monopòlica. Les grans agroalimentàries fomenten també el consum de productes que abans eren desconeguts al país. A Mèxic es pot citar el cas del pebrot i de les cols de Brusselles, així com la introducció de l'espàrrec, el bròquil i noves varietats de mongeta tendra.»[10]

9. New York Times, 1 de setembre de 1976.
10. G. ARROYO et al. Ob. cit., pàg. 245.

Aquestes capes socials han estat particularment receptives als patrons de consum internacionals, especialment als procedents d'Estats Units que, fortament estimulats per les empreses transnacionals a través de grans campanyes publicitàries, han anat conformant unes pautes de consum internacionalitzades favorables als interessos d'aquestes indústries, en incrementar la demanda de mercaderies que s'hi produeixen, tot reforçant la vocació d'uniformització internacional d'aquestes institucions. Aquesta dinàmica ha permès a aquestes empreses de reforçar i ampliar la seva presència als segments de població de major demanda efectiva. La tendència al consum de productes alimentaris manufacturats amb diversos graus de sofisticació els permet, d'una banda, dominar els mercats de forma oligopòlica i, de l'altra, convertir-se en els agents compradors de productes agraris més importants, configurant d'aquesta forma la producció del sector.

Aturem-nos ara a considerar el paper que en tota aquesta dinàmica han tingut les empreses agro-alimentàries transnacionals. Sense negar la importància de les circumstàncies internes ni la de l'acció dels respectius estats per impulsar la modernització, no es pot ignorar malgrat tot que la presència i actuació de les empreses transnacionals ha estat crucial pel que fa a la determinació de les línies que ha seguit la modernització, i han estat els principals agents actius en el procés.

La presència de les ETN als països perifèrics s'ha anat ampliant, consolidant i reforçant, tot transformant gradualment les seves principals línies d'actuació. D'una banda, les antigues empreses comercialitzadores són els canals privilegiats que impulsen l'expansió de les exportacions. De l'altra, aquestes mateixes empreses s'han anat transformant en empreses transnacionals que produeixen productes manufacturats alimentaris per als mercats interns, tot convertint-se en les principals compradores d'alguns productes agraris i generant mercats molt dinàmics, base de canvi de composició dels cultius. D'aquesta manera han incidit de forma important en el control d'ínputs agraris, crèdit i terra. Igualment, les empreses alimentàries nacionals, enfrontades a la competència dels gegants internacionals, s'han hagut d'establir en línies similars per poder sobreviure.

La segona etapa del procés d'agro-industrialització de la perifèria, sobretot a Amèrica Llatina, es caracteritza per superposar a la seva vessant exportadora el control i la penetra-

ció de les empreses transnacionals als mercats interns, especialment adreçats als consumidors dels ingressos mitjans i alts. Els sectors agro-industrials dels països del centre s'internacionalitzen per la via de producció de mitjans de producció, de l'elaboració de productes agraris i de la creació de pautes de consum. La nova forma de transnacionalització és productiva i recorre el centre i la perifèria. En aquesta segona època, les ETN produeixen els mateixos tipus d'aliments amb la mateixa organització als diferents països, i constitueixen la prolongació i expansió del procés de transnacionalització iniciat al centre. Aquests nous sistemes se superposen als anteriors en graus diversos, amb dependència de les condicions internes de cada país, però en tots ells les línies bàsiques d'actuació van en la mateixa direcció i les ETN es converteixen en l'eix central de l'evolució del sector.

És difícil obtenir informació precisa sobre les principals empreses agro-industrials que inclogui també les filials als països perifèrics i, per aquesta raó, disposem només de dades fragmentàries per il·lustrar aquesta evolució. Segons estimacions de les Nacions Unides,[11] de les 189 majors agro-indústries transnacionals que operaven a escala mundial el 1976, 92 tenien la seva seu als Estats Units, 31 a Gran Bretanya, 9 a França, 7 a Canadà, 23 a Japó; la resta de països d'Europa Occidental 22, Sud-Àfrica 2, Austràlia 2 i Argentina 1. Altres fonts assenyalen que, entre 1960 i 1975, les processadores d'aliments més importants dels Estats Units van realitzar 335 noves inversions al Tercer Món, 4/5 parts de les quals a Amèrica Llatina. «La indústria enllaunadora va figurar de manera preeminent en el tropell dels anys seixanta cap a l'estranger, amb companyies com Del Monte, Heinz, Campbell i W. R. Grace. Alguns processadors que havien anat actuant a Amèrica Llatina des de la dècada dels trenta es van diversificar cap a noves àrees de producció, i es van constituir així en grans complexos de l'alimentació. En els anys seixanta, el CPC va obrir nou noves subsidiàries a la regió per tal de produir una varietat d'aliments que anaven des de la salsa de tomàquet, el brou de pollastre o la maonesa, fins panets, formatges i midons... L'expansió més notable en les dècades dels seixanta i setanta s'ha produït en la producció d'entrepans i aliments

11. ONU. Transnational Corporation in Food and Beverage Processing. New York, 1981.

preparats, que als EE.UU. s'han convertit, de fet, en articles primordials.»[12] A Mèxic operen 130 empreses transnacionals amb 300 establiments. 33 d'aquestes empreses tenen un abast mundial, ja que ocupen pràcticament els primers llocs dins del grup de les 100 primeres firmes agro-alimentàries del món.[13] En el sector de fruites i verdures únicament hi actuen 28 transnacionals, 21 de les quals són de capital nord-americà, i 8 són filials d'empreses de la llista de les 100 majors del món. La major part de les empreses transnacionals existents a Mèxic es creen entre 1961 i 1970, però el ritme d'establiment de les dues dècades següents és possible que encara sigui major.

Val la pena citar el suport que per al procés de transnacionalització van suposar els programes d'ajuda alimentària originats als Estats Units, si bé a partir de finals dels anys setanta van començar a ser practicats també per la CEE. Els programes d'ajuda, nominalment adreçats a facilitar l'alimentació dels pobres del Tercer Món, són també potenciats per altres interessos menys explícits: la necessitat de desfer-se d'excedents d'aliments per part dels països centrals, la creació de nous mercats permanents a l'exterior per als potents agribusines nord-americans, la utilització d'aquests programes com a instruments de la política exterior dels Estats Units o com a complement de l'ajuda militar. Les conseqüències negatives que aquestes ajudes van produir en els països receptors, en sotmetre els seus sistemes agropecuaris a un fort impacte procedent de l'exterior,... són un conjunt d'elements a considerar. En el nostre context, mereix una menció especial la importància que aquests programes van tenir en la modificació d'hàbits de consum a favor de productes poc coneguts als països receptors —a Japó, Taiwan i Corea del Sud va ser a través dels programes d'ajuda que es va difondre el consum de blat, de la mateixa manera que es va ampliar el consum de pa de blat a Àfrica— tot donant lloc a la creació d'una demanda efectiva en aquests països que permetria la creació de mercats permanents per als productes excedentaris dels països centrals.

Tota aquesta dinàmica ha comportat l'establiment d'una

12. R. BURBACH y P. FLYNN. Objetivos agro-industriales en América Latina. Investigación económica. N.° 147, pàg. 66.

13. R. GARCÍA ZAMORA. La crisis en la producción de granos básicos en la agricultura mexicana en la década de los setenta. Tesi doctoral no publicada. Universitat Autònoma de Barcelona. 1986, pàg. 195.

divisió internacional del treball, en la qual els països avançats són els qui produeixen els grans bàsics per al subministrament mundial, mentre que els països perifèrics, encara fonamentalment exportadors de productes primaris, són desplaçats a una posició subsidiària respecte d'aquells i es converteixen en importants proveïdors de mercaderies que requereixen un treball intensiu, un fort consum de recursos naturals, principalment d'aigua, i que constitueixen productes de luxe per als països centrals: «Els canvis més significatius s'han produït en la producció i comercialització de cereals i oleaginoses, productes que han adquirit un valor estratègic. L'aspecte més greu del problema es refereix a la pèrdua de la capacitat per autoabastir-se de productes bàsics, sobretot cereals, per part d'importants grups de països subdesenvolupats. Aquests països van ser importants exportadors de grans i ara s'han convertit en importadors nets. El cas més significatiu és el d'Àsia que, en tenir la major part de la població mundial, és el principal importador de cereals. En canvi els Estats Units són els principals productors i exportadors de grans, en una magnitud tal que els permet dominar completament el comerç internacional d'aquests productes bàsics... Estats Units participa, segons la FAO, en el 43 per cent de la producció mundial de blat de moro, el 48 per cent de la de melca, el 20 per cent de la de civada i el 14 per cent de la de blat.»[14] Estats Units controla també el mercat mundial de la soja. «En el quadre del comerç mundial de cereals només quatre països van resultar ser exportadors nets amb significació real: EE.UU., Canadà, Austràlia i Nova Zelanda. D'altra banda, uns 150 països van ser importadors d'aquests productes... S'ha arribat a calcular que el control exercit pels Estats Units i Canadà sobre la capacitat d'exportació de grans al món, és potser major que la que posseeixen els països de l'Orient Mitjà sobre els recursos petrolífers.»[15]

Sorgeix així el concepte de «poder alimentari» («food power») aplicat a la capacitat dels països centrals per controlar subministraments alimentaris clau per als països perifèrics. Aquesta capacitat pot ser utilitzada per exercir pressions polí-

14. R. RAMA y F. RELLO. La agro-industria mexicana: su articulación con el mercado mundial. Investigación Económica. UNAM. Enero-Marzo 1979. N.º 147. Vol. XXXVIII, pàgs. 101-102.

15. R. GARCÍA ZAMORA, ob. cit.

tiques sobre els governs dels països perifèrics, i fins i tot sembla que s'ha planificat en aquest sentit, segons es dedueix d'un informe de la CIA que es va filtrar a l'opinió pública.[16] Es tanca així el cercle de la transformació en la divisió internacional del treball en el sector primari, amb la dominació, per part dels països centrals del mercat mundial dels productes bàsics per a l'alimentació que, en èpoques anteriors, eren els productes bàsics d'exportació dels països perifèrics que ara es veuen obligats a importar.

«En la nova divisió internacional del treball agrícola, els països centrals i les empreses transnacionals tenen un paper hegemònic i, en virtut de la situació de fam i desnutrició d'àmplies regions de la perifèria, el control dels aliments es transforma en arma de pressió i de negociació política.»[17]

La gravetat d'aquesta situació és major perquè els grans bàsics són els productes que constitueixen la dieta alimentària fonamental de les poblacions dels països perifèrics. Mentre que als països de l'OCDE únicament 1/6 del consum total de cereals (principalment blat) es dedica directament al consum humà i la resta a l'engreixament d'animals, i a l'URSS i a l'est europeu predomina també el consum animal dels cereals, als països en desenvolupament més de nou desenes parts del consum total es destinen al consum humà directe. «El proveïment de cereals proporciona una mitjana de més de la meitat dels insums energètics del consum alimentari a tots els països en desenvolupament i aproximadament un 65 per cent a l'Extrem Orient, Sud d'Àsia i Nord d'Àfrica. En conjunt, els cereals proporcionen el 60 per cent de les calories consumides als països desenvolupats i probablement més del 70 per cent als països més pobres. Mentre que el consum individual de cereals arriba en l'actualitat a 600 kgs. als països industrialitzats, als països en vies de desenvolupament oscil·la entre 180 i 240 kgs. per persona.»[18] «Si comparem dos casos extrems, Estats Units i l'Índia, tenim que el primer país obté la seva ració calòrica en un 70 per cent a partir de carns, productes làctics, olis, greixos i sucre, mentre que en el segon aquesta mateixa ració calòrica és obtinguda en un 80 per cent

16. Divulgat el 1975. Vegeu F. M. Lappé y J. Collins, Food first. Mifflin C.°. Boston, 1977.
17. R. García Zamora, ob. cit., pàg. 187.
18. M. Teubal. ¿Hacia una nueva inserción...? Ob. cit., pàg. 70.

a partir de cereals i lleguminoses.»[19] El poder alimentari dels productors de cereals és, de fet, ingent.

Es pot considerar que s'inicia una nova fase durant els anys setanta. En aquesta dècada el procés que estem descrivint experimenta un considerable aprofundiment, que continua en l'actualitat. En el seu desenvolupament tenen incidència diversos elements:

— La crisi dels setanta va obligar els països centrals a intensificar la seva recerca de disminució de costos, i a constituir l'esfera internacional com un dels seus camps d'actuació preferents: primeres matèries, diversos tipus de productes alimentaris, fonts d'energia, alguns productes manufacturats són els candidats obvis per a ser produïts al Tercer Món. El procés d'internacionalització del capital no perd velocitat i s'accelera en la mesura que el món capitalista confronta la recessió, que els mercats es mundialitzen i que la competència, al mateix temps que les polítiques proteccionistes dels estats, s'agreuja. En l'àmbit agrari s'intensifiquen els cultius intensius en treball i que suposin una major utilització de recursos naturals. Les noves inversions es dirigiran selectivament cap a la producció d'aquelles mercaderies que poden presentar un major avantatge en relació al que convé produir als països centrals. La tendència a la producció de productes agraris no bàsics s'ampliarà.

— Els anys setanta testimonien una amplíssima transnacionalització de les economies perifèriques —domini de l'aparell productiu del Tercer Món per part de les empreses estrangeres— a causa de l'impacte de la crisi i degut a les polítiques econòmiques favorables a la internacionalització dels països més importants de la perifèria. En aquesta dinàmica, les indústries agro-alimentàries transnacionals ocupen un lloc important, tot reforçant i ampliant els seus interessos als països menys desenvolupats.

En aquest procés, considerem interessant aturar-nos breument en l'anàlisi d'una tendència que, si bé havia estat iniciada ja en la fase anterior, es consolida en aquest període i assoleix tot el seu vigor. Ens referim als esforços de les empreses transnacionals per ampliar els mercats interns dels països on s'installen, reforçant el seu domini sobre els mercats de les

19. R. Rama. Empresas transnacionales..., ob. cit., pàg. 106.

capes internes d'ingressos alts i mitjans, i intentant captar importants segments dels mercats que generen les capes populars. Aquest desenvolupament constitueix un aspecte nou, ja que fins fa poc la producció de productes alimentaris de consum intern popular estava en mans de sectors nacionals, i, en gran part, en àrees tradicionals de l'agricultura.

Aquesta penetració és de caràcter selectiu, i es concentra en alguns productes amb una demanda susceptible de ser fortament estimulada per intensos mecanismes publicitaris i l'efecte demostració del consum de les capes socials amb ingressos més alts; «probablement els mecanismes d'ampliació i creació de demanda utilitzats per les ETN tenen a Amèrica llatina una influència encara més gran que als països d'origen de les empreses, com a conseqüència dels baixos nivells d'educació formal i d'informació sobre la nutrició.[20] S'estimula especialment el consum de productes d'alts preus relatius, baix nivell nutritiu i significatiu valor com a símbols de status social. «En el cas de Mèxic, per exemple, les begudes gasoses elaborades per les empreses transnacionals tenen gran importància en les dietes de les classes baixes, urbanes i rurals. Seria necessari aclarir els avenços enregistrats en el consum de les classes amb menor ingrés, de determinats productes elaborats per les ET, com ara diversos tipus de pa en bossa, galetes, llet en pols, llaminadures, olis i margarines. Bombardejats per la publicitat de les poderoses filials, els sectors amb menor ingrés dels països llatinoamericans tendeixen a considerar com un ascens social el consum de determinats aliments manufacturats».[21] Burbach [22] ens informa que el 1979, a Mèxic, es consumien 14 mil milions d'ampolles de begudes gasoses, aproximadament cinc ampolles setmanals per habitant, home, dona o nen. Les successives investigacions de Rama el porten a insistir sobre aquest punt i a assenyalar que: «Serà necessari avaluar amb atenció els efectes negatius de la incorporació de llaminadures, refrescs i altres "aliments ferralla" d'elevat cost unitari i escàs valor nutritiu a la dieta dels pobres d'algunes ciutats llatinoamericanes com les de Brasil, Mèxic, Colòmbia i Veneçuela, on s'ha accentuat el procés de transnacionalització.»[23]

20. G. Arroyo et al. Ob. cit., pàg. 244.
21. R. Rama. Empresas transnacionales..., ob. cit., pàg. 107.
22. R. Burbach y P. Flynn. Ob. cit., pàg. 61.
23. G. Arroyo et al. Ob. cit., pàg. 244.

Aquesta tendència és important, ja que significa que es trasllada a l'àrea capitalista una part important de la reproducció de la força de treball que fins aquest moment depenia de l'àrea agrícola tradicional. S'introdueix, així, en una àrea productiva clàssicament ocupada per la família. Aquesta àrea estava vinculada a l'esfera capitalista a través de la reproducció de la força de treball. El capital no hi invertia, però, en l'actualitat, el fenomen d'expansió del capital marca aquestes noves tendències. Les empreses transnacionals estan dinamitzant la producció industrial d'aliments, subsitueixen la producció casolana d'aquells països i generen mercaderies, de manera creixent. S'està produint el desplaçament gradual de la producció d'aliments cap a l'exterior de l'esfera domèstica, de la mateixa manera que va passar, com a conseqüència de la Revolució Industrial, amb els teixits i més endavant amb la confecció. Igualment, creix el consum «institucional» d'aliments (aliments consumits fora de la llar). Aquest fenomen és, sens dubte, més lent als països perifèrics que als centrals, degut a factors que limiten la seva demanda de tipus econòmic, social i cultural, però la tendència es perfila amb claredat.

— S'ha de destacar també la importància del fet que els països centrals es troben, des de mitjan dels setanta, amb importantíssims excedents de productes agraris bàsics. La seva producció, a causa de diversos elements que no citarem aquí, ha augmentat molt considerablement. Fins al punt que una regió tradicionalment importadora de grans quantitats de productes alimentaris, com la CEE, es troba amb excedents de pràcticament tots els productes agraris de clima temperat. Amb les integracions recents, fins i tot de productes de climes més càlids. Al seu torn, la producció de matèries agràries bàsiques continua augmentant als EE.UU. i, a partir de finals dels vuitanta, la seva agricultura s'enfronta a una gravíssima crisi de sobreproducció agrària.

La producció excedentària dels països centrals té una extraordinària repercussió negativa en els mercats mundials de productes primaris en el sentit de davallada dels seus preus i porta, a més, als països industrials a reforçar amb gran intensitat el seu esforç exportador, pressionant amb tot el seu poder el manteniment i l'ampliació de la seva participació en els mercats mundials en detriment d'altres participants més dèbil. La situació competitiva dels països perifèrics,

pel que fa a aquells productes en què han de competir amb els grans països industrials, és extraordinàriament difícil, ja que els segons tenen poder econòmic i altres mitjans de pressió per impulsar els seus mercats, dels quals estan totalment mancats els països subdesenvolupats. D'altra banda, els països centrals estimularan, tant com els sigui possible, que els països perifèrics continuïn essent deficitaris de grans bàsics, ja que aquest fet els proporciona al seu torn mercats permanents per als seus excedents. És veritat que la manca de divises limita la capacitat compradora de la perifèria però, malgrat tot, constitueix un important mercat per als productes agraris del centre. La perifèria passa a jugar un paper significatiu com a mercat per als productes que sobreprodueix el centre.

— Al mateix temps, la perifèria necessita incrementar les seves exportacions. L'endeutament de la majoria d'aquests països i els programes d'ajustament que els ha forçat a dur el FMI els porta inexorablement a dirigir tota la seva economia cap a l'augment de les seves exportacions per obtenir divises, per pagar almenys els interessos dels seus quantiosos deutes internacionals. Això únicament pot reforçar la producció d'aquelles mercaderies que poden trobar més fàcilment mercats exteriors, els quals, com ja hem vist, estan constituïts per mercaderies d'un determinat tipus.

En resum, les línies de desenvolupament que es van iniciar després de la Segona Guerra Mundial han portat, en la dinàmica capitalista, a una divisió internacional del treball en la producció agrària caracteritzada per: la importància creixent dels països centrals com a productors i exportadors d'aliments bàsics sota la primacia dels Estats Units i la CEE per als cereals i la del primer per a les oleaginoses; l'increment dels dèficits alimentaris dels països perifèrics, que es veuen obligats a augmentar les seves importacions de cereals, olis i altres productes essencials per a les seves dietes; l'augment dels volums d'aliments bàsics intercanviats en els mercats internacionals, i uns canvis en els fluxos de producció en l'àmbit de cada branca o línia de producte que provoca una especialització internacional d'acord amb les necessitats de desenvolupament dels països centrals. Uns mercats internacionals en tensió permanent, que perjudica fortament els països perifèrics, i un deteriorament dels nivells dietètics de grans proporcions de la població. No sembla ni que les ex-

pectatives que va generar la Revolució Verda ni que les previsions optimistes de David Ricardo sobre els avantatges del comerç internacional s'estiguin acomplint pel que fa als països perifèrics.

Acabarem citant les paraules dels qui ens han acompanyat en aquest treball:

«La incorporació de les agricultures del Tercer Món a l'economia mundial adquireix noves facetes i dimensions. Amb una amplitud molt més gran que en el passat, apareix la necessitat de reestructurar i adaptar les economies agràries del Tercer Món als requeriments d'una nova fase d'acumulació capitalista, controlada per l'agribusiness. Tant l'imperialisme cerealístic com l'expansió d'aquestes grans empreses en el Tercer Món, adquireixen nous caràcters.»[24]

«L'avenç de l'agro-indústria transnacional en el món suposa un seguit de canvis d'enorme magnitud vinculats a la penetració de capital en algunes àrees abans tradicionals. Es tracta de transformacions tan revolucionàries, que semblen destinades a introduir importants modificacions; no únicament en la seva pròpia esfera d'acció —l'agricultura i la manufactura d'aliments— sinó, a més, en l'estructura econòmico-social com un tot.»[25]

24. M. Teubal. ¿Hacia una nueva..., ob. cit., pàg. 63.
25. R. Rama. Empresas transnacionales..., ob. cit., pàg. 105.

NOUS PAÏSOS INDUSTRIALS, MITE O REALITAT?

XAVIER MARTÍNEZ PEINADO

Durant les dues últimes dècades de crisi econòmica i estructural en el Sistema Capitalista Mundial, s'han desenvolupat una sèrie de fenòmens que reflecteixen els profunds canvis que s'estan produint en l'economia mundial. Són canvis que, tant a nivell tendencial com en conjuntures més o menys explosives d'auge i estancament, afecten els diferents països que formen el sistema.

Un dels fenòmens més significatius, des del punt de vista de l'economia real, i sobretot des del punt de vista de la producció i el comerç internacionals, és l'accelerat creixement industrial en alguns països de la perifèria del sistema (Brasil, Mèxic, Corea del Sud, Taiwan, Hong Kong, Singapur, i altres en menor grau). Aquest creixement suposa, per una banda, canvis en l'estructura productiva interna d'aquests països, i de la composició de les seves exportacions (que han passat de ser fonamentalment primàries a ser-ho de manufactures, i amb un percentatge significatiu en el comerç mundial); i, per altra banda, evidencia també una re-localització mundial de determinades branques industrials (electrònica, tèxtil i calçat, i altres), amb conseqüències, alarmants per a alguns, respecte a aquests sectors en el centre del sistema.

Ambdós àmbits, l'intern o nacional i l'exterior o internacional, tenen una síntesi clara: els canvis que s'hi produeixen són el contingut de la nova divisió internacional del treball que, l'acumulació capitalista a escala mundial, a través de la mobilitat i la competència internacionals de capitals, està desenvolupant per superar la seva crisi econòmica i estructural.

Aquests anomenats «nous països industrials» (d'ara endavant NIC) ofereixen una sèrie de característiques geogràfiques, demogràfiques i d'estructura econòmica o sociopolítica que, a primera vista, sembla que han estat la raó fonamental de la seva «arrencada» industrial, integrada en la nova divisió internacional del treball. Però com que tots ells partien, en major o menor grau, d'una situació típica d'«endarre-

riment» o subdesenvolupament, la seva nova economia ha estat vista per molts com el camí viable per sortir d'aquesta situació. En altres paraules, el nou model d'industrialització, anomenat ISE (industrialització per substitució d'exportacions), encara que sigui més o menys guiat —segons els casos— per capital i tecnologia multinacionals, apareix com l'alternativa, tan buscada, per superar la pobresa i l'endarreriment econòmic. Així, aquest model ISE es vol enfrontar amb el clàssic ISI (industrialització per substitució d'importacions) que molts països perifèrics havien intentat per desenvolupar-se trencant l'excessiva dependència del centre del sistema dels països desenvolupats.

Ara bé, és, efectivament, una via de superació del subdesenvolupament? És, en tot cas, extensible a qualsevol situació de partida? (Aquest model és extensible a qualsevol país subdesenvolupat, o, almenys, a més països?)

A més a més, en els últims anys es comencen a entreveure dificultats en el manteniment del «miracle». La conjuntura històrica internacional sembla cada vegada més significativa per explicar els vint últims anys dels NIC, i no solament la conjuntura econòmica, sinó també la política. Fet i fet, els factors que s'han de tenir presents per explicar el creixement d'aquests països són nombrosos i complexos i, com veurem més endavant, la seva consideració apunta a unes respostes a les anteriors preguntes més aviat de caràcter pessimista. Vegem, doncs, quins són aquests països, quines característiques tenen, com s'hi han produït els canvis econòmics, quins canvis socials han generat (si és que s'han produït), i quins problemes es resolen, i quins no, amb aquest model de creixement.

1. *Quins són els nous països industrials i per què*

És molt important destacar que el fenomen de la «nova industrialització» (amb exportació) en el Tercer Món afecta molt pocs països, i, cosa que és més significativa, una escassíssima proporció de població de la perifèria capitalista. Així, doncs, quan es parla de Brasil, Mèxic o l'Índia, com a potències industrials, no s'ha de perdre de vista que són determinades *zones* d'aquests extensos països les úniques que estan coneixent aquest creixement, mentre que la major part del

territori i de la població continuen submergits en el subdesenvolupament més típic, i aliens al «nou model» de desenvolupament. Però fins i tot prenent les macromagnituds «nacionals» aquesta petita proporció és molt evident, tret de Taiwan, d'on els organismes internacionals de les Nacions Unides no ofereixen dades, quatre països (Brasil, Corea del Sud, Singapur i Hong Kong, encara que aquest últim és en realitat colònia de Gran Bretanya) suposen gairebé el vint per cent de les exportacions de la perifèria, i el quaranta per cent si excloem les dels països petroliers. Si consideréssim, a més a més, les exportacions de quatre països més: Argentina, Sud-àfrica, Mèxic i Malàisia, el percentatge seria de gairebé el 70 per cent. Incloent dos països més: Filipines i Indonèsia, s'arribaria al 85 per cent de les exportacions de la perifèria, excloses les dels països petroliers. Insistim: deu països acaparen el 85 per cent i sense tenir en compte un exportador caracteritzat i paradigmàtic com és Taiwan.

El terme NIC ha estat aplicat en diverses ocasions d'una manera confusa (fa molt pocs anys un país com Espanya estava inclòs en aquesta categoria pel Banc Mundial), però en última instància es podria aplicar més conseqüentment als grans països d'Amèrica Llatina (Brasil, Mèxic, en menor grau Argentina) i els de l'Est asiàtic (Corea del Sud, Taiwan, Singapur, Hong Kong, i, en menor grau, Malàisia, Filipines i fins i tot Tailàndia).[1]

Són, doncs, dos grups ben diferenciats, amb característiques sòcio-econòmiques i històriques molt diferents. I és de destacar que nombrosos estudis del tema, especialment des de la perspectiva llatinoamericana, han emfasitzat que el «model del Pacífic» presenta diferències profundes amb la realitat i les possibilitats de les economies llatinoamericanes

1. Un dels especialistes en economia internacional més conegut en l'actualitat, B. Balassa, defineix els NIC com aquells països amb renda per càpita entre 1.100 i 3.500 $ l'any 1978, i una participació de la indústria manufacturera en el producte nacional brut del 20 per cent o més l'any 1977. El grup dels NIC inclourà, aleshores, Argentina, Brasil, Xile, Hong Kong, Israel, Corea, Mèxic, Singapur, Taiwan, Uruguai i Iugoslàvia entre els «països en desenvolupament»; Grècia, Portugal, Espanya i Turquia entre les economies membres de la OCDE, l'organització econòmica internacional dels països desenvolupats; i Hongria, Bulgària i Romania entre els països socialistes. Vegeu BALASSA, B.: *The Newly Industrializing Countries in the World Economy*, Pergamon Press, Nueva York, ... 1983 (2.ª reimpr.).

a l'hora d'aplicar la industrialització per substitució d'exportacions i de beneficiar-se dels seus proclamats avantatges.

En els Quadres I i II apareixen una sèrie d'indicadors que reflecteixen bé aquestes diferències i també les similituds que han fet que es parli de tots ells com a NIC.

En el Quadre I, juntament amb alguns indicadors bàsics de cada país (superfície, població, densitat) i de la seva producció nacional, podem observar com els països asiàtics més densament poblats s'han mostrat més dinàmics que els llatinoamericans, encara que en tots ells és destacable la forta caiguda de les activitats agrícoles en el seu pes sobre el producte nacional brut en les dues últimes dècades, de manera que, en aquest sentit, s'han acostat als valors típics dels països desenvolupats (menys del 10 per cent). També s'ha de destacar que les dues economies-ciutat, Hong Kong i Singapur, ofereixen una imatge més «moderna» pel que fa al predomini del sector «serveis», sector que, en agrupar les activitats comercials i financeres, dóna compte de la part fonamental de l'activitat d'aquestes dues «places fortes» del Centre en el Sud-Est asiàtic i les configura com un subgrup molt peculiar. En qualsevol cas, s'observa que Singapur ha sofert un procés de «secundarització» —augment del pes de la indústria manufacturera—, mentre que Hong Kong ha desenvolupat més la seva terciarització, tot això per raons que després veurem.

En el Quadre II es recullen alguns indicadors sobre el comerç exterior d'aquests països, que evidencien, almenys, dues coses. En primer lloc, que gran part de la «industrialització» de Mèxic s'ha d'entendre al marge del model ISE, i més a partir del seu retorn a la indústria petroliera mundial, després de la crisi del 1973-74; hi ha un canvi estructural en les exportacions, però perquè aquestes passen a ser de petroli, més que d'altres productes primaris. S'ha de recordar que Singapur també ha estat sempre un focus exportador del petroli indonesi.

D'aquí que l'import total d'exportacions no signifiqui o destaqui, en el context del cinc països, sobre l'economia mexicana.

En segon lloc, i juntament amb aquest «despenjament» de Mèxic del model grupal, es fa evident també, per similituds i importància quantitativa de les exportacions industrials, l'existència del grup del Pacífic.

QUADRE I

	Brasil	*Mèxic*	*Corea*	*Hong Kong*	*Singapur*
Població (milions habitants med. 1983)	129,7	75	40	1	1
Superfície (milers km²)	8.512	1.973	98	5,3	2,5
Densitat (Hab./km²)	15	38	408	5.300	2.500
Producte Nacional Brut per càpita ($ USA, 1983)	1.880	2.240	2.010	6.000	6.620
Increment anual mitjà del PNB/càp. 1965-1983	5,0	3,2	6,7	6,2	7,8
Distribució sectorial del PNB:					
Agricultura					
1965	19	14	38	2	3
1983	12	8	14	1	1
Indústria					
1965	33	31	25	40	24
1983	35	40	39	30	37
Indústria Manufacturera					
1965	26	21	18	24	15
1983	27	22	27	22	24
Serveis					
1965	48	54	37	58	73
1983	53	52	47	69	62

Font: Banc Mundial: *Informe sobre el Desenvolupament Mundial,* 1985.

QUADRE II

	Brasil	*Mèxic*	*Corea*	*Hong Kong*	*Singapur*
Taxa de creixement anual percentual de:					
Exportacions					
1965-1973	10,1	1	31,7	11,7	11
1973-1983	8,2	14,4	14,8	10,3	—
Importacions					
1065-1973	18,4	5,7	22,4	10,5	9,8
1973-1983	−4,6	5,5	7,5	12,2	—
Estructura de les exportacions:					
— Combustible i minerals					
1965	9	22	15	2	21
1982	18	78	1	2	30
— Altres primaris					
1965	83	62	25	11	44
1982	43	10	7	6	13
— Tèxtils i vestuari					
1965	1	3	27	43	6
1982	3	1	21	34	4
— Maquinària i equip de transport					
1965	2	1	3	6	20
1982	17	4	28	19	26
— Altres manufactures					
1965	6	13	29	37	18
1982	19	7	43	39	28
Exportació de béns manufacturats (milions de $)					
1965	134	165	104	995	338
1982	7.971	2.505	19.237	19.277	11.834

Font: Banc Mundial, op. cit.

De fet, els NIC asiàtics, amb l'especificitat de dues economies-ciutat (Hong Kong i Singapur), són els més significatius per centrar la problemàtica i les perspectives del model d'industrialització per substitució d'exportacions.

Per tal de completar aquest grup asiàtic s'ha de tenir en compte Taiwan, fins ara exclosa de les dades presentades. Sense pretendre establir una estricta comparabilitat entre les dades, per les seves diverses fonts, trobem que l'economia de Taiwan (uns setze milions d'habitants en 36.000 km², o sigui, una densitat de 444 hab./km²) ofereix unes característiques encara més «modernes» que les de Corea. L'agricultura, que l'any 1955 representava el 29,2 per cent del Producte Interior Brut, va passar a representar el 12,8 per cent l'any 1975, i el 6,5 per cent el 1984. La indústria, partint del 26,4 per cent el 1955, va passar a representar el 45,9 el 1975, i el 50,6 per cent el 1984. El sector serveis, sense canviar el seu pes de manera significativa, canvia en el que fa referència a la seva modernització, i gairebé desapareix el «sector informal». Per altra banda, l'increment anual mitjà del PNB durant les dues últimes dècades va aconseguir unes xifres tan altes (superiors al 5 per cent) com les de Corea i Japó. En el comerç exterior, la taxa mitjana del creixement de les exportacions va ser del 6 per cent en la dècada dels cinquanta, del 21,7 per cent en la dels seixanta, del 32,6 per cent en la dels setanta, i del 14 per cent entre 1980 i 1984. La participació dels productes industrials en les exportacions va passar del 10,4 per cent l'any 1955 al 83,6 el 1975, i al 94 per cent l'any 1984. El «miracle» taiwanès apareix així, juntament amb el coreà, com el més paradigmàtic del model ISE.

2. *Com han crescut els nous països industrials asiàtics*

La industrialització en els NIC asiàtics no ha estat fruit de la lliure assignació, pel «mercat», dels recursos nacionals cap aquesta via de creixement. A Corea, a Taiwan, a Singapur, l'Estat va intervenir des del principi de manera molt activa en dos fronts fonamentals per desenvolupar el procés global: assegurar les bases agronòmiques i humanes de la industrialització (i, addicionalment, les financeres), i involucrar-se en els sectors industrials estratègics, definits a cada

etapa, i a més a més assegurant-los també el suport del sector financer.

És a dir, hi ha hagut *planificació* (mitjançant explícits «plans quinquennals» i d'altres tipus), i participació activa de l'Estat en indústries infrastructurals bàsiques (per exemple, a Singapur, la construcció d'habitatges) i en el sistema financer.

És molt important destacar la realització dels canvis estructurals bàsics en l'agricultura, com a premissa per a tot el procés ulterior. Es tracta de permetre la capitalització d'aquesta activitat d'acord amb els interessos del conjunt de l'acumulació capitalista: creació d'una població camperola propietària que serveixi de mercat a la indústria local, i que, a més d'aliments o béns salarials barats, generi excedent que absorbirà el capital industrial, bé directament —a través del mercat agroindustrial— o indirectament —a través del sector financer estatal.

Per altra banda, com dèiem abans, l'Estat també actua activament en el desenvolupament industrial, adoptant una política clarament *proteccionista* respecte a la indústria nacional davant l'exterior. En els casos de Corea i Taiwan, el proteccionisme es va utilitzar especialment en els primers anys de desenvolupament per donar peu a una incipient industrialització bàsica, emmarcada en els models ISI.

Així, doncs, molts experts han destacat que, contra el que han mantingut els ultradefensors de l'«obertura a l'exterior», no hi ha hagut una aplicació pura del model ISE, si s'entén així la d'aquests països: els NIC asiàtics han practicat també, i *en primer lloc*, la industrialització per substitució d'importacions. I no estan, ni molt menys, tan «oberts» a l'exterior com alguns pretenen. Precisament les recents exigències cap aquesta major obertura estan causant problemes a aquests països.

Abocar-se a la industrialització per exportar va ser també una cosa planificada i potenciada conscienciosament des de l'Estat, per mitjà de polítiques específiques de tot tipus: fiscals, financeres i comercials. Es tractava d'explotar dos «avantatges comparatius» fonamentals: una abundant força de treball mínimament qualificada i submisa, i una capacitat organitzativa i administrativa («empresarial» o «gerencial», en altres termes) molt inclinada a aquest tipus de projectes. Ambdós «avantatges» són considerats «tradicionals» de les cultu-

res orientals, i l'experiència japonesa ho confirma: el «capitalisme burocràtic» agrícola i industrial es va desenvolupar tant en els moments colonials com en les primeres etapes de desenvolupament independent, tant a Corea com a Taiwan. Pel que fa a les «places» d'Hong Kong i Singapur, també és aplicable en el que fa referència a les poblacions autòctones.

S'ha parlat molt d'aquestes característiques «especials» dels orientals per explicar l'«èxit» i l'especificitat dels seus models de desenvolupament. A parer nostre, i sense negar-los, no es pot fer abstracció, o suprimir, altres factors de tipus més material i objectiu que en realitat emmarcarien l'acció d'aquestes formes de fer tradicionals.

Basant-nos en aquests «avantatges» ja existents, l'exportació «miraculosa» es va basar, de fet, en branques productives intensives en mà d'obra, amb una dimensió empresarial no excessivament gran, i amb un estret contacte Govern-classe empresarial.

Aquesta «mitjana» i «petita» escala, predominant en els àmbits agrícola i industrial, va permetre una altra cosa també específica d'aquests NIC, i més pròpia de les economies desenvolupades que de les subdesenvolupades: la distribució de l'ingrés no va conèixer gradients o diferències abismals, la qual cosa va permetre el desenvolupament del mercat intern nacional.

¿Significaria tot això que aquests països estan en un camí d'autocentrament —si bé amb endarreriment històric—, similar al dels països desenvolupats del centre del sistema?

No, perquè encara no hem fet esment de *tots* els factors explicatius del canvi.

Entre ells, és necessari fer esment, també, de la «tutela» econòmico-política, de la qual aquests països s'han aprofitat. En la turbulenta conjuntura històrica internacional dels anys cinquanta, Corea i Taiwan (i no diguem Hong Kong, encara colònia britànica) es van veure protegides pel paraigua econòmico-militar nord-americà, la qual cosa va suposar una estabilitat interna i externa tendent a centrar-se en l'esforç del creixement: l'«amic americà» no fallava.

Aquesta tutela va permetre l'establiment de règims político-socials antidemocràtics, sense oposició político-social ni, cosa que és important, sindical. Això ha permès acumular capital amb *unes taxes d'explotació extraordinàries*, i uns costos salarials baixíssims.

I aquestes especialíssimes característiques de la situació polític-laboral expliquen un altre factor, la consideració del qual és imprescindible: la inversió estrangera.

El model ISE s'ha alimentat, en els casos d'Hong Kong i Singapur, de la inversió estrangera directa en més del vuitanta per cent (és a dir, més del 80 per cent de les exportacions de manufactures són, de fet, capital internacional). En els casos de Corea i Taiwan, la situació seria diferent. Ja hem dit que la participació de l'Estat en sectors bàsics industrials és molt important, i que hi ha un entramat industrial local també significatiu. Però també hi ha hagut i hi ha inversió directa estrangera, especialment significativa en les branques intensives en capital (que són les úniques amb perspectives en l'actual conjuntura mundial) i, sobretot, en les *exportadores*. És a dir, aparentment podríem observar una «escassa» participació de les empreses multinacionals en el producte industrial global, però aquesta participació sí que és fonamental en la indústria exportadora. La segmentació de la producció permesa i imposada per la revolució tecnològica, l'«estabilitat» sociolaboral, les elevades taxes de plus-vàlua derivada dels baixos salaris i les llarguíssimes jornades de treball, etc., han fet d'aquests països el «paradís» de les multinacionals, i hi han «exportat» la producció en cadena, de tipus taylorista-fordista, que en els països desenvolupats ja havia començat a entrar en crisi des de finals dels anys seixanta (amb les conegudes convulsions sòcio-polític-laborals a Europa i Estats Units). Hi ha a tots els NIC zones franques d'inversió i desenvolupament industrial només analitzables com a «segments» de la indústria mundial, com plantes o fàbriques per produir en l'àmbit internacional, i de les quals l'única relació amb l'àmbit nacional és l'explotació dels «avantatges» locals ja explicats.

3. *Conclusió: problemes i perspectives*

Per tant, aquests països han desenvolupat, en realitat, una indústria dual, i la superació del dualisme, exigència actual per mantenir el «miracle», topa amb aquests condicionaments. ¿Fins quan i fins a quin punt és possible mantenir la sobreexplotació? ¿Com mantenir l'estabilitat en el procés de reconversió que té lloc en una imposada divisió internacional del treball?

Els últims esdeveniments a Corea demostren els límits històrics d'un model basat en una estricta repressió político-social en l'aspecte intern, i guiada pel capital estranger, en l'aspecte extern. Els casos de Xile, Argentina o Brasil serien també abordables des d'aquesta perspectiva, encara que les conjuntures político-militar i (on se sol insistir molt) les cultural-organitzatives i d'idiosincràsia empresarial són diferents.

Els problemes que la reconversió industrial, en el context de les limitacions imposades al comerç per la crisi, planteja a les balances de pagaments (problemes d'endeutament, etc.) tampoc són menyspreables, i conjunturalment s'estan posant en primer terme.

Per últim, és necessari destacar un aspecte geogràfic: l'àrea del Pacífic, amb una superpotència econòmica (Japó), uns països industrialitzats intermedis, unes places financeres i comercials que asseguren la integració en els circuits del capital internacional, i un conjunt de països «rebotiga» en el seu procés de desenvolupament subdesenvolupat (Indonèsia, Malàisia, Filipines, etc.), juntament amb uns mercats potencials culturalment integrats (Xina, Indo-xina), ofereix totes les característiques per ser un escenari de creixement capitalista, davant de les regions occidentals més «esgotades». La interpenetració entre els NIC és un fet mesurat estadísticament, i cada cop adquirirà major importància (per superar, per exemple, barreres proteccionistes d'Occident, es produeix a' Corea o Taiwan, i s'acaba d'exportar a Hong Kong). La competència intercapitalista a la zona, amb Japó com a gran director, pot veure's moderada o regulada per un sistema de jerarquies i submissions a les quals sembla que aquests «capitalismes burocràtics» són propensos culturalment.

Però això no ha convertit els NIC en «països centrals». En tot cas, quedaran més integrats en la nova divisió internacional del treball, estaran en l'àmbit de l'acumulació de capital a escala mundial, o sigui, i en resum, tindran importància «econòmica». La qual cosa no és poc en comparació amb la creixent marginació i pobresa que les solucions capitalistes a la crisi portaran (estan portant) cada vegada a més països i poblacions de la perifèria. Per història i per conjuntura l'experiència dels NIC asiàtics és irrepetible, i s'hauria d'anar pensant més en termes de «nous barris obrers mundials» que en terminologies de «nous països industrials».

EL NEOPROTECCIONISME DELS PAÏSOS CENTRALS

BENJAMÍ BASTIDA VILA
(Professor de Política Econòmica
de la Universitat de Barcelona)

Una de les propostes que es repeteix en les successives formulacions del que podria constituir un «Nou Ordre Econòmic Internacional» és la de facilitar la industrialització dels països perifèrics. Juntament amb aquesta proposta, es formula a la necessitat que els països centrals obrin els seus mercats als productes manufacturats del Tercer Món. Hi ha, almenys, dues raons a favor d'aquesta proposta complementària: la primera, considera la hipòtesis realista que la industrialització del país perifèric comportarà l'adquisició de béns d'equip i tecnologia a l'exterior; i, en molts casos, són adquisicions d'energia que s'hauran de pagar en divises, en terminis més o menys llargs, segons les condicions dels crèdits obtinguts per a l'esmentat procés d'industrialització. Una bona forma, si no l'única, d'obtenir les divises necessàries seria la venda als mercats centrals dels productes manufacturats derivats de la indústria recentment engegada. La segona raó, més discutible si es vol, parteix del fet que, almenys en una primera fase, el mercat intern del país perifèric és molt limitat i no pot, per tant, absorbir la totalitat de la producció d'una indústria que, per tal que sigui rendible, se suposa (no sempre amb raó) d'una escala superior a les possibilitats del propi mercat.

Una formulació molt clara i concreta d'aquestes propostes es troba en el famós projecte conegut com a *Reshaping International Order* (RIO), fet per un grup de 21 especialistes de diversos països coordinat per Jan Tirbengen. Publicat ja fa dotze anys, constitueix sens dubte el primer intent de síntesi, classificació i quantificació, en la mesura del possible, dels diversos aspectes de la situació de partida i de les modificacions que es consideraven necessàries per avançar cap a un ordre internacional més equitatiu.

Concretament, pel que fa a la industrialització del Tercer Món i a les condicions en les quals es desenvolupa el comerç internacional, l'estratègia dissenyada pels qui varen elaborar

aquesta part del projecte RIO (Ibrahim Helmi, Abdel Rahman i Helmut Hesse) pretén modificar una situació de marcat desequilibri.

Efectivament, en el moment de redactar l'informe (1975) la producció manufacturera del Tercer Món gairebé no arribava a un 7 per cent de la producció manufacturera mundial, amb molt poques variacions en aquest mínim percentatge al llarg dels tres decennis anteriors. Si es pensa, com era el cas dels redactors de l'informe, que un procés de desenvolupament comporta una estratègia industrialitzadora, és lògic que s'estableixi la necessitat d'ampliar la industrialització als països del Tercer Món i, en conseqüència, la seva taxa de participació en el conjunt de la producció manufacturera mundial. L'informe recull, en aquest sentit, l'objectiu decidit el 1975, en la Conferència de Lima de l'ONUDI (Òrgan de les Nacions Unides per al Desenvolupament Industrial): convertir aquell 7 per cent de participació del Sud en la producció industrial mundial en un 25 per cent en l'horitzó de l'any 2000. La traducció anual d'aquest objectiu representava un creixement mitjà anual al voltant del 10 per cent al llarg dels anys citats.

Evidentment, l'orientació, els ritmes, els sectors i el tipus d'industrialització als països perifèrics mereix una discussió a fons que no és, ara, l'objectiu d'aquestes línies. El projecte RIO, al qual ens estem referint, aporta elements per a aquesta reflexió: industrialització vinculada a les pròpies necessitats, relació agricultura-indústria, etc. En tot cas, acceptant els límits i les condicions derivats d'aquesta discussió, la proposta sembla adequada en termes generals.

El complement lògic de l'estratègia industrialitzadora, com deia al començament, és la proposició d'un conjunt de mesures que permetin obrir els mercats del Nord als productes manufacturats del Sud: eliminació progressiva de barreres aranzelàries i no aranzelàries, control d'altres polítiques comercials restrictives, adopció del Sistema de Preferències Generalitzades (avantatges i reduccions aranzelaris oferts sense contrapartida) per als països del Sud.

Es pot observar que aquestes mesures no són, en absolut, «agressives»: no es tracta d'expulsar els productes del Nord dels seus propis mercats, sinó d'aconseguir un tracte igualitari per als hipotètics productes del Sud. D'una altra banda, aquestes propostes s'han d'entendre en el context de

mitjan anys setanta: consolidació, en el centre, d'àrees d'integració econòmica (Comunitat Econòmica Europea, per exemple), consolidació plena de contradiccions, dificultats i costos socials enormes, però encaminada a la defensa dels interessos econòmics predominants de l'àrea en qüestió, davant de la competència procedent d'altres àrees econòmiques (exportació japonesa, per continuar amb l'exemple anterior).

No és possible evitar la impressió que, paradoxalment, són les propostes originàries dels països subdesenvolupats les que advoquen per un comerç internacional sense traves, tot i que una lectura de la teoria convencional faria suposar més aviat que fossin els països desenvolupats els impulsors de polítiques d'obertura de fronteres comercials.

El terreny dels fets

En els dotze anys transcorreguts des de la formulació del projecte RIO poden comptar-se un bon nombre de conferències i resolucions de diverses assemblees i organismes de les Nacions Unides: el 1980 es va publicar, amb un títol «d'urgència» (*Nord-Sud: Un programa per sobreviure*), el document conegut com a *Informe Brandt* ... Quina ha estat la traducció pràctica d'aquesta marea de declaracions, disputes i acords?

La realitat ha quedat, en una anàlisi global, molt lluny dels objectius que es perseguien. A més a més, per a molts països perifèrics, agafats d'un en un, aquells objectius estan ara molt més lluny que fa dotze anys. No pot dir-se, d'altra banda, que les mesures proposades fossin inadequades: simplement, que els països centrals no les han complert.

En conseqüència, el ritme d'industrialització dels països perifèrics ha estat molt més lent del que havia estat fixat com a objectiu. En conjunt ha estat fins i tot més lent que en els anys seixanta. Amb això, l'objectiu del 25 per cent de participació en el conjunt del Producte Industrial Mundial per a l'any 2000 s'ha convertit, als ritmes dels anys setanta i vuitanta, en inabastable.

Les exportacions industrials d'aquests països cap als països del centre sembla que han augmentat si analitzem els totals estadístics: el 1970, només el 5,3 per cent de les importacions industrials realitzades pels països de l'OCDE procedia de països subdesenvolupats; el 1980, aquest percentat-

ge s'havia elevat a un 10,1 per cent. No es pot dir que sigui un gran percentatge; continua reflectint un desequilibri en els corrents del comerç mundial, però aparentment es podria parlar de «progrés». Aquesta experiència s'esfuma quan fem una anàlisi més detallada de l'estadística: únicament uns quants països dels anomenats subdesenvolupats han participat en aquest suposat «progrés». Concretament Brasil, Corea del Sud, Índia, Mèxic, Argentina, Singapur, Taiwan i Hong Kong varen concentrar el 70 per cent del total de les exportacions del Tercer Món.

Aquesta observació ens porta al controvertit tema dels NIC (New Industrialized Countries), els «nous països industrialitzats», exemple utilitzat pels partidaris de les «teories de les etapes» en l'enfocament del desenvolupament-subdesenvolupament, model sovint proposat com a sortida als problemes dels països perifèrics. «És, en tot cas —s'argumenta—, la manca de visió dels dirigents, els seus prejudicis ideològics o l'adscripció a l'altre bloc o, simplement, la corrupció, el que impedeix a un país concret d'entrar en aquest camí que ha produït tan bons resultats en el Sud-Est asiàtic.»

El tema mereixeria un estudi detingut que desborda els límits que ens hem imposat en aquest capítol. Tot i així, s'ha d'assenyalar allò que, per conegut no deixa de ser fonamental.

Primer, que el protagonisme del procés d'industrialització en aquests NIC no correspon, ni en general ni en la seva major part, al país on s'ha instal·lat la nova indústria. Es tracta de filials o «quasi-filials» d'empreses transnacionals dels països centrals atrets pels baixos salaris, les condicions de treball absolutament favorables als seus interessos (assegurades, a més, per l'«estabilitat» de les institucions», la inexistència de costos de medi ambient o l'explotació intensa dels recursos naturals. Es innecessari afegir que les decisions sobre producció, tecnologia, importacions i exportacions es troben a les mans de l'empresa matriu i responen als seus interessos.

Segon, l'empresa «quasi-filial» és com una excrecència en l'economia del país perifèric. Es vincula escassament al teixit econòmic, no genera processos industrials autònoms que responguin a les necessitats més elementals de la població, sinó que configura el que es coneix com «economia desarticulada». La fi de «miracles econòmics» com el brasiler i els processos d'empobriment i marginació de sectors amplis de

població pot posar sobre la pista dels riscos que comporten les «noves» industrialitzacions.

Deixant a part els NIC, que, a fi de comptes, constitueixen una mínima part dels països perifèrics, i reprenent el fill de les nostres observacions sobre el comerç internacional Nord-Sud, la simple estadística deixa ben clar que les exportacions cap al Nord de productes manufacturats pels països del Sud no creixen o ho fan a ritmes molt lents. Llegint la documentació pertinent —resolucions de la CEE, acords dins l'àmbit del GATT—, s'arriba a la conclusió que la causa d'aquesta manca de progrés s'ha de buscar, en bona part, en l'actitud reticent dels països desenvolupats envers les importacions de productes industrials procedents del Tercer Món.

Com a il·lustració de la posició proteccionista dels països desenvolupats pot servir l'anàlisi d'un document recent de la Comissió de la CEE (Direcció General d'Informació, Comunicació i Cultura, octubre del 1987) sobre l'aplicació per la CEE del Sistema de Preferències Generalitzades en favor dels països en vies de desenvolupament. En la meva opinió, és summament simptomàtic el contrast entre el *to* del document i el seu *contingut*.

Efectivament, un cop descrit el Sistema de Preferències Generalitzades i la seva evolució, el document intenta mostrar que la CEE ha estat pionera a l'hora de concedir aquest tracte de favor als països en vies de desenvolupament i que aquests avantatges s'han anat ampliant al llarg de les dues últimes dècades. Això constituiria el que he anomenat el *to* del document.

En analitzar, malgrat tot, la concreció d'aquells avantatges es constaten les seves limitacions. No es tracta d'una supressió generalitzada de drets duaners per als productes d'aquells països que els poguessin posar en condicions d'igualtat amb els productes al si de la Comunitat Europea, sinó d'una reglamentació més o menys complicada en la qual es combinen rebaixes parcials o totals amb contingents que es revisen cada any. Hi ha, a més, per part de la Comunitat, la definició de productes «sensibles» en els quals les limitacions són encara majors a causa, precisament, que els països subdesenvolupats es mostren més competitius pel que fa als esmentats productes. Una cosa semblant es podria dir dels productes tèxtils: a mesura que el país subdesenvolupat millora les estructures de la seva producció i distribució, de manera que els podria

collocar en condicions més favorables en els mercats comunitaris, la mateixa Comunitat va aixecant barreres en forma de contingents, acords «voluntaris» de limitació de les exportacions, etc.

El *contingut* de la resta de les reglamentacions és semblant a aquests exemples. Així, no ha d'estranyar que els resultats d'aquest corrent de comerç hipotèticament favorable als interessos dels països subdesenvolupats es mantingui dins d'uns límits molt estrets, com ho demostra el quadre estadístic procedent d'Eurostat (vegeu Quadre 1): El valor de les exportacions dels països subdesenvolupats acollides al Sistema de Preferències Generalitzades de la CEE no arriba al 4 per cent del valor de les importacions totals de la Comunitat. D'altra banda, tal com hem assenyalat abans en un context més general, també aquí un conjunt de tan sols deu països totalitzen més del 70 per cent d'aquest comerç preferencial.

Lliçons dels fets contra lliçons de les teories

L'anàlisi de la realitat descrita és suficientment eloqüent. Però potser valgui la pena resumir en uns quants punts aquesta eloqüència dels fets:

1. Hi ha una utilització intencionada —és a dir, malintencionada, partidista— de la discussió clàssica dels avantatges del lliurecanvi sobre el proteccionisme. Prosseguir aquesta discussió i revestir-la d'un aparell teòric porta als resultats desitjats per aquell que ocupa la posició dominant.

2. Els aspectes tècnics de la qüestió —com afavorir les exportacions de productes manufacturats dels països perifèrics cap als països centrals —són importants: reduccions aranzelàries, preferències generalitzades, etc. Però l'existència real d'una voluntat política en aquest sentit és la qüestió primordial i allò que, a la llum dels fets, s'ha de posar en dubte. Després de cada acord tècnic per suprimir una barrera proteccionista, se n'ha aixecat una altra, basada freqüentment en sofisticades normatives de qualitat, composició, envasat, etiquetat, mides estandarditzades... Grollers però efectius procediments, diria un espectador imparcial, per dificultar una

hipotètica invasió de productes manufacturats en el Tercer Món.

3. Aquest «neoproteccionisme» dels països centrals s'acostuma a justificar mitjançant un seguit d'arguments teòrics i pràctics. Si un argument recollit per la teoria econòmica convencional en favor del proteccionisme s'anomena «la protecció a la indústria naixent», en el nostre cas es podria fer un joc de paraules com a resum de l'argumentació: la «protecció a la indústria agonitzant».

En efecte, les mesures limitatives per a les importacions procedents dels països perifèrics es dicten prenent com a causa la perspectiva gens afalagadora dels sectors industrials en crisi als països centrals. Són inevitablement i desgraciadament necessàries —es diu— per evitar la ruïna de grups importants de població i la destrucció de llocs de treball. «Personalització» de l'argument, que pot ser així més fàcilment acceptat per sindicats, grups opositors i capes populars en general.

És convenient desfer les confusions que s'han introduït en aquest tipus d'argumentació pel que té de xovinista i perquè es dirigeix a destruir de forma insidiosa un dels valors irrenunciables per a la supervivència de la humanitat: la solidaritat entre tots els pobles del món. No són els obrers dels països perifèrics els qui posen en perill els llocs de treball dels obrers dels països centrals, sinó que és aquesta mena de llei del més fort imposada pels grans imperis del centre, la que origina les contradiccions de l'actual divisió internacional del treball. Els pobles d'un i altre costat, els obrers del centre i de la perifèria, no han estat els actors d'aquesta divisió, sinó les seves víctimes i, en tot cas, els que, amb la seva oposició, han introduït determinades correccions.

4. El comerç internacional és entès habitualment com a comerç entre països; nosaltres mateixos ens hem referit al comerç entre països rics i països pobres. Aquesta és una veritat «a mitges» i és útil posar de manifest l'altra «mitja veritat». En realitat comercien empreses del país ric amb empreses del país pobre o bé altres vegades, com fa notar M. Todaro, l'empresa del país desenvolupat amb la seva filial en el país subdesenvolupat. L'aparença és d'un comerç entre nacions, la realitat és un comerç interempreses o intraempresa, amb conseqüències, és clar, per als nivells de vida,

l'endeutament i la dependència externa, etc. del país subdesenvolupat. Aquest fet podria explicar que, com hem apuntat abans, el 70 per cent de les exportacions del Tercer Món es concentrin tan sols en deu països; una bona part pot ser el reflex d'intercanvis econòmics intraempresarials.

5. Com a conclusió es pot dir que el «neoproteccionisme» dels països desenvolupats no és, possiblement, el problema fonamental en les relacions centre-perifèria, ni la qüestió bàsica a resoldre per a la configuració d'un veritable nou ordre econòmic internacional. Però és una mostra de la misèria i de la insolidaritat amb què les forces centrals dominants afronten aquestes relacions internacionals, i un exemple de com tracten de desplaçar cap als econòmicament més dèbils les conseqüències de la crisi que elles mateixes, les forces dominants, han generat.

QUADRE I

Importacions de la CEE: proporció sobre el total amb què es beneficien del sistema de preferències generalitzades

	Productes industrials i tèxtils	*Productes agrícoles*
Importacions totals	339.045 (100 %)	46.200 (100 %)
D'aquestes, els productes provinents de països beneficiaris del SPG	75.902 (22,4 %)	17.345 (37,5 %)
D'aquestes, els productes inclosos en el SPG	26.670 (7,9 %)	3.950 (8,5 %)
D'aquestes, els productes efectivament beneficiats pel SPG	12.354 (3,6 %)	2.317 (5 %)

Font: EUROSTAT.

LA CRISI ECONÒMICA D'AMÈRICA LLATINA EN EL CONTEXT DE LA CRISI CAPITALISTA MUNDIAL

PERE TALAVERA DENIZ
(Universitat de Barcelona)

En l'actual crisi dels països perifèrics, destaca la crisi d'Amèrica Llatina com a regió de més gran desenvolupament del Tercer Món.

Un dels casos més clars on es demostra la influència de les polítiques econòmiques dels països centrals per sobre els països perifèrics és el cas llatinoamericà, a partir de la «nova política econòmica» de l'Administració Reagan, a començament de la dècada dels vuitanta. El que ve a continuació és una petita anàlisi, de caràcter divulgatiu, d'aquest fenomen que, juntament amb els factors interns, va dur aquesta regió a la crisi econòmica més greu des de la segona postguerra.

1. *La crisi econòmica de la dècada dels setanta i les economies llatinoamericanes*

Els canvis que es produeixen en l'economia mundial i, en concret, en els països desenvolupats, com a resultat de la ruptura del model d'acumulació capitalista de postguerra a principis dels anys seixanta, van exercir una enorme influència en les economies llatinoamericanes. Efectivament, després de les primeres manifestacions de la crisi, que tenen lloc durant el període 1967-1971 i d'una lleugera recuperació de les economies dels països centrals en els anys 1972-1973, es produeix la primera gran depressió de la postguerra en els anys 1974-1975. A la crisi energètica (pujada espectacular dels preus del petroli) s'afegeix la crisi del sistema monetari internacional (no convertibilitat i tipus de canvi flotant), els moviments especulatius del dòlar, la pujada dels preus dels productes bàsics, la caiguda de rendibilitat de les empreses, l'esgotament del patró industrial, etc. Els efectes més immediats serien la caiguda de la producció, els increments de la inflació i l'atur, els dèficits en la balança de pagaments, la caiguda del volum del comerç internacional, etc.

Aquesta situació va donar peu a l'aplicació d'una sèrie de polítiques d'ajustament en la majoria dels països desenvolupats com van ser: polítiques d'estalvi energètic, polítiques pressupostàries, creditícies, de promoció d'exportacions, de control de preus, etc., i que donarien els seus fruits en els anys posteriors, concretament entre 1976 i 1979, mesurats per augments en la producció global, disminució dels índexs d'inflació, atur i dèficit en la balança de pagaments, encara que no amb els nivells aconseguits en la fase d'auge del cicle de postguerra. Algunes polítiques tindran efectes immediats en les economies llatinoamericanes.

La política creditícia va ser una de les de més gran impacte a la regió. Efectivament, en aquests anys assistim a un important increment de la liquiditat internacional, a la privatització dels fluxos de capital als països perifèrics i al protagonisme de la banca transnacional. Aquesta expansió dels mercats privats de capitals es produeix per l'increment dels dipòsits bancaris a causa de diversos factors, com ara, la inversió directa de les empreses transnacionals, l'expansió de les sucursals bancàries a l'exterior i, sobretot, pel «reciclatge dels petrodòlars». Tot això va suposar un increment de l'oferta de crèdit i una caiguda de les taxes nominals d'interès.

Aquesta situació monetària i financera internacional va facilitar extraordinàriament la concessió de préstecs bancaris als països de més gran desenvolupament relatiu del món subdesenvolupat i concretament a alguns països llatinoamericans. S'ha de tenir en compte que en aquests anys es produeix, per una banda, una disminució de la demanda interna de crèdits als països desenvolupats i, per l'altra, una disminució de la participació relativa del Fons Monetari Internacional i del Banc Mundial en el finançament extern dels països perifèrics. Al mateix temps, aquesta afirmació externa es feia cada cop més necessària, ja que s'han incrementat els dèficits comercials d'aquests països a causa de l'elevació dels preus del petroli i de l'increment del volum i el valor de les importacions derivat del caràcter substitutiu de les seves importacions.

Les condicions financeres dels préstecs privats van ser bastant avantatjoses en aquells anys: les *taxes d'interès real* van ser baixes i fins i tot van arribar a ser negatives en alguns anys a causa de l'elevat nivell d'inflació de les economies desenvolupades, que va passar del 2,7 per cent en el període 1960-19677 en el conjunt dels països de l'OCDE, al 13,4 per

cent el 1974, i a l'11,3 per cent el 1975; els *terminis d'amortització* dels crèdits privats, encara que eren més curts que els dels crèdits públics, es renovaven gairebé automàticament en els anys setanta; per últim, la banca privada feia un *escàs control de l'ús dels préstecs*, la qual cosa va significar que uns països l'utilitzaven per incrementar la seva capacitat productiva (Brasil), altres per importar béns de consum sumptuari (Xile), per a la compra d'armament (Argentina), o simplement ho collocaven a la banca estrangera («fuga de capitals»).

Aquest fenomen va contribuir a ajornar la crisi econòmica dels països llatinoamericans fins als primers anys vuitanta. Aquests fluxos financers externs els van permetre mantenir altes taxes de producció internes, augmentar la capacitat d'importació necessària per a l'activitat productiva, a més d'importar béns de consum, controlar els desequilibris externs i fins i tot, en alguns països, incrementar el volum de les seves reserves.

Però aquest endeutament extern també va contribuir a pal·liar la crisi dels països desenvolupats, perquè permetia incrementar les seves exportacions de béns de capital i de consum a països amb capacitat de compra (sobretot alguns països llatinoamericans i els de l'OPEP) i collocar-hi els capitals de forma rendible amb perspectives de creixement econòmic. A més, aquesta situació va acabar reforçant l'hegemonia dels sectors socials dominants, propiciant la transnacionalització de la inversió, el consum, el finançament, el comerç i afavorint tant l'especulació com la fuga de capitals. El fenomen de l'endeutament es converteix, per tant, en un tema de vital importància en l'economia mundial, a causa de la seva accelerada expansió, de l'increment en el pagament del servei del deute i dels seus efectes sobre els països endeutats, sobre la banca transnacional i, en general, sobre el sistema financer internacional.

En síntesi, assistim, en aquest període de la dècada dels setanta, a un domini del sistema financer privat internacional en l'economia mundial, en el funcionament i l'expansió de la quals els països llatinoamericans tenen un paper clau a causa de les taxes de creixement dels seus préstecs amb el sistema, de l'accentuada concentració d'aquests préstecs en pocs països de desenvolupament mitjà de la regió, i del cost relati-

vament molt alt del servei del deute extern d'aquests països respecte als seus recursos d'exportació.

2. *La crisi permanent dels anys vuitanta*

L'augment del preu del petroli al llarg de tot l'any 1979 marca el punt de ruptura del fràgil equilibri que s'havia mantingut en la segona meitat de la dècada dels setanta i suposa l'aplicació de polítiques «dures» d'ajustament, tant en els països desenvolupats com en els subdesenvolupats.

Podem afirmar, sense cap dubte, que l'economia mundial travessa en aquesta dècada dels vuitanta la pitjor crisi de postguerra, tant en el que es refereix a l'expansió del producte com del comerç internacional: en el període 1980-1986, la producció i el comerç no han superat el 2,5 per cent de creixement anual, o sigui, menys de la meitat de l'expansió del producte en el període 1963-1973 (6 per cent) i menys d'un terç de l'expansió del comerç en el mateix període (8,5 per cent).

En els primers anys de la dècada, 1980-1982, assistim a una profunda crisi econòmica, sobretot l'any 1982. Les manifestacions d'aquesta crisi per als *països desenvolupats* poden concretar-se en: un creixement nul i fins i tot negatiu del producte global; una caiguda de la producció industrial; un increment de l'atur; taxes elevades d'inflació; una forta disminució del comerç internacional; increments dels dèficits fiscals.

El febrer del 1981 s'aprova el programa per a la recuperació industrial de l'Administració Reagan, que entra en vigor l'octubre del mateix any. Aquest programa tindrà una gran incidència, tant a la resta dels països desenvolupats com en els subdesenvolupats i, en concret, els llatinoamericans. Aquest nou reajustament nord-americà parteix de la base que el paper exercit per l'Estat és la causa fonamental de la crisi econòmica, ja que la seva intervenció en l'economia, a través de la *política fiscal* en la recaptació i la despesa, de la *política monetària* en l'expansió del circulant i del *sistema de regulació* en els preus, la producció, el comerç i els sectors socials (salut i educació), ha limitat l'activitat de l'empresari privat, element bàsic del sistema de producció mercantil. A partir d'aquest diagnòstic, i per aconseguir aquesta recupe-

ració econòmica, la política econòmica de l'Administració Reagan inclou quatre punts fonamentals: reducció del creixement de la despesa pública, treta la de defensa; reducció de les taxes fiscals; reformes de les polítiques de regulació; i finalment, una política monetària que no permeti l'increment del diner a ritmes superiors a la producció de béns i serveis.

L'aplicació d'aquest programa, que es mantindrà íntegrament almenys fins al mes de setembre del 1985,* tindrà, en general, efectes negatius per a la resta de països i, en concret, per als llatinoamericans. Tres efectes concrets d'aquest programa en l'economia dels Estats Units seran:

a) *Increment del dèficit fiscal* a causa de la rigidesa a la baixa de les despeses corrents, l'increment de les despeses militars i la caiguda dels ingressos per la reforma impositiva. El dèficit fiscal nord-americà va arribar el 1985 al 5,4 per cent del seu PIB, al voltant de 212.000 milions de dòlars.

b) *Increment dels tipus d'interès* a causa de la política monetària restrictiva per controlar el nivell d'inflació. Aquesta escalada dels tipus d'interès es va traduir també, en els països desenvolupats, en una elevació dels seus tipus d'interès per frenar la sortida massiva dels seus capitals, i en una depreciació de les seves monedes respecte al dòlar. Les conseqüències d'aquesta situació foren: una caiguda del creixement del PIB, una disminució de la inversió i, per tant, un augment de l'atur i del dèficit del sector públic. Per als països subdesenvolupats va suposar, entre altres efectes, un increment considerable del servei del deute extern que augmentava el desequilibri extern i que va obligar a adoptar polítiques d'ajustament de fort caràcter recessiu.

c) *Creixent dèficit comercial*: s'ha de subratllar que un volum considerable de les importacions mundials anava destinat al mercat nord-americà (63 per cent el 1984), la qual cosa significava un increment considerable de les exportacions del Japó, Canadà, la CEE, el Sud-Est asiàtic i alguns països d'A-

* En aquesta data les autoritats econòmiques dels cinc grans, reunits a l'hotel Plaza de Nova York, decideixen reduir lentament el valor del dòlar que estava en aquell moment molt sobrevaluat, i d'aquesta manera poder fer front al voluminós dèficit comercial nord-americà, i al mateix temps, coordinar les seves polítiques econòmiques.

mèrica Llatina (Brasil i Mèxic principalment). Aquest dèficit va arribar a ser de 114.000 milions de dòlars en aquell any sobretot amb Japó i Europa Occidental, i suposava un 3 per cent del seu PIB.

Les polítiques econòmiques aplicades pels Estats Units i pel conjunt de països desenvolupats al llarg del 1981-1982, va donar com a resultat una certa recuperació de l'economia internacional el 1983 i sobretot el 1984. En concret, la taxa de creixement del PNB dels cinc països més desenvolupats va ser del 3 per cent el 1983 i del 4,2 per cent el 1984, i el comerç internacional va créixer un 2 per cent i un 8,7 per cent en els mateixos anys. Aquesta recuperació econòmica es produïa amb unes característiques determinades: en primer lloc, amb una gran heterogeneïtat en el creixement dels països de l'OCDE, ja que el pes relatiu més important d'aquest creixement fou el dels Estats Units i el de Japó (5,2 per cent i 5,8 per cent de taxa de creixement del PIB respectivament) enfront de la debilitat de la recuperació europea en conjunt amb l'excepció de la República Federal Alemanya; en segon lloc, un elevat desequilibri fiscal i comercial dels Estats Units que provoca oscil·lacions en el valor del dòlar, en la taxa d'interès i en els tipus de canvi, i en tercer lloc, una escassa transmissió d'aquesta recuperació als països subdesenvolupats via expansió del comerç de productes bàsics.

Els resultats econòmics del bienni següent, 1985-1986, donen una idea de la fragilitat de la recuperació econòmica dels dos anys anteriors, mesurats per la pèrdua de dinamisme de l'economia nord-americana i, en general, dels països de l'OCDE. El 1986, el dèficit de la balança comercial dels Estats Units aconseguia un rècord històric (169.000 M.D.) i es convertia en la principal amenaça de l'economia nord-americana i de l'economia mundial. Per altra banda, els Estats Units es transformaven a partir del 1985 en el principal país deutor del món amb uns passius externs nets de 107.000 M.D. i que segons els càlculs de l'OCDE podrien arribar als 300.000 M.D. a finals del 1987. Per contra, Japó tenia un enorme superàvit comercial i en compte corrent, i es convertia a finals d'aquest any 1985 en el principal país creditor del món amb uns actius externs nets de 133.000 M.D., que representaven el 8 per cent del seu PIB.

Aquesta situació va provocar que a partir de febrer del

1985 assistíssim a una desvalorització progressiva del dòlar davant de les monedes europees i japoneses amb la finalitat d'afavorir les exportacions nord-americanes i desanimar les seves importacions. Però aquesta proposta de disminució del desequilibri comercial mitjançant la reducció del valor del dòlar va ser una mesura insuficient per frenar aquest desajustament, ja que no ha aconseguit reduir significativament l'esmentat dèficit comercial. D'aquí, la constant pressió nord-americana perquè la República Federal Alemanya i el Japó augmentin la seva demanda interna a partir de polítiques expansionistes, que incrementin les seves importacions des dels Estats Units i contribueixin així a la reducció d'aquest dèficit nord-americà.

Fins i tot algunes autoritats econòmiques nord-americanes consideren que no és suficient aplicar només la política monetària, sinó que ha d'anar acompanyada per una política fiscal més restrictiva, al mateix temps que es fa necessària, per a la resta de països de l'OCDE i, en concret per al Japó i la República Federal Alemanya, una política fiscal més expansiva. D'aquí que els Estats Units hagin començat a reduir les seves taxes d'interès per pressionar els altres països més competitius a estimular les seves economies amb reduccions similars i amb polítiques fiscals més expansives, a la qual cosa es resisteixen per por a rebrots inflacionistes, tot advocant la necessitat que els Estats Units redueixin el seu dèficit fiscal.

Resumint, com a resultat de la situació de l'economia nord-americana, a partir del 1985 hi ha una devaluació progressiva del dòlar i una reducció de les seves taxes d'interès, la qual cosa, com és obvi, tindrà efectes molt importants en l'economia mundial i en els països més endeutats d'Amèrica Llatina.

3. *La crisi llatinoamericana dels anys viutanta*

La recessió de l'economia mundial a partir del 1980 va precipitar la crisi econòmica a Amèrica Llatina.

Els efectes d'aquella crisi sobre la regió poden resumir-se en els següents punts: *a*) un estancament de l'economia mundial condueix a la reducció del volum d'exportacions llatinoamericanes; *b*) es produeix una reducció dels preus dels productes bàsics; *c*) com a resultat dels punts anteriors, disminueix el valor de les exportacions; *d*) dificultats creixents del

comerç de la regió a causa del creixent proteccionisme dels països desenvolupats; *e*) augment del preu dels béns importats, la qual cosa significa un deteriorament dels termes de l'intercanvi; *f*) increment de les taxes reals d'interès que se sextuplica en aquests anys respecte dels anys setanta; *g*) valorització del dòlar des del 1981, la qual cosa fa més difícil el pagament del servei del deute.

Les *polítiques d'ajustament* aplicades pels països llatinoamericans a partir del 1981, sorgeixen de la idea que la causa de la crisi de la regió té a veure principalment amb els efectes externs derivats de la crisi mundial. Per això, la preocupació fonamental és fer-los front, per una banda, per restablir unes condicions de major equilibri extern i intern i, per l'altra, per garantir el pagament del servei del deute. Preconitzen, per tant, en primer terme, un *estímul a les exportacions* via devaluació de les monedes; en segon lloc, una *reducció de les importacions*; en tercer lloc, una *reducció de la demanda agregada interna* a través del control dels salaris, control de la inflació, reforma del sistema impositiu, control sobre l'oferta monetària, reducció de la inversió pública, reducció de la despesa pública i generació d'estalvi per cobrir el deute exterior; i en quart lloc, *renegociació del deute extern* per evitar l'incompliment del pagament del servei del deute, la qual cosa farà que Amèrica Llatina es converteixi a partir del 1982 en un exportador net de capitals. Les conseqüències d'aquest programa d'ajustament, que respon a les exigències del Fons Monetari Internacional, seran dramàtiques per a la regió, fins al punt que travessa la pitjor crisi econòmica des dels anys trenta.

3.1. *Les manifestacions internes de la crisi*

Aquestes manifestacions poden sintetitzar-se a través de l'anàlisi de les següents variables (vegeu Quadre 1):

a) *Depressió dels nivells d'ingrés.* El PIB per habitant va disminuir al voltant d'un 7,6 per cent entre 1981 i 1986. En alguns d'aquests països aquesta caiguda va superar el 20 per cent, i aquesta variable va ser semblant a l'enregistrada deu anys enrera.

b) *Disminució del nivell de vida de la majoria de la població*: alguns grups socials, sobretot els assalariats, han per-

dut fins un terç dels seus ingressos anteriors, la qual cosa significa importants reduccions del nivell de consum. A tot això s'ha d'afegir l'increment de l'atur obert i, sobretot, de la subocupació, a causa de l'estancament de la producció enfront del creixement de la població econòmicament activa. La situació s'agreuja encara més si considerem la disminució de les assignacions pressupostàries destinades als serveis bàsics com són l'educació, la sanitat, l'habitatge, etc., la qual cosa sosté les tremendes desigualtats socials.

c) Elevats nivells d'inflació: fins al 1985 els nivells inflacionistes van ser cada vegada més elevats, i van arribar aquell any i en el conjunt de la regió, al 274,5 per cent i, excloent Bolívia (8.170 per cent), al 141,8 per cent. El 1986, la caiguda de la inflació és important per al conjunt de països, ja que fou del 69,1 per cent, i aquest fenomen va ser rellevant en els països que tenien un major nivell d'inflació com Argentina, Brasil, Perú i Bolívia. Això té a veure amb l'aplicació de polítiques antiinflacionistes molt dures però que tenen com a contrapartida un cost social molt elevat.

d) Forta caiguda dels coeficients d'inversió: que van caure del 24 per cent el 1980, al 16 per cent el 1985, la qual cosa fa difícil la necessària reestructuració de l'activitat productiva per adequar-la a l'evolució de l'economia mundial. Això passa a més quan es mantenen estables els coeficients d'estalvi intern, la qual cosa fa sospitar que aquests estalvis estan destinats a finançar el pagament de la inversió i els préstecs externs.

e) Estancament o contracció dels ingressos públics: a causa de la caiguda de l'activitat econòmica, del pagament del servei del deute i de la caiguda de les importacions, la qual cosa porta a una forta reducció dels serveis socials i de la demanda interna i una caiguda del procés de formació de capital.

3.2. *Manifestacions externes de la crisi*

Quant a les manifestacions externes de la crisi, ens referim en primer lloc al comportament del comerç exterior d'Amèrica Llatina en aquests anys de crisi i, en segon lloc, als profunds canvis del finançament extern de la regió.

a) El comerç exterior d'Amèrica Llatina

Respecte a aquest punt analitzarem els següents elements:

I. *Asimetria del comerç mundial*: les dades referides a l'evolució del comerç internacional a partir del 1983 no avalen la hipòtesi de la «locomotora» en el sentit que l'expansió econòmica dels països de l'OCDE, i més en concret dels Estats Units, no arrossega el conjunt de països subdesenvolupats a partir d'un increment en les seves exportacions i en els seus termes d'intercanvi. Així, doncs, en el període 1983-1985, els països desenvolupats van créixer un 88,9 per cent del total del creixement de les exportacions, mentre que els països subdesenvolupats van disminuir en un 3 per cent. En concret, el creixement de les exportacions de Brasil va ser del 2 per cent i a la resta d'Amèrica Llatina del 0,7 per cent.

II. *Deteriorament dels terminis d'intercanvi*: malgrat el lleuger creixement del comerç internacional i de l'activitat econòmica dels països desenvolupats, els preus d'intercanvi per als països subdesenvolupats van continuar endarrerits, i es produí en el cas dels països exportadors de petroli un deteriorament espectacular. L'índex de preus dels productes bàsics no petroliers, després d'un lleuger creixement el 1983-1984, va caure el 1985 al seu nivell més baix des del 1976. L'índex de preus d'aquests productes va ser inferior en gairebé un 25 per cent respecte del 1980. Això té a veure fonamentalment, en primer lloc, amb l'escàs creixement de les economies desenvolupades; en segon lloc, amb la cada vegada menor vinculació entre el preu dels productes bàsics i la recuperació industrial dels països desenvolupats; en tercer lloc, amb els canvis tecnològics estalviadors de primeres matèries i productors de béns substitutius; en quart lloc, amb els nous patrons productius de les economies centrals que s'orienten cap a les manufactures lleugeres i la indústria de serveis; i finalment, amb l'elevat creixement de l'oferta mundial d'aliments, fruit de les polítiques agrícoles de la CEE i dels Estats Units, principalment. Aquesta situació obligarà els països llatinoamericans a plantejar-se quina serà la seva nova forma d'inserció en l'economia mundial.

III. *Millora de la balança comercial*: l'aplicació dels programes d'ajustament descansa fonamentalment en la millora

de la balança comercial. Aquest superàvit comercial es produeix no tant pel creixement de les exportacions, que es mantenen relativament estables, com per la forta contracció de les importacions i, per tant, pels descens de l'activitat econòmica interna.

IV. *Debilitament del comerç interregional*: a l'interior de la regió llatinoamericana el comerç ha disminuït de manera més intensa que el comerç global. Aquest intercanvi va ser del 16 per cent de les exportacions totals d'Amèrica Llatina durant el període 1974-1981, i va caure fins a l'11 per cent el 1985, la qual cosa reflecteix la crisi dels processos subregionals d'integració (ALADI, MCCA, Pacto Andino, CARICOM).

b) El finançament extern d'Amèrica Llatina en els anys vuitanta

La crisi de l'economia mundial de principis dels anys vuitanta modificarà substancialment les característiques del finançament extern dels països perifèrics i, sobretot, d'aquells que més s'endeutaren en la dècada anterior. Efectivament, el comportament procíclic de la banca privada internacional ha portat els països endeutats a disminuir el seu finançament extern net, reduint el seu grau d'exposició i agreujant, per tant, el seu problema financer. O sigui, els països perifèrics són marginats pel crèdit bancari internacional a partir del 1982. Així, el 1984 el 67 per cent d'aquest crèdit es destinava als països desenvolupats i només el 8 per cent als països subdesenvolupats. L'any següent, el crèdit bancari va augmentar un 21 per cent però la seva assignació fou molt heterogènia, ja que va suposar un augment del 63 per cent per als països desenvolupats i una *reducció* de gairebé un 80 per cent per als països subdesenvolupats. En el cas concret d'Amèrica Llatina, el deute bancari, que havia crescut en el període 1977-1981 a taxes anuals una mitjana del 27,8 per cent, només ho feia al 4,8 per cent en el període 1981-84, la qual cosa reflecteix la dràstica marginació d'Amèrica Llatina dels nous préstecs bancaris.

De totes maneres, el problema del deute extern del Tercer Món és un «problema llatinoamericà» ja que dels quinze països més endeutats, deu pertanyen a Amèrica Llatina, i correspon a aquesta regió al voltant del 40 per cent del deute

total dels països perifèrics. A finals del 1986 el deute extern total d'aquests països assolia gairebé el bilió de dòlars (967,3 mil milions de dòlars). Els deu països més endeutats d'Amèrica Llatina (Brasil, Mèxic, Argentina i Veneçuela en primer lloc, als quals se sumen Xile, Colòmbia, Equador, Perú, Uruguai i Bolívia) representen el 96 per cent del deute llatinoamericà i el 40 per cent del deute del Tercer Món (vegeu Quadre 2).

L'augment dels dipòsits del capital llatinoamericà en la banca internacional és un fenomen paral·lel a aquest procés de marginació financera. Segons l'Institut de Finances Internacionals de Washington, aquesta «fuga de capitals» fou de 135.000 milions de dòlars entre 1976 i 1985, que correspondria al 38 per cent del deute extern de la regió. Especialment greu és el cas de països com Mèxic, Argentina i Veneçuela.

A causa dels efectes de les polítiques d'ajustament i del comportament procíclic de la banca privada internacional, Amèrica Llatina s'ha transformat, a partir del 1982, en una regió exportadora de capitals, la qual cosa ha contribuït a finançar els desequilibris externs dels països creditors, sobretot dels Estats Units. En el període 1982-1987, la transferència de recursos com a pagament net de beneficis i interessos fou de 145.800 milions de dòlars, que suposen aproximadament el 25 per cent del valor total de les exportacions de la regió en aquest període (vegeu Quadre 3).

Pero aquest nou fenomen de l'economia llatinoamericana s'ha d'observar de forma desagregada per països, a causa del seu comportament heterogeni. Així, en primer lloc, els quatre països més endeutats (Mèxic, Brasil, Argentina i Veneçuela) han transferit en el període 1982-1985 la suma de 105.410 milions de dòlars, o sigui un 99,6 per cent del total, de manera que s'han transformat en els principals exportadors de capital d'Amèrica Llatina; en segon lloc, els països centramericans continuen essent receptors nets de capitals, amb un increment de 3.368 milions de dòlars en aquest període; i en tercer lloc, la resta dels països que han realitzat una transferència que no supera el 7 per cent del total transferit per la regió.

Encara que en termes absoluts aquestes transferències afecten, sobretot, els quatre països citats, això suposa per a tots els països, tret dels centramericans, una important sagnia, calculada en percentatges sobre el valor de les exporta-

cions i sobre el PIB. Concretament, per a l'any 1985 aquestes transferències de capital representaven: 1) com a percentatge del valor de les seves exportacions: Mèxic, 55 per cent; Brasil, 40 per cent; Argentina, 34 per cent; Veneçuela, 29 per cent; Uruguai, 27 per cent; 2) com a percentatge respecte el PIB: Mèxic, 6 per cent; Brasil, 5 per cent, Veneçuela, 8 per cent; Argentina, 4 per cent, etc. En general, les economies de la regió han transferit a l'exterior durant aquests anys entre el 5 per cent i el 8 per cent del seu PIB, la qual cosa, com és obvi, no pot perllongar-se durant molt de temps.

Finalment, les perspectives de l'economia llatinoamericana en els pròxims anys no resulten gens optimistes, llevat que canviïn moltes coses, tant internament com respecte de l'economia mundial. Des del començament dels anys vuitanta, s'està produint una forta caiguda del ritme d'inversió, una dràstica contracció de les importacions, i també un deteriorament de la situació política i social derivat de la mateixa crisi. En aquest context, els països més endeutats fan un gran esforç per incrementar les seves exportacions, les quals tenen com a únic mercat el nord-americà, ja que la resta dels mercats són de menys importància per les fortes mesures proteccionistes que practiquen. Aquesta situació porta a fer que es produeixi una estreta relació entre el dèficit comercial nord-americà i la capacitat de pagament dels països més endeutats. En concret, el dèficit comercial dels Estats Units amb Amèrica Llatina, que fou de 16.707 milions de dòlars el 1984 (12 per cent del dèficit comercial total) correspon en un 85 per cent al comerç amb els principals països deutors: Brasil (30 per cent), Mèxic (36 per cent) i Veneçuela (19 per cent). Com que precisament el pes del programa d'ajustament radica en la necessitat d'obtenir saldos comercials positius per poder pagar els interessos del deute, una situació desfavorable de l'economia nord-americana repercutiria immediatament en l'èxit del programa. Aquesta situació ja s'ha produït en el 1985 i 1986 a causa de les fortes pressions proteccionistes d'aquesta economia, de la seva desacceleració en aquests anys i la progressiva devaluació del dòlar des de febrer del 1985, la qual cosa encareix les importacions en el mercat nord-americà. És un altre exemple del fracàs de les polítiques d'ajustament.

A la vista d'aquesta situació, es fa necessari un gir radical en les polítiques econòmiques de la regió, que passa, com

QUADRE I

Amèrica Llatina i el Carib: principals indicadors econòmics [a]

Conceptes	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987 [b]
Producte interior brut a preus de mercat (índex base any 1980 = 100)	100,7	99,5	96,9	100,6	104,0	107,8	110,7
Població (milions d'habitants)	336	374	382	391	399	408	416
Producte interior brut per habitant (índex base any 1980 =100)	98,4	95,0	90,4	91,7	92,7	94,0	94,5
	Taxes de creixement						
Producte interior brut	0,7	−1,2	−2,6	3,7	3,4	3,7	2,6
Producte interior brut per habitant	−1,6	−3,4	−4,8	1,4	1,1	1,4	0,5
Preus al consumidor [c]	57,6	84,8	131,1	185,2	275,3	64,6	187,1
Relació de preus de l'intercanvi de béns	−5,6	−9,2	1,3	6,7	−2,1	−7,9	2,4
Poder de compra de les exportacions de béns	2,1	−7,7	11,0	13,5	−1,5	−12,1	7,1
Valor corrent de les exportacions de béns	7,6	−8,8	0,1	11,7	−6,0	−15,2	13,3
Valor corrent de les importacions de béns	8,1	−19,8	−28,5	4,1	0,3	2,1	9,8
	Milers de milions de dòlars						
Exportacions de béns	95,9	87,5	87,5	97,7	91,9	77,9	88,3
Importacions de béns	97,8	78,4	56,0	58,3	58,5	59,7	65,5
Saldo del comerç de béns	−1,9	9,1	31,5	39,4	33,4	18,2	22,7
Pagaments nets d'utilitat i interessos	27,2	38,8	34,4	36,2	34,8	30,5	30,1
Saldo del compte corrent [d]	−40,4	−41,1	−7,4	−0,1	−3,5	−14,6	−9,1

Moviment net de capitals [e]	37,6	20,4	3,0	9,3	3,3	8,7	14,3
Balanç global [f]	−2,8	−20,8	−4,4	9,2	−0,2	−5,9	5,3
Deute extern global brut [g]	287,8	331,0	353,3	366,5	376,6	392,9	409,8

Font: CEPAL, sobre la base de xifres oficials.

[a] Les xifres corresponents al producte intern brut i als preus al consumidor es refereixen al conjunt de països inclosos en el quadre 2, tret de Cuba (23 països), i quadre 5 respectivament. Les dades del sector extern corresponen als 19 països esmentats en el quadre del Balanç de Pagaments d'Amèrica Llatina.

[b] Estimacions preliminars.

[c] Variacions de desembre a desembre.

[d] Inclou transferències unilaterals privades netes.

[e] Inclou capital a llarg i curt termini, transferències unilaterals oficials i errors o omissions.

[f] Correspon a la variació de les reserves internacionals (amb signe canviat) més els assentaments de contrapartida.

[g] Vegeu notes del quadre Amèrica Llatina Deute extern total desemborsat que s'inclou en el text.

QUADRE 2

Amèrica Llatina i el Carib: deute extern total desemborsat [a]

	Saldos a finals d'any, en milions de dòlars						*Taxes anuals de creixement*				
	1982	1983	1984	1985	1986	1987 [b]	1979-1981	1982-1983	1984-1985	1986	1987 [b]
AMÈRICA LLATINA	330.962	353.259	366.541	376.627	392.893	409.815	23,4	11,0	3,3	4,3	4,3
Països exportadors de petroli	143.883	152.933	155.688	156.967	161.222	167.150	25,5	10,0	1,3	2,7	3,7
Bolívia	3.571	3.783	3.752	3.800	4.267	4.450	24,3	4,0	0,2	12,3	4,3
Equador	6.186	6.908	7.198	7.800	8.646	9.600	25,4	8,5	6,3	10,8	11,0
Mèxic	87.600	93.800	96.700	97.800	101.500	105.600	30,2	11,9	2,1	3,8	4,0
Perú	11.465	12.445	13.338	13.721	14.468	15.300	1,0	13,8	5,0	5,4	5,8
Veneçuela [c]	35.061	35.997	34.700	33.846	32.341	32.200	26,8	3,8	−3,0	−4,4	−0,1
Països no exportadors de petroli	187.079	200.366	210.835	219.660	231.671	242.665	21,8	12,1	4,7	5,8	4,7
Argentina	43.634	45.087	46.903	48.312	51.500	54.500	41,9	12,4	3,5	6,6	5,8
Brasil	91.304 [c]	97.855 [c]	102.039	105.126	111.045	116.900	14,4	10,6	3,6	5,6	5,3
Colòmbia	10.269	11.408	12.265	13.834	14.990	15.700	25,6	19,1	10,1	8,4	6,4
Costa Rica	3.188	3.532	3.752	3.742	3.739	3.800	12,8	14,7	2,9	−0,1	1,6
El Salvador	1.808	2.023	2.095	2.162	2.200	2.250	17,7	12,2	3,4	1,8	2,3
Guatemala	1.841	2.149	2.505	2.624	2.641	2.720	19,0	24,6	10,5	0,6	3,0
Haití [d]	410	551	607	600	700	740	26,2	21,7	4,5	16,7	5,7
Hondures	1.986	2.162	2.392	2.803	2.931	3.145	17,5	16,7	13,9	4,6	7,3
Nicaragua [d]	3.139	3.789	4.362	4.936	5.773	6.200	27,1	21,5	14,1	17,0	7,4
Panamà [e]	3.933	4.389	4.413	4.755	4.802	4.900	14,0	14,0	4,1	1,0	2,0

Paraguai	1.204	1.469	1.654	1.773	1.841	2.000	12,4	24,4	9,9	3,8	8,6
República Dominicana	2.966	3.313	3.536	3.690	3.646	3.700	24,2	14,0	5,5	−1,2	1,5
Uruguai	4.238	4.572	4.671	4.900	5.193	5.600	35,9	21,2	3,5	6,0	7,8
Xile	17.159	18.037	19.659	20.403	20.670	20.510	30,5	7,6	6,4	1,3	−0,1

Font: CEPAL, sobre la base d'informació oficial.

[a] Inclou el deute amb el FMI.
[b] Xifres preliminars.
[c] Deute total d'acord amb informació oficial i d'organismes financers internacionals.
[e] Deute total d'acord amb informació del Banc Mundial.

auspicia la CEPAL i reconeix el mateix informe del Pla Baker, per un programa de reactivació econòmica. Perquè aquest programa es dugui a terme amb èxit, cal, com a premissa fonamental, una *solució política* del deute extern de la regió, el problema vital de l'economia llatinoamericana.

QUADRE 3

Amèrica Llatina i el Carib:
Ingrés net de capitals i transferències de recursos
(Milers de milions de dòlars i percentatges)

Any	*Ingressos nets de capitals* (1)	*Pagaments nets d'utilitats i interessos* (2)	*Transferències de recursos* (3)=(1)−(2) (3)	*Exportacions de béns i serveis* (4)	*Transferències de recursos/exportaciones de béns i serveis* [a] (5)=(3)/(4) (5)
1973	7,9	4,2	3,7	28,9	12,8
1974	11,4	5,0	6,4	43,6	14,7
1975	14,3	5,6	8,7	41,1	21,2
1976	17,9	6,8	11,1	47,3	23,5
1977	17,2	8,2	9,0	55,9	16,1
1978	26,2	10,2	16,0	61,3	26,1
1979	29,1	13,6	15,5	82,0	18,9
1980	29,7	18,2	11,5	107,6	10,7
1981	37,6	27,2	10,4	116,1	9,0
1982	20,4	38,8	−18,4	103,2	−17,8
1983	3,0	34,4	−31,4	102,4	−30,7
1984	9,3	36,3	−27,0	114,1	−23,7
1985	3,3	34,8	−31,5	108,9	−28,9
1986	8,7	30,5	−21,8	94,2	−23,1
1987 [b]	14,4	30,1	−15,7	105,9	−14,8

Font: 1973-1986: CEPAL, sobre la base de dades proporcionades pel FMI. 1987: CEPAL, sobre la base d'informacions nacionals.

[a] En percentatges.
[b] Estimacions preliminars.

PERSPECTIVES ACTUALS DEL DEUTE EXTERN A AMÈRICA LLATINA

LLUÍS DE SEBASTIÁN
(Professor d'ESADE)

El deute total dels països del Tercer Món depassa ja el bilió de dòlars, i va arribar l'any 1987 als 1,21 milions de dòlars, o sigui 125 bilions de pessetes.[1] Aquesta xifra representa el 39,4 per cent del seu Producte Nacional Brut i el 163,6 per cent de les exportacions totals de béns i serveis d'aquests països. Els pagaments que es deriven del deute (pagaments d'interessos i principal) representen el 23,2 per cent del valor de les exportacions, tot i que aquesta mitjana comprèn situacions molt diferents.

Per continents, el volum més gran de deute correspon a Amèrica Llatina, i es calcula en 421.000 milions de dòlars pel que fa al 1987. Aquest deute representa el 50 per cent del PNB de la regió i el 362,2 per cent de les exportacions anuals. El pagament d'aquest deute va suposar, l'any 1987, el 55,4 per cent dels ingressos per exportacions.

Els països africans deuen 179.000 milions, el 56,5 per cent del seu PNB i el 233,1 per cent de les seves exportacions. El pagament del deute suposa el 33 per cent de les seves exportacions.

La resta del deute es reparteix entre els països de l'Orient Mitjà: 163.900 milions, 31,3 per cent del PNB i el 126,4 per cent de les exportacions; els d'Europa (bàsicament països de l'Est): 154.000 milions, i els d'Àsia: 293.000 milions.

El problema del deute extern del Tercer Món és fonamentalment un problema llatinoamericà, almenys des del punt de vista dels creditors privats. Dels 13 països compresos en el Pla Baker, 10 són llatinoamericans; tres són africans (Costa d'Ivori, Marroc i Nigèria), a més de Filipines i Iugoslàvia. Aquesta distinció posa de manifest que el 80 per cent del deute llatinoamericà s'ha establert amb bancs privats i que

1. INTERNATIONAL MONETARY FOUND, *World Economic Outlook*. 1987, Washington, octubre del 1987, pàg. 103.
És la font de les dades que seguim mentre no indiquem el contrari.

la seva possible manca de pagament causaria un greu problema al sistema bancari i financer internacional. Contràriament, la major part del deute africà s'ha establert amb el Banc Mundial en gran part, i amb els organismes oficials d'ajuda al desenvolupament dels països industrialitzats. L'impagament d'aquest deute seria suportat pels Estats i, indirectament, pels contribuents que aporten fons a l'Estat.

Els principals deutors són països llatinoamericans: Brasil, que deu 114.000 milions de dòlars, i Mèxic, amb un deute de 103.000 milions, suposen la meitat del total. A més distància els segueixen Argentina, Veneçuela, Xile, Perú, Equador, Costa Rica i Nicaragua, en ordre descendent. Tanmateix, el país americà amb major deute extern és els Estats Units, que ja a finals del 1986 devia 264.000 milions de dòlars i sobrepassarà el conjunt de països llatinoamericans a finals del 1987. El seu deute, evidentment, tot i que també suposa un greu problema per al sistema financer internacional, és d'una altra naturalesa.

Problema, per a qui?

El problema actual que planteja el deute és doble. Un problema per als bancs creditors, que sofririen greus pèrdues si no recobressin els seus préstecs; i un problema per als països creditors, que han d'extreure recursos i moneda estrangera per pagar el seu deute extern, i restar-lo del consum i de la inversió. Els problemes tenen diferents subjectes pacients. El primer és un problema per als directius, accionistes, dipositants i, en última instància, per als contribuents dels països respectius, els quals, en cas que els bancs fessin fallida haurien de pagar els plats trencats. Tots ells són normalment rics i tenen mitjans per defensar-se d'aquesta hipotètica dificultat.

El segon problema afecta els governs i, sobretot els ciutadans dels països deutors, tant si són ells com no els qui s'han beneficiat dels crèdits internacionals. En la seva majoria es tracta de persones pobres, i els seus problemes no són hipotètics (com ho és la fallida dels bancs), sinó reals i actuals, i estan causant enormes dificultats en tot aquest procés. No és exagerat donar a la situació d'aquests darrers, des d'un punt de vista cristià i humà, molta més importància i preocupació.

De vegades, a l'Estat espanyol es té la sensació que els països endeutats d'Amèrica Llatina no paguen. En realitat, alguns països suspenen durant cert temps el pagament d'una part del seu deute, i és això el que surt als diaris. Però normalment estan responent, bé o malament, a les seves obligacions. Això els suposa generar un flux constant de diner cap als seus creditors. Si, a més, tenim en compte que el capital que entra als països deutors és cada vegada més exigu, obtenim l'absurd resultat d'un flux net de capital des dels països deutors, que són més pobres, als creditors, que són més rics; més ben dit, els més rics del món.

Només a Amèrica Llatina es calcula que, del 1983 al 1987, s'han transferit en valors nets uns 124.000 milions de dòlars. La Comissió Econòmica per a Amèrica Llatina (CEPAL) ha calculat que la mitjana de la transferència neta del període 1983-1985 va ser de 30.000 milions de dòlars anuals, el 1986 va ser de 22.000 milions, i de 12.000 l'any passat.[2] Aquesta és una situació clarament «contra natura» perquè capgira allò que ha estat sempre normal en les relacions Nord-Sud: que el Nord transfereixi capitals al Sud i no viceversa.

És, a més, una situació políticament insostenible per a països que intenten consolidar les seves naixents i imperfectes democràcies, perquè la manca de capital fa impossibles les reformes estructurals que s'espera de governs democràtics.

Solucions, per a quin problema?

Quan es parla de solucionar el problema del deute s'ha de tenir en compte de quin dels dos problemes es parla. Per als bancs creditors i els seus governs respectius, la solució seria que els països paguessin religiosament i a temps els interessos i el préstec principal. Això, naturalment, no seria una solució per al problema d'ajustament sense desenvolupament que tenen els deutors. Encara des de la perspectiva dels deutors, i suposant que el pagament pur i simple del deute no és factible, solucionar el problema significa organit-

2. «Panorama económico de América Latina en 1987», *Información comercial española*, 26 de octubre al 1 de noviembre de 1987, pàgs. 3.707-3.708.

zar els pagaments de tal manera que els bancs minimitzin les seves pèrdues.

En primer lloc, s'ha de tenir en compte que els bancs han acceptat que hi tindran a perdre alguna cosa. L'operació de finançament del desenvolupament de països sobirans, que en els anys setanta semblava el negoci del segle, va ser arriscada, mal concebuda i encara pitjor executada per part seva. Ara han de pagar els seus errors: és la llei del mercat. Una llei que el públic i el govern dels Estats Units estan disposats a fer complir, almenys en part. Partint d'aquesta base, els bancs han adoptat una estratègia, que relega la recuperació del principal per tal de rebre els pagaments d'interessos en els terminis estipulats. De fet, les mesures de reestructuració dels préstecs, que es van prendre a partir de la crisi del 1982, tendien a prolongar els terminis d'amortització el capital a la vegada que subministraven nous préstecs per tal de fer possible el pagament dels interessos. Aquesta estratègia de concedir nous préstecs als deutors perquè paguin els seus interessos es veu com un contrasentit o un joc incomprensible, però té la seva lògica.

Els bancs nord-americans que són els principals creditors d'Amèrica Llatina, tenen l'obligació de presentar a les autoritats informes trimestrals sobre la trajectòria dels seus negocis i l'estat dels seus actius i passius. Doncs bé, si en el moment de presentar l'informe un banc té préstecs (que per als bancs són actius o inversions) que no han aportat cap mena d'interès durant els tres mesos, es consideren com a *non performing* (no actius) i no com a actius que generen ingrés. Aquests préstecs s'han de retirar del compte d'actius i passar-los a reserves fins que els interessos comencin a cobrar-se. Si al cap de sis mesos els interessos no s'han materialitzat, els préstecs passarien a ser *value-impaired* i s'haurien de comptar com a pèrdues. Per això els bancs prefereixen retardar la recuperació del deute principal que veure's privats dels interessos.

Els grans bancs americans, els *money-center-banks* (centres de diner) que van dirigir l'operació dels préstecs a Amèrica Llatina a través dels mercat d'eurodòlars hi tenen encara avui préstecs superiors al seu capital propi. El Citybank, per exemple, el major banc dels Estats Units, tenia el 1982, any de la crisi, un índex d'exposició del 174,5 per cent del capital propi en concepte de préstecs a Amèrica Llatina. El Manufac-

turers Hanover havia compromès el 262,8 per cent del seu capital, el Bank of America el 158 per cent, etc. L'índex d'exposició pel que fa als dotze majors deutors dels nou principals bancs nord-americans era, a finals del 1985, del 157,8 per cent del capital. Només al Brasil tenien el 37,2 per cent i a Mèxic el 35 per cent.[3]

És fàcil imaginar-se que l'impagament dels interessos per part dels grans deutors i la destrucció d'actius que se'n deriva els suposaria la pèrdua de la quarta part dels seus ingressos anuals. Això repercutiria en la cotització de Borsa, i encara pitjor, en la confiança de clients i dipositants.

Pel que fa als bancs, doncs, el problema actual és que els països deutors continuïn pagant. Mentre puguin mantenir tots els préstecs no vençuts en la seva cartera d'actius, els bancs podran defugir les regulacions bancàries i, a més a més, faran un bon negoci. Els venciments sempre es podran dilatar i els préstecs vençuts podran ser substituïts per nous préstecs que continuïn produint interès. Això no constitueix cap problema per als bancs. Els és indiferent que no els retornin els préstecs; mentre paguin interessos, i el negoci continuï *ad infinitum*. Tot i així, fins i tot en aquesta hipòtesi favorable, els problemes els poden arribar de dues bandes: dels bancs més petits associats als grans pel que fa als préstecs, i del mercat secundari del deute.

Els bancs petits són un problema per als grans bancs en la mesura que no volen col·laborar en els préstecs involuntaris; és a dir, en aquells que es concedeixen perquè els deutors continuïn pagant els interessos. Molts d'aquests bancs menors van entrar en els préstecs sindicats, llançats pels grans com una manera de diluir els riscos, amb la creença que participaven en el negoci del segle. Quan han tingut problemes, molts s'han volgut retirar de les operacions de rescat, allegant que, per a ells, els préstecs al Tercer Món no són importants. Un exemple recent és el Bank of Boston, considerat com el tretzè de la llista de bancs americans, que ha esborrat del seu balanç d'actius préstecs a Amèrica Llatina per valor de 240 milions i ha establert una reserva de 430 milions per als 800 milions restants en préstecs. És la primera vegada que

3. SALOMON BROTHERS INC.: *A review of Bank Performance. 1986 Edition*, abril del 1986, pàg. 88.

es pren una mesura semblant per defugir el problema que, per cert, beneficia també els deutors.

La lluita continua en el sistema bancari internacional perquè tots els bancs col·laborin i no hi hagi qui es beneficiï gratuïtament dels esforços de salvament dels grans bancs. Sense la col·laboració dels bancs menors, haurien de suportar tot el pes dels préstecs involuntaris, i això els pot induir a pensar que és millor perdre una part dels seus actius que assumir el cost del salvament dels interessos. Fins ara han anat apartant part dels seus guanys com a provisions o reserves per als préstecs que no es puguin cobrar. Però és possible que algun dia decideixin seguir l'exemple del Bank of Boston.

D'altra banda, hi ha en funcionament un mercat secundari del deute, on bancs i institucions intermediàries venen certificats de deute dels governs o els canvien per títols de propietat real en el país deutor. Aquest mercat, que ja ha col·locat gairebé 2.000 milions de deute xilè i una xifra semblant pel que fa al filipí, ven els crèdits amb descompte. Així, un dòlar de deute es ven a quaranta o cinquanta centaus, segons el país i les possibilitats de pagar que s'han avaluat. Si aquest mercat es desenvolupés molt, les instàncies reguladores podrien obligar els bancs a comptabilitzar els seus crèdits a països amb problemes de deute d'acord amb el valor d'aquest mercat secundari. Si, per exemple, els deu bancs nordamericans més grans haguessin de comptabilitzar els seus crèdits a Mèxic (que en l'actualitat sumen 12.500 milions de dòlars) al 50 per cent del seu valor, perdrien de sobte 6.250 milions de dòlars (uns 680.000 milions de pessetes).

Si s'apliqués al deute de tots els països, alguns dels quals tenen descomptes més grans, es podria fer perdre de cop als bancs del 7 al 8 per cent dels seus actius, que suposen molts milers de milions de dòlars. Aquesta possibilitat es projecta sobre el sistema bancari dels Estats Units, i per aquesta raó els grans bancs han estat aprovisionant reserves per fer front a aquesta eventualitat. Tot i que podem suposar que, si es pren aquesta mesura, anirà moderada per alguna salvaguarda perquè els bancs no pateixin de cop importants pèrdues.

Els bancs, bàsicament, es troben fora de perill pel que fa a la «bomba de temps». No va explotar en el seu moment, a finals del 1982, i ja ha passat prou temps per permetre als bancs la presa de mesures de protecció. Un impagament pro-

duiria severes pèrdues a molts dels grans bancs, però amb una mica d'ajuda estatal ho superarien aviat. En el pitjor dels casos una nacionalització trauria els accionistes del compromís.[4]

La solució per als deutors

La solució per als deutors seria, naturalment, no pagar el deute, o bé perquè els creditors els el perdonessin, o bé perquè ells es neguessin a pagar-lo. La primera possibilitat seria millor que la segona, tot i que és realment improbable. De fet, la solució total i radical del problema del deute passaria per un canvi en l'ordenament econòmic internacional que no permetés —i, encara menys, obligués— als països en vies de desenvolupament a contreure tants deutes en els mercats internacionals. Però, ara per ara, si excloem la condonació i el rebuig, la solució parcial del problema seria crear unes condicions que fessin possible el pagament del deute sense comprometre el nivell de vida, de per si molt precari, de les majories populars d'aquells països.

El rebuig, que per raons humanes i ètiques, és demanat per tantes persones a dins i fora dels països deutors, no sembla políticament possible. El rebuig del deute pot justificar-se per la desigualtat de les relacions econòmiques, comercials i financeres que han caracteritzat la integració dels països llatinoamericans en el sistema capitalista a partir de la segona meitat del segle XIX.

Mirant la situació present, també es pot justificar l'impagament a la vista dels costos socials i humans causats pel pagament. S'ha de considerar, a més, que la càrrega derivada del deute va augmentar considerablement sense que hi hagués a canvi una transferència de recursos productius, a causa de l'increment dels tipus d'interès que es va produir per la desencertada política del president Reagan a partir del 1981. Però, malgrat tots els arguments possibles que el puguin justificar en principi, l'impagament no sembla viable políticament.

4. ROWEN, Howard: *The Third Word Debt Crisis hasn't gone away*, «Internationa Herald Tribune», 17 de desembre de 1987, pàg. 4; *Bank write-offs give Latin debtors new hope*, «International Herald Tribune», 17 de desembre de 1977, pàg. 9.

Perquè un impagament general del deute no tingués enormes conseqüències en les economies dels països deutors, derivades de l'exclusió d'aquests països dels mercats financers internacionals durant molts anys, seria necessari que tots els grans deutors actuessin de forma unitària. S'haurien d'unir indissolublement en una estratègia internacional per poder resistir les conseqüències de l'impagament, i haurien d'estar molt cohesionats internament perquè tots els grups socials fossin capaços de resistir les pressions internacionals sense haver de recórrer a cops d'estat o accions per sabotejar econòmicament el govern. Aquest darrer aspecte és important, ja que a l'interior de les societats llatinoamericanes hi ha grups, petits però molt poderosos, interessats perquè els seus governs paguin el deute extern.

Ara per ara no sembla que aquestes condicions es donin a Amèrica Llatina. Ni els països s'acaben de posar d'acord, ni les societats nacionals estan prou cohesionades per afrontar l'hostilitat de la gran banca internacional. En aquesta situació, promoure un impagament generalitzat del deute només té sentit com a instrument de conscienciació dels ciutadans sobre la irracionalitat i la injustícia de les relacions econòmiques internacionals i de la integració dels països llatinoamericans en la divisió internacional del treball; si es promou com una mesura unilateral, presa efectivament per un país individual, resulta poc política i bastant demagògica.

Però sí que es pot i s'ha de negociar, des de la força que dóna la unió i l'acció conjunta de tots els deutors, un canvi radical en les condicions actuals de pagament del deute. Aquestes condicions tenen un vici fonamental: que redueixen a zero les possibilitats de creixement de l'economia. Però, sense creixement no hi pot haver millora dels nivells de vida de la població, que és el fi últim de l'activitat econòmica ben ordenada.

Les mesures d'ajustament, adoptades per pròpia iniciativa o per la pressió del Fons Monetari Internacional, per tal de possibilitar el pagament del deute, han reduït els nivells de vida dels ciutadans llatinoamericans al que tenien l'any 1986 i, en alguns casos, al del 1973. L'índex d'ingrés per càpita havia baixat des d'un valor 100 el 1980 a 85 el 1985[5] i, possi-

5. *The Latin American Depression*, «The World Bank Research News», v. 7, núm. 3, primavera de 1987.

blement baixi fins a 80 el 1987. Això significaria una pèrdua del 20 per cent des de l'inici d'aquesta dècada. La reducció del consum per càpita ha baixat en un grau més alt. A tots els països han baixat els salaris en termes reals. A Argentina, per exemple, es troben encara en un nivell inferior al de 1978. Al Brasil, els ingressos dels treballadors rurals, que constitueixen el 15 per cent de la població activa, es van reduir entre 1980 i 1985 en una tercera part. A Mèxic els salaris s'han reduït en un 25 per cent de mitjana. Als països amb menys recursos, les reduccions han estat, sens dubte, molt més importants. a dècada dels vuitanta no ha existit en matèria de desenvolupament per als països llatinoamericans!

Normalment, els deutes es paguen amb els recursos generats per les mateixes activitats econòmiques que havien de ser finançades pels préstecs. Això és el que sol passar amb els préstecs d'inversió. Així s'esperava que passés quan els governs dels països llatinoamericans es van endeutar en els anys setanta. El pitjor és que una gran part d'aquests préstecs no es van emprar en inversions productives que haguessin pogut generar els recursos per pagar el deute i, a la vegada, desenvolupar el país. Una part dels préstecs es van usar en projectes monumentals i sumptuosos i, en definitiva, poc eficaços, als quals, encara avui, al cap de deu anys d'haver estat construïts, no generen beneficis. La presa del Itaipú, entre Brasil i Paraguai, en podria ser un exemple. En aquestes inversions, mal concebudes i executades, es van donar amb freqüència casos flagrants de corrupció. Els alts funcionaris i directius de les empreses estatals, en connivència amb els seus proveïdors estrangers, que carregaven preus exorbitants pels equips, es van quedar amb bona part dels fons provinents de l'estranger. Alguns d'aquells «capitans d'indústria» són avui a la presó o són buscats per la justícia.

Molts altres préstecs no es van destinar a inversions directament productives, sinó a inversions financeres (pràcticament a fons perdut), per mantenir la paritat de la moneda enfront els corrents especulatius, per equilibrar el dèficit pressupostari o la balança de pagaments o, encara pitjor, per al pagament de deutes anteriors. Aquests fons no generaven riquesa, tot i que és veritat que podrien haver propiciat unes

---

També és la font de totes les dades que se citen a continuació mentre no s'indiqui el contrari.

condicions econòmiques aptes per a l'aprofitament dels recursos productius. De fet, no van generar recursos per al pagament dels préstecs.

Del deute llatinoamericà se n'han beneficiat en gran mesura les burgesies nacionals. L'abundància de dòlars als bancs centrals, procedents dels crèdits estrangers, va finançar en alguns països importacions massives d'objectes de consum de luxe, com va passar a Xile, Argentina, Veneçuela i Mèxic en un grau menor. I molts d'aquests fons van sortir del país, legalment o illegalment, per augmentar els dipòsits que els llatinoamericans rics tenen en els mateixos bancs que feien els préstecs. Les dades més recents sobre la fugida de capitals són impressionants. Experts del Banc Mundial i del Fons Monetari han calculat que les fugides de capital entre el 1974 i el 1982 representaven el 71,8 per cent del deute extern d'Argentina, el 49,1 per cent del de Veneçuela, el 34,3 per cent del de Mèxic, el 32,8 per cent del de Perú i el 4,3 per cent del de Brasil.[6] En aquesta dècada es calcula que, per al conjunt d'Amèrica Llatina, més de 100.000 milions de dòlars estan dipositats en bancs estrangers. I el més greu és que els interessos d'aquests capitals, que alleujarien molt el pagament del deute, no es repatrien sinó que es queden a l'exterior.

Aquestes dades ens porten a considerar la responsabilitat de les élites polítiques i econòmiques llatino-americanes; en l'ús dels préstecs i en la generació d'un problema d'insolvència, almenys temporal. Aquests fets s'han de tenir en compte a l'hora de repartir les càrregues derivades de l'ajustament, que avui han de suportar d'una manera totalment desproporcionada i injusta les majories populars que no van tenir res a veure en els dòlars del deute. I, més radicalment, es podria considerar que, sense profundes reformes socials, el problema de l'endeutament extern, en els seus aspectes nacionals interns, no es pot solucionar.

El paper dels governs del Grup dels Cinc

Malgrat que els fons procedents de l'estranger no es van usar de manera adequada, a principis dels vuitanta els països

6. KHAN, Moshin S. y Nadeen UL HAQUE, «Capital flight from Developping Countries», *Finance and Development*, Washington, març de 1987, pàgs. 2-5.

anaven pagant els seus deutes de manera raonada i sense grans dificultats, donades les taxes de creixement que tenien. La situació es va fer insostenible quan les polítiques econòmiques dels països més industrialitzats van activar les potencialitats que havien de dur a la catàstrofe que comportava el procés de l'endeutament. D'una banda, la política del president Reagan va fer elevar els tipus reals d'interès i va provocar la revalorització del dòlar. De l'altra, les polítiques recessives i proteccionistes d'Europa i Japó van deteriorar les condicions del comerç internacional.

L'elevació dels tipus d'interès afectava de manera immediata tots els crèdits contractats a un tipus d'interès variable. El tipus d'interès real (el tipus nominal menys la taxa d'inflació) va passar del 0,5 per cent el 1980 a un 6 per cent el 1981. Aquest augment va elevar l'import del deute en un 20 per cent aproximadament, sense que hi hagués una transferència de recursos. La revalorització del dòlar va perjudicar el comerç de primeres matèries exportades per molts d'aquests països.

Els països deutors es van trobar en les pitjors condicions possibles per poder pagar. El seu deute va augmentar i la font d'on provenien les divises per pagar-lo va reduir el seu volum. El 1982, en vista de les dificultats que estava tenint Polònia per pagar el seu deute, els bancs van restringir dràsticament els fluxos de fons als països llatinoamericans. L'agost del 1982, Mèxic anunciava que no podia fer front al pagament del deute de l'any. La crisi estava servida.

Els governs dels principals països industrialitzats són també responsables d'aquesta crisi. Quan les coses van començar a anar malament, van endurir les condicions del comerç i de les finances i van contribuir a l'esclat de la crisi. Però quan les coses anaven bé, en la dècada dels setanta, van animar els seus bancs privats a entrar en l'operació del *sovereign lending*, és a dir, dels préstecs per al desenvolupament dels països del Tercer Món amb més possibilitats.

Llavors van exercir el seu poder de vot perquè institucions com el Banc Mundial i el Banc Interamericà de Desenvolupament deixessin el camp lliure a la gran banca privada. Tot i que no hi ha declaracions explícites de suport a aquesta operació, tots els participants van entendre en aquell moment que els seus governs estaven darrere els crèdits i que els donarien suport en cas que hi hagués dificultats.

Ara, els governs pretenen que el problema no els afecta; que és un assumpte entre els bancs i els governs dels països deutors. De fet no és així, evidentment, perquè hi ha en joc no només la solidesa del sistema bancari internacional i l'equilibri del comerç mundial, sinó sobretot la democràcia a Amèrica Llatina —a més de la justícia—, la preservació de les quals és un problema geopolític que interessa sobretot al govern dels Estats Units i als governs de les democràcies occidentals. Els països industrialitzats han de reconèixer aquesta responsabilitat i, un cop reconeguda, actuar conjuntament com a governs dotats d'instruments polítics i econòmics, per solucionar el problema del deute extern. Els pot resultar una mica car, però només una mica si es compara el cost amb els fruits de l'estabilitat política en aquella regió, creixement econòmic i equilibri mundial que es pot aconseguir amb un programa d'ajuda als països deutors que estigui ben portat.

A nosaltres, que formem part de l'élite política i econòmica de països, el problema global del deute també ens ha de preocupar en la mesura de les nostres possibilitats, perquè es busqui una solució tripartida entre governs de països rics, bancs privats i governs de països deutors.

Barcelona, 18 de febrer del 1988.

DESARMAMENT I DESENVOLUPAMENT

FRANCESC BORRÀS

Despeses militars

Les despeses militars s'han convertit avui dia en un dels primers problemes de la humanitat:

— Per les característiques de les armes atòmiques, químiques i bacteriològiques que se n'obtenen i que, si es feien servir, representarien el genocidi de la vida humana sobre el planeta.

— Per l'enorme malbaratament de recursos materials, tècnics i humans que s'han gastat i es continuen gastant.

— Perquè són despeses de consum i no d'inversió, i perquè representen un fre al creixement econòmic.

— Perquè els recursos emprats en usos militars no ho són per cobrir altres necessitats bàsiques: l'alimentació, l'educació, la sanitat, la justícia...

— Perquè hi ha una correlació entre el procés armamentista i una militarització creixent de la societat i de la política. Fins i tot en aquells països aparentment més lluny d'aquesta problemàtica.

Aspecte financer

Es calcula que des de la postguerra (1939-1945) fins avui, s'han gastat 17 bilions de dòlars en despeses militars i entre 3 i 4 bilions en armament nuclear. Això és la representació financera de les forces irracionals i dels interessos de classe o de grups que encara ens dominen.

Abans de la Segona Guerra Mundial es dedicava a les despeses militars aproximadament un 3-3,5 per cent de la producció total mundial. Després s'ha passat a percentatges que no baixen del 5 per cent. En termes reals, avui estem gastant unes 25 vegades més que a principis de segle.

En dòlars comptants de l'any 1982, el món gastava en despeses militars 340 milions de dòlars l'any 1960, 480 el 1970, 610 el 1980, i el 1987 es calcula que hem arribat als 800.000 milions de dòlars, dels quals, aproximadament un 20 per cent correspon als països subdesenvolupats, és a dir, tota l'Amèrica Llatina, Africa, (llevat d'Israel i Sud-àfrica) i Àsia (llevat del Japó).

Les causes d'aquest dispendi són múltiples i complexes i moltes d'elles estan entrecreuades. N'esmentarem unes quantes:

— L'afany de potència imperial dels Estats Units, amb una política de gendarme mundial contra les forces populars, tant de signe marxista com nacionalista.

— El manteniment de la superioritat militar de l'URSS dins del bloc soviètic.

— La guerra freda entre les dues grans superpotències.

— La utilització, per part dels països capitalistes, de les despeses militars com a element anticíclic en la marxa de l'economia.

— Els cicles d'obsolescència de l'armament actual, cada vegada més curts a causa de l'avanç tecnològic.

—La vertebració de la identitat nacional al voltant de l'èxit en els països del Tercer Món.

— La política contrainsurgent de les élites dels nous països contra els seus pobles.

— L'autogestió del sistema d'armament actual amb una quasi nulla correlació amb les situacions polítiques i estratègiques, i altament correlacionat amb els interessos del complex industrial militar. Aquest és el cas dels Estats Units i, probablement, de l'URSS.

La cursa d'armaments és l'expressió de les profundes diferències polítiques entre Estats i de la dominació d'una minoria rica versus una majoria pobra, tant en les relacions entre els Estats com dintre de cada un d'ells: diferències Nord-Sud.

Amb l'acumulació d'armaments la seguretat es fa més illusòria i preocupant i dificulta la possibilitat de resoldre els conflictes subjacents per la via política, la qual cosa incrementa la inseguretat, que és resolta amb més armaments.

Els principals responsables d'aquestes xifres són: en pri-

mer lloc els Estats Units, amb gairebé un 35 per cent del total mundial, xifra que és igual al PNB d'un país com Brasil o al de tot el continent africà, llevat de Sud-àfrica. A continuació hi ha l'URSS amb un 23 per cent aproximadament, la despesa militar de la qual és superior a les despeses de tots els països del Tercer Món en ensenyament i en sanitat per als 3.600 milions de persones que hi viuen.

Per al període 1980-1985, el creixement de la producció al món ha tingut una taxa del 2,4 per cent, mentre que les despeses militars, a pesar de les immenses xifres absolutes ja assumides, augmentaven en un 3,2 per cent, diferència que incrementaria si analitzéssim el període 1987-1990, en el qual es reflectiria amb més força l'esforç bèl·lic dels Estats Units. Tal com es pot comprovar si comparem aquestes xifres en els països industrialitzats capitalistes, en el mateix període el creixement del PNB ha estat del 2,1 per cent i el de les despeses militars del 4,9 per cent. Una política suïcida de fugida cap endavant per evitar la temuda recessió que, per les realitats que estem vivint, no solament no s'ha evitat, sinó que ha complicat les possibles sortides.

Al món socialista (Xina inclosa), les xifres han estat d'un 3,7 per cent per a la producció i un 0,3 per cent solament per a les despeses militars.

Al Tercer Món, l'increment de la producció només ha estat de l'1,8 per cent anual enfront del 3,1 per cent anual per a les despeses militars. Encara que per aquests països tenen una significació global important, és sens dubte vital per als seus habitants, ja que literalment pot determinar si sobreviuran un altre dia o moriran de gana o de violència. Les xifres esmentades per la immensa majoria són tan elevades que és difícil donar-los un significat real. Les dades financeres amaguen la dimensió real de les quantitats de recursos materials i humans consumits per les activitats militars.

Les despeses militars absorbeixen el treball de desenes de milions de persones i enormes quantitats de petroli, minerals, terres i altres primeres matèries, a més de constituir una gran font de demanda per a un ampli ventall d'indústries.

D'acord amb les recents tendències de l'economia mundial i de les seves perspectives (recursos limitats, explosió demogràfica, atur), és urgent analitzar amb precisió, tant els aspectes de l'oferta com els de la demanda de la cursa armamentística.

Recursos humans

Segons l'ONU són 100 milions les persones que treballen directament o indirectament arreu del món en els serveis militars, ja sigui en qualitat de soldats, buròcrates, tècnics, científics, treballadors especialitzats o no. Dividirem la demanda de la força de treball en cinc categories:

a) El personal militar uniformat.
b) La força de treball que subministra béns i serveis d'utilització únicament militars o quasi.
c) La força de treball que subministra béns i serveis civils.
d) La força de treball dedicada a subministrar béns intermedis a les empreses *b* i *c*.
c) La força de treball que es deriva de l'efecte multiplicador.

Es calcula que els punts *a* i *b* donen feina aproximadament a uns 60 milions de persones a tot el món. Aquesta magnitud és la que presenta el més gran repte de conversió de treball econòmicament productiu. Es tractaria de generar una demanda que compensés la pèrdua de les despeses militars dels altres 40 milions. Actualment, és com si tots els treballadors del Mercat Comú dediquessin tot el seu temps laboral al tema bèl·lic.

Producció militar industrial

Les forces armades s'abasten d'una gran varietat d'empreses industrials. Algunes d'elles són molt especialitzades en productes militars, altres forneixen a militars i civils productes bastant similars, encara que en el cas militar hi pot haver una major exigència, però sobretot hi ha una tendència cap a un més gran barroquisme, la qual cosa va portant cap a una incompatibilitat amb el producte civil. Per últim, els militars compren productes idèntics als civils (ordinadors, materials d'oficina...).

Les compres militars a les indústries suposen unes comandes d'un 30 per cent del total de la despesa, cosa que significa un total de 300.000 milions de dòlars actuals, que és el

PNB d'un país com Brasil o com tota l'Àfrica, llevat de Sudàfrica i Israel.

El 80-85 per cent aproximadament de les comandes militars es dirigeixen a les empreses de les grans potències industrials (Estats Units, URSS, França, Anglaterra, Alemanya, Itàlia, per aquest ordre).

Per produir tota aquesta varietat de béns per a la utilització militar es gasten, amb una tendència creixent, recursos naturals escassos. Per a un futur immediat, el problema rau en la seguretat d'accés i no tant en l'esgotament.

S'observa una baixa en el consum del ferro i de l'acer en favor de l'alumini, el titani i altres minerals més escassos. Cal remarcar, per exemple, el consum per fabricar i desplegar 200 projectils balístics intercontinentals:

10.000	tones	d'alumini
2.500	»	de crom
150	»	de titani
24	»	de berilli
890.000	»	d'acer
1.400.000	»	de ciment

Hi ha consums molt alts respecte al total, com ara el coure, d'un consum aproximat d'un 11 per cent, i el plom d'un 8 per cent. Segurament, la importància del coure ajudaria a explicar l'aixafament de la democràcia xilena a mans del règim militar recolzat pels Estats Units. Per últim, cal destacar el consum de petroli per a fins militars que, incloent-hi el consum directe, se situa sobre el 6 per cent del consum mundial, cosa que representa la meitat del consum de tots els països desenvolupats, fora de Xina.

Els objectius militars continuen essent els objectius més importants per a les activitats mundials d'investigació i de desenvolupament, sobretot en les grans potències industrials per davant de l'energia, la salut, la contaminació, l'agricultura, etc.

El 30-35 per cent del total mundial en despeses d'investigació es dedica a investigar com matar i destruir més i millor. Cal, doncs, no solament parlar de manca de recursos per investigar, sinó també de la utilització d'aquests recursos.

La utilització del recurs «intel·ligència humana» amb objectius de mort va molt més enllà que les meves xifres tèc-

niques i expressa d'una manera esgarrifosa quina és la finalitat d'una societat i, a la vegada, ajuda a fer realitat aquells objectius.

L'acumulació de coneixements d'un moment donat està en funció directa amb les activitats de recerca i desenvolupament realitzades decennis abans i és el resultat directe d'aquestes activitats en segles anteriors. Més de 500.000 científics del món industrialitzat dediquen el seu temps a la investigació militar. Aquesta investigació inclou tasques com «la guerra de les galàxies», nous enginys atòmics, armes biològiques i químiques. La investigació per a fins militars cada vegada té menys possibilitats d'aplicació civil, ja que la seva eventual importància sinèrgica és cada vegada més petita, la qual cosa accentua el seu caràcter de malbaratador des del principi.

Desarmament igual a desenvolupament

Tots aquests recursos, més d'altres com l'aire, la terra, l'aigua, són recursos escassos i, en darrer terme, finits. Si això és així, hi hauria d'haver una responsabilitat en el seu ús, perquè allò que s'utilitza en les despeses militars, no s'utilitza per a altres productes; el mateix cal dir per al treball humà. Els costos d'oportunitats dels recursos reals (treball, materials, investigació) gastats en despeses militars corresponen als beneficis que s'han perdut per no haver utilitzat aquests recursos d'altres maneres (béns socials, investigació civil, inversió en indústria civil...).

Les despeses militars són bàsicament públiques, per tant són aprovades d'una forma o altra pels diferents parlaments. Una reducció d'aquestes despeses es podria dedicar a promoure el consum i les inversions públiques per al desenvolupament econòmic i social, a la reducció de dèficits en les finances públiques, a ajudar el progrés econòmic i social dels països subdesenvolupats i fins i tot a activar la demanda interna mitjançant la baixa correlativa d'impostos.

Són nombrosos els estudis que demostren que les despeses militars tenen efectes negatius definitius sobre el creixement i el desenvolupament. Alguns economistes creuen, al contrari, que aquestes despeses influeixen positivament en aquestes variables, encara que això pot variar segons el grau de desenvo-

lupament i el període de temps. Conceptualment es comet l'error de no comparar la situació que provocaria en fer les despeses en el camp civil. La contínua cursa d'armaments reduirà les perspectives mundials de creixement econòmic i retardarà el procés de desenvolupament amb greus conseqüències sòcio-econòmiques per als països pobres.

Cent mil persones moren cada dia a causa de la fam, 700 milions de persones sofreixen problemes greus de malnutrició, 1.500 milions no reben una atenció mèdica adequada, 250 milions viuen amuntegats en barris de barraques i 400 milions de nens no disposen d'escoles. Tota aportació d'armes és un cost d'oportunitats representat pels béns i serveis per al sector civil que el comprador sacrifica.

Les despeses militars són consums, en llenguatge econòmic; això significa que aquests béns no ajudaran a produir nous béns, i, per tant, competeixen directament amb la inversió. Recordem que la renda és igual al consum més la inversió, però, i això és més important, la renda futura i, per tant, els llocs de treball, són en funció de la inversió. No és veritat, doncs, que les despeses militars creïn llocs de treball, només ho fan en el període de la despesa, però com ja s'ha comentat, això també s'aconsegueix amb despeses civils, per exemple en despeses d'educació (més professors). La mesura en què la reducció de les despeses militars afectaria el creixement econòmic dependrà naturalment de la manera com s'utilitzin els recursos alliberats.

La necessitat de recursos per impulsar el creixement i el desenvolupament té una de les seves claus en la disminució progressiva del creixement de les despeses militars. Aquest alliberament de recursos ha d'afectar els països més pobres però, sobretot, els països industrialitzats que són, amb molta diferència, els que dediquen més esforços a la cursa d'armaments. D'aquesta manera, aquells recursos poden dedicar-se tant a una ajuda solidària més efectiva i més quantiosa als països pobres, com a una reassignació interna de la riquesa i del benestar. A la dècada de 1980 s'està fent tot el contrari, especialment els Estats Units, que han posat l'accent de la despesa pública en la despesa militar *versus* la civil. Aquest increment en termes reals de la despesa militar ha generat uns importants dèficits financers que han estat coberts per l'estalvi internacional, atrets per les altres xifres d'interès del deute dels Estats Units.

Els països pobres tenen una necessitat peremptòria de recursos dels països rics i el desarmament podria facilitar-ne transferències de diverses formes: augment de les inversions estimulant el comerç, transferències de tecnologia, ajuda alimentària, etc.

Repensar el context i potenciar la reconversió

Si els enormes recursos dedicats a l'economia de la mort agreugen les tensions en els preus, frenen el creixement de la productivitat i dels llocs de treball, perjudiquen la investigació civil, rebaixen les taxes de creixement econòmic, augmenten les desigualtats internes dels països industrialitzats i les dels països pobres i, entre uns i altres, minven els recursos per a les millores de la qualitat de vida i l'ús dels arsenals acumulats representaria el genocidi de l'espècie humana, el context econòmic i social en què es desenvolupen haurà de ser repensat.

Econòmicament hi ha l'experiència reeixida de la conversió i desmobilització en acabar la Segona Guerra Mundial. Els Estats Units van desmobilitzar uns 10 milions de soldats, el pressupost de defensa va disminuir en uns 40 milions de dòlars de l'època, el nombre de treballadors relacionats amb la indústria de guerra també va disminuir de 12 milions de persones a un milió, tot això sense que la taxa d'atur superés el 4 per cent. Al Regne Unit i a Rússia hi va haver experiències semblants.

Avui, la situació és diferent. En els països industrialitzats no hi ha hagut una destrucció massiva de capital, no hi ha una demanda reprimida de consum, les fàbriques de material bèl·lic no tenen un passat de producció de béns civils ni tampoc en les potències industrials capitalistes no hi havia arrelat la utilització de les despeses militars com un element anticíclic, especialment als Estats Units en els darrers 35 anys.

Els grups dedicats al desenvolupament i la producció de material militar modern són conscients de la seva especialització i que no tenen cap experiència en el sector civil (més competitiu, costos més ajustats, processos tecnològics diferents, etc.). El desarmament és viscut com una amenaça a la subsistència i a les estructures de poder i influència ja establertes. En l'actual sistema econòmic i social, l'existència de

poderosos grups afavorits per l'armamentisme produeix inevitablement fortes pressions polítiques, burocràtiques i ideològiques, tendència a intoxicar l'opinió pública i a mantenir l'*statu quo*.

La conversió i reassignació dels recursos que s'utilitzen per a usos militars exigeix una acurada planificació, a desenvolupar en un context d'ajustaments i modificacions estructurals interns i del sistema econòmic internacional, i tendeix a reduir al mínim l'oposició al desarmament que generaran els diversos grups afectats.

Un pas previ per a una planificació és la necessitat de gaudir d'una informació correcta i suficient. Aquest no és el cas de la indústria armamentista ja que, fins i tot en els països més oberts en aquests aspectes, hi ha un excessiu secretisme.

El principal problema de la indústria de defensa és la seva superespecialització. La tecnologia civil i la militar han evolucionat en gran part en direccions separades i divergents. Respecte a la força de treball, el problema és similar. En la fase del producte final, són molt nombrosos els científics i els enginyers i es calcula que per aquest personal es necessitaria un període de reensinistrament d'un a dos anys. Les dificultats per convertir i reassignar els recursos de capital i força de treball van disminuint a mesura que passen dels productes finals als intermedis.

En l'àrea d'investigació i desenvolupament, s'haurà de procurar la modificació dels hàbits i les actituds dels científics i tècnics, encara que el principal problema rau en la voluntat política del govern de finançar i reorientar la investigació científica cap a finalitats civils. Hi ha molts objectius d'investigació neutres, és el marc allò que els donarà la categoria de civils o militars.

El personal uniformat és un problema important pel seu pes quantitatiu. L'economia civil ja cobreix les necessitats de consum del personal militar, la desmobilització se sumaria al mercat de treball. És necessari preparar i capacitar professionalment abans de la desmobilització, i coordinar i integrar molt estretament amb les estratègies de conversió del sector industrial militar. El procés de desarmament ha de comptar, com ja hem dit, amb una bona previsió dels fets tant a nivell sectorial com territorial i, per les dificultats tècniques, polítiques, burocràtiques, s'imposa un *tempus* molt gradualista.

Sortosament, en els països industrialitzats hi ha gran quantitat de problemes pendents de solució que exigirien una enorme quantitat de recursos de tot nivell, tant de capital i treball molt especialitzat, com d'altres de menys qualificació. Tenim greus problemes de contaminació i ecològics i hauríem de reparar els danys ja fets i millorar la nostra comprensió sobre l'equilibri dels sistemes atmosfèrics, del sòl i híbrids, i la decadència física i vivencial de les ciutats.

La renovació urbana i dels habitatges ofereix un gran camp per a la investigació i per a programes de reconstrucció a gran escala.

En el camp de l'energia, es pot potenciar la investigació de noves fonts d'energia atòmica per a usos civils sense els perills actuals.

En el camp de la salut, tenim per un costat enormes avenços tecnològics i per l'altre un retardament en la prestació concreta dels serveis mèdics.

Si valorem les necessitats des d'una perspectiva internacionalista i solidària amb la resta dels pobles, la transformació estructural de la força de treball i del capital utilitzat en béns o serveis militars serà molt més fàcil en un ambient econòmic sense les tensions actuals. L'actual crisi cíclica de les economies capitalistes i, en altres aspectes, la dels països d'economia planificada són símptomes de problemes estructurals més profunds: saturació dels principals mercats de consumidors, enormes desigualtats en la distribució de la riquesa i de la renda, limitació d'oferta de productes naturals i d'energia, atur generalitzat, etc.

Les nacions industrialitzades no poden produir per si mateixes la recuperació de l'economia mundial. Serà necessari fer efectiva l'enorme demanda potencial existent en els països subdesenvolupats. Una demanda enèrgica d'aquests països facilitaria la conversió d'alguns sectors que són proveïdors de la indústria militar (maquinària, vehicles, metallúrgica...).

La producció d'aliments és una altra esfera decisiva. Molts països subdesenvolupats són deficitaris i han d'importar els aliments amb divises que s'haurien d'utilitzar important béns de capital. Es requereixen importants recursos d'investigació per fer adaptables als sòls i a les condicions climàtiques els aliments bàsics d'alt rendiment. Repartiment o concentració de terres per fer conreus autòctons. És necessari que la política d'ajuda alimentària d'algunes grans potències deixi d'estar

al servei dels seus interessos geoestratègics i es posi al servei de les necessitats reals de molts d'aquests pobles.

Hi ha també enormes possibilitats d'invertir recursos en la sanitat, en l'educació, recursos de personal especialitzat. La investigació i el desenvolupament d'armes químiques i biològiques ha donat al sector militar dels principals països industrialitzats profunds coneixements sobre les malalties infeccioses, la higiene alimentària i l'ordenament de l'aigua... Aquests coneixements i les capacitats de prevenció i organització propis del món militar podrien aplicar-se fàcilment a la lluita contra les malalties infeccioses, principalment les de la infància.

Resum

Part de la política de desarmament hauria de consistir en un problema de desmilitarització econòmica. Si no hi ha una adequada planificació i presa de consciència, serà difícil fer front a les pressions a favor del rearmament, tant de la societat en general com dels militars, buròcrates i industrials directament dependents de la despesa militar.

Aquesta transformació hauria de ser al més global possible i dins del marc de les relacions Nord-Sud. El procés selectiu i gradual de reassignació de recursos i de manteniment de l'oferta i la demanda, juntament amb el procés polític i econòmic del desarmament, es planteja en aquests sis punts:

a) Reassignació massiva de recursos públics per mantenir o crear llocs de treball mitjançant la creació d'infrastructura i de serveis per millorar la qualitat de vida.

b) Expansió de l'oferta potencial, principalment. En les primeres fases i en els grans països industrials, expansió de la demanda mitjançant la intervenció estatal o la planificació.

c) Ampliar i democratitzar al màxim el diàleg amb els treballadors i la població afectada.

d) Mesures de finançament i comerç exterior per frenar i igualar les desiguals relacions d'intercanvis entre els països rics i els països pobres.

e) Mesures antiinflacionistes.

f) Disminució de la mitjana dels beneficis del treball remunerat als països industrialitzats.

LA COMUNITAT EUROPEA I ELS PAÏSOS EN VIES DE DESENVOLUPAMENT

CARLES A. GASÒLIBA
(Diputat al Parlament Europeu)

1. *La política envers els països en vies de desenvolupament (PVD) des dels inicis fins al plantejament actual*

Des del moment de la seva creació, la Comunitat Europea ha estat sempre conscienciada per la situació i els problemes dels PVD que cada cop quedaven més endarrerits econòmicament respecte dels països industrialitzats. Entre les principals causes del subdesenvolupament es troben la insuficient explotació dels recursos naturals, l'alta demografia i l'endeutament produït pel desequilibri entre importacions i exportacions.

La preocupació per l'anomenat Tercer Món s'explicava per diferents motius entre els quals hi ha òbviament les qüestions humanitàries i socials, els aspectes polítics (equilibri geostratègic a nivell mundial) i les relacions econòmiques. En relació directe amb aquests tres factors cal recordar també que nombrosos PVD eren antigues colònies de certs països comunitaris (de França i Bèlgica sobretot, com a Estats membres fundadors i del Regne Unit com a membre posterior) que desitjaven mantenir un contacte estret amb aquests nous Estats, tant a nivell polític com econòmic, i col·laborar positivament en el seu desenvolupament.

Els objectius dels països del Tercer Món se centren en una estabilització dels ingressos per exportació; transformació *in situ* i no pas en els països desenvolupats; desenvolupament i diversificació de la producció de l'agricultura, redistribució de les activitats industrials internacionals; estímul a la inversió privada i a la transferència de la tecnologia; obertura dels mercats dels països rics als productes manufacturats del Tercer Món; ajuda dels països rics.

La creació de la Comunitat Europea implicava forçosament l'adopció a nivell comú d'una política envers el PVD que en certs casos substituïa les accions individuals (allà on

per exemple la Comunitat disposa de competència exclusiva) o bé les complementava.

La Comunitat té un interès econòmic directe a ajudar els PVD perquè hi ha un doble àmbit: en primer lloc la dependència dels europeus, energèticament parlant, dels països de l'hemisferi sud; i en segon lloc hi ha una dependència pel que fa a les primeres matèries: cautxú, coure, cafè... i, tampoc no podem oblidar que el Tercer Món és el primer client de la Comunitat.

La política comunitària amb els PVD s'inicià a partir d'un debat «dualista» fruit dels diferents enfocaments que havien marcat les accions individuals dels Estats membres fins aleshores. Alguns Estats (amb ex-colònies) s'inclinaven per una cooperació «regional» (és a dir que englobés diferents països); els altres apuntaven cap a una concepció «mundialista» de la cooperació amb el PVD (de caràcter general, en el marc d'organitzacions internacionals). Les tendències «regionalistes» predominaren en un principi i així, a principis de l'any 1964, la Comunitat signà el primer acord d'importància amb els països descolonitzats o a punt de ser-ho del continent africà. Era la Convenció de Yaoundé que marcava l'inici definitiu d'una ferma acció de la Comunitat envers els PVD.

Més ençà, la política de la Comunitat s'ha ampliat, per una banda a altres regions del món i en segon lloc articulant-se en altres mitjans d'acció. A l'objectiu humanitari ja comentat, de contribuir al desenvolupament econòmic i social d'aquests països, s'hi va afegir cada cop més l'interès propi de la Comunitat en els recursos de primeres matèries de les quals els PVD disposaven i en la potencialitat dels seus mercats pels productes comunitaris.

L'any 1982 davant la situació molt greu en què es trobaven molts PVD (problema de fam, desorganització de l'economia palesa, per exemple en les taxes d'inflació o el deute exterior, etc...) es considerà necessari definir un nou plantejament de la política envers el Tercer Món. Així el mes de setembre del mateix any, la Comissió va presentar un Memoràndum sobre la política comunitària de desenvolupament per «confirmar les finalitats i les orientacions geogràfiques i per re-definir-ne els mètodes i els mitjans». En aquest sentit es considerà necessari que la política de desenvolupament s'orientés en dues direccions: la primera a ajudar el desenvolupament autònom dels PVD, especialment mitjançant l'era-

dicació de la fam. La segona política dirigida a establir una cooperació econòmica internacional a través de l'establiment de convenis amb els PVD i del diàleg Nord-Sud.

En aquest Memoràndum també es definien algunes prioritats d'acció (països més pobres) i alguns marcs de referència a seguir (assolir un ajut als PVD equivalent a l'1 per cent del PNB, etc...). Aquest Memoràndum constitueix, en part, una referència obligada de la CEE envers els PVD per comprendre el que es desglossa a continuació.

2. *Les accions de la Comunitat Europea envers els PVD*

Les accions de la Comunitat en favor del desenvolupament s'articulen al voltant de dos eixos principals:

A) Acords contractuals amb un grup de països.

B) Accions a nivell internacional.

A) Acords contractuals amb un grup de països.

Es pot assenyalar que actualment la Comunitat Europea manté tres grans acords a nivell «regional» amb els PVD. Aquests acords són: El Conveni de Lomé; Acords amb el Magrib i Acords amb el Machreck.

El Conveni de Lomé és l'acord exterior més important de la Comunitat quant al nombre de països tercers participants. Actualment està en vigor el tercer conveni (que expirarà el 28 de febrer de 1990). Les parts signatàries són d'una banda la Comunitat i de l'altra 66 Estats d'Àfrica (tota l'Àfrica subsahariana amb la sola excepció de l'Àfrica del Sud i Namíbia), del Carib i del Pacífic —els anomenats països ACP.

Les característiques d'aquest tercer Conveni de Lomé són la supressió total dels drets aranzelaris comunitaris per als productes ACP amb la sola excepció dels productes agrícoles produïts a la CEE. Actualment prop del 99,5 per cent de les exportacions ACP gaudeixen d'aquest règim aranzelari. Una altra característica és el mecanisme d'estabilització dels ingressos per exportació (STABEX) que garanteix un nivell mínim en cas de fluctuació dels mercats. La dotació és de 925 milions d'Ecus. La tercera característica és la possessió d'un sistema per suavitzar les pertorbacions greus que afec-

ten la mineria (SYSMIN), la dotació del qual és de 415 milions d'Ecus.

La CEE ha previst una dotació total de 8.500 milions d'Ecus, dels quals 7.400 milions provenen del Fons Europeu de Desenvolupament (FED) que inclou les dotacions STABEX i SYSMIN. Els 1.100 milions d'Ecus restants són préstecs en base als recursos del Banc Europeu d'Inversions (BEI). Es pot mencionar també la cooperació industrial, agrícola, en matèria de pesca i de transports marítims i també la cooperació cultural i social.

Tant els acords amb el Magrib (Marroc, Tunísia i Algèria) com amb el Machreck (Egipte, Líban, Jordània i Síria) corresponen a una voluntat d'establir relacions privilegiades amb països que foren antigues colònies. Aquests acords englobats en la política mediterrània se centren essencialment en la concessió de preferències aranzelàries per a la quasi totalitat dels productes d'aquests països. En canvi la cooperació financera i tècnica queda poc desenvolupada, en bona part a causa del grau de desenvolupament molt més elevat de què gaudeixen aquests països (per exemple el segon protocol financer que expirava a principis d'enguany preveia una assignació total de 489 milions d'Ecus per al Magrib i de 486 per al Machreck).

B) Accions a nivell internacional.

La Comunitat, fora del marc de la política «regional» exterior, manté diversos acords comercials amb Estats d'Amèrica Llatina i d'Àsia. Aquests acords tenen un caràcter essencialment bilateral encara que en certs casos estiguin englobats en convenis amb zones d'integració econòmica (cas del Pacte Andí, el Mercat Comú d'Amèrica Central, l'ASEAN, etc.). Els acords amb aquests països són de tipus «no preferencial»: no preveuen avantatges duaners concrets, però els països d'Àsia i d'Amèrica Llatina gaudeixen de preferències generalitzades. La importància d'aquests acords és, tanmateix, menor als casos del Conveni de Lomé o dels països del Sud de la Mediterrània tant per les preferències estrictament comercials com per la quasi inexistència de protocols d'ajut financer.

La Comunitat ha generat una política de cooperació que abraça el conjunt dels PVD. Els seus principals instruments són aquests: Preferències Generalitzades. És a partir del 1971 quan la Comunitat posa en pràctica la recomanació de la

Conferència de les Nacions Unides per al Comerç i el Desenvolupament (UNCTAD) d'afavorir la industrialització dels PVD mitjançant la concessió d'un règim duaner especial. Així, tots els PVD poden exportar a la Comunitat els seus productes industrials sense pagar aranzels duaners. També s'han negociat règims preferencials encara més favorables amb els països de la Mediterrània, Àfrica, Carib i Pacífic (ACP).

Les fluctuacions del comerç internacional poden desequilibrar l'economia dels països pobres. Per aquest motiu la Comunitat ha creat mecanismes de compensació a favor dels països de l'ACP i més tard ha decidit crear un instrument anàleg per a altres països menys avançats del Tercer Món. El 1986, la Comunitat va consagrar 17 milions d'Ecus a ajudes a països afectats per catàstrofes naturals i altres circumstàncies excepcionals. Aquestes són les anomenades ajudes d'urgència. En aquest terreny, la Comunitat va destinar 50 milions d'Ecus a ajudar les institucions no governamentals.

Finalment, cal destacar que l'ajut alimentari constitueix una de les prioritats de la CEE en el marc de la seva acció a «nivell internacional». Els objectius de l'ajut alimentari són palliar els dèficits dels PVD més pobres i intervenir en cas de catàstrofe i contribuir al desenvolupament econòmic i social equilibrat dels beneficiaris.

3. *Conclusions*

Les accions de la Comunitat Europea envers els PVD que han estat descrites anteriorment han contribuït sense cap dubte a millorar la situació econòmica i social de molts d'ells. És evident, però, que els esforços hauran de persistir i ampliar-se molt temps encara donada la posició crítica d'alguns PVD, especialment els menys avançats. En tot cas, la Comunitat és plenament conscient de la problemàtica actual i les seves accions són una manifestació més de la responsabilitat de la CEE en el món i una peça fonamental de la seva política exterior.

En aquest àmbit les principals orientacions de la Comunitat són la coordinació millor de les ajudes externes i els propis esforços dels països receptors. La Comunitat desitja establir amb els seus socis un diàleg sobre les polítiques que s'han d'impulsar; finançarà programes globals de desenvolu-

pament i no pas projectes aïllats. Quant als objectius, la prioritat s'ha de centrar en tot allò que contribueixi a un desenvolupament més autònom.

La concepció de la política envers els PVD es podria resumir en l'afirmació del Sr. Edgard Pisani, antic comissari encarregat de temes de desenvolupament: «Desenvolupar no és concedir una eina, per molt prestigiós que això sigui; és fer que una nació, una regió o una ciutat tingui necessitat d'aquesta eina i que d'aquesta necessitat neixi la voluntat de construir-la i la capacitat d'aprofitar-la.»

L'ACCIÓ ESPANYOLA D'AJUDA AL DESENVOLUPAMENT

FRANCESC GRANELL
(Catedràtic d'Organització Econòmica Internacional de la Universitat de Barcelona)

1. *L'evolució d'Espanya com a donadora d'ajuda al desenvolupament*

Des de fa segles Espanya està portant a terme accions d'ajuda educativa i tècnica internacional mitjançant la tasca desenvolupada per les missions catòliques a diferents zones i territoris.

Aquesta acció podria considerar-se com la prehistòria de l'ajuda espanyola al desenvolupament, tot i que no es pot dir que aquesta ajuda fos oficial ni que tingués objectius econòmics o d'ajuda al desenvolupament tal com són concebudes avui dia les accions que es desenvolupen internacionalment en aquest àmbit.

Les idees ètiques i religioses es fan evidents si es pensa, per exemple, que va ser de les sessions del Grup Amèrica de Pax Romana d'on va néixer, l'any 1947, l'Institut de Cultura Hispànica —el primer director del qual fou Joaquín Ruiz Jiménez com a home de Pax Romana— com a instrument auxiliar de la Direcció General de Relacions Culturals creada en el Ministeri d'Afers Exteriors, el 1945.

Durant l'etapa d'autarquia que arriba fins poc temps abans del Pla d'Estabilització de 1959, l'ajuda espanyola al desenvolupament va ser pràcticament inexistent per la marginació en què Espanya va viure en relació amb la vida internacional, per l'escàs nivell econòmic espanyol de l'època —situació que feia difícil l'ajuda a altres països— i pel fet innegable que, en aquells temps, tampoc no hi havia una vertebració de l'ajuda internacional com s'ha anat vertebrant després, sobretot en els anys seixanta.

En els anys cinquanta Espanya comença a signar determinats acords i a integrar-se, de mica en mica, en alguns organismes internacionals. Així comença l'obertura exterior de l'economia espanyola, que es concreta amb l'ingrés d'Espanya a l'OECE el desembre del 1957 i als organismes de Bretton

Woods (FMI i BIRF) el 1958 i, sobretot, amb el Pla d'Estabilització i Liberalització iniciat pèl DL d'Ordenació Econòmica del 21 de juliol de 1959.

A partir d'aquest moment, Espanya va rebre suport internacional per al seu desenvolupament, factor que no exclou que, quan es crea la UNCTAD com a conseqüència de la I Conferència de les Nacions Unides sobre Comerç i Desenvolupament, el 1964, Espanya quedi inclosa en el grup B, al qual s'adscriuen els països desenvolupats de l'OCDE.

A finals dels anys seixanta i principis dels setanta, Espanya comença a mantenir la teoria de la cooperació en cascada que implicava sollicitar ajuda dels països més desenvolupats i donar assistència als països més subdesenvolupats, amb especial interès, per cert, pels països llatinoamericans (Jornades Espanya i el Desenvolupament i Integració de Llatinoamèrica, 1971; Primeres Jornades Hispano-andines de Cooperació Econòmica i Tècnica, 1973; etc.).

El canvi cap a la posició de donador pur es produeix el 1977, quan el Banc Mundial deixa de considerar Espanya com a potencial receptor de la seva ajuda.

Espanya havia pres part, mentrestant, com a país desenvolupat, en la Conferència de París sobre Cooperació Econòmica Internacional (del 16 de desembre del 1975 al 2 de juny del 1977) i havia ingressat al Banc Interamericà de Desenvolupament com a país donador extrazonal (L. 22/1976 de 14 de juny), tot i que continuava mantenint actituds equívoques amb la seva participació en Conferències de Països no Alineats fins bastant més endavant.

El 1974 (DL 1/74) Espanya s'alineava com a fundador del Fons Africà de Desenvolupament (tot i que no entraria al Banc Africà de Desenvolupament fins al 1983 quan aquesta institució es va obrir al capital extraafricà), i el 1976 (RDL 16/1976 de 24 d'agost) es creava —gairebé d'amagat i formant part d'una norma sobre mesures fiscals de foment de l'exportació i del comerç interior— el Fons Espanyol d'Ajuda al Desenvolupament (FAD) per a l'administració del qual va ser necessària la creació de la Comissió Interministerial d'Ajuda al Desenvolupament (RD 509/1977, modificat per RD 2399/1977).

El 1980 el FMI passà a considerar Espanya, inequívocament, com a país desenvolupat.

Al llarg dels anys setanta i vuitanta Espanya ha realitzat

accions d'ajuda al desenvolupament, tot incorporant-se progressivament als diferents organismes d'ajuda.

La fase final d'aquesta evolució recent culmina —tal com assenyalava el secretari d'Estat de Comerç en el seu discurs davant la UNCTAD VII de Ginebra (juliol del 1987)— amb l'ingrés d'Espanya a la Comunitat Europea a partir de l'1 de gener del 1986. Amb aquest ingrés, Espanya s'ha d'incorporar als mecanismes comunitaris d'ajuda al desenvolupament (Sistema Generalitzat de Preferències Aranzelàries a favor del Tercer Món, Fons Europeu de Desenvolupament, Banc Europeu d'Inversions, Convenció de Lomé) i ha d'augmentar els seus esforços en altres àrees de l'ajuda al desenvolupament tractant, a més que la CEE dediqui més atenció a Amèrica Llatina complint les declaracions inscrites a l'Acta d'Adhesió de juny de 1985.

Malgrat això, i tot i que el rei d'Espanya presideix la Campanya Europea sobre la Interdependència i la Solidaritat Nord-Sud promoguda pel Consell d'Europa el 1988 i que, des del 1985, hi ha una Secretaria d'Estat per a la Cooperació Internacional i per a Iberoamèrica, i també que, des de 1987, s'estableix un Pla Anual de Cooperació Internacional (PACI) i que les principals Organitzacions No Governamentals espanyoles de cooperació internacional s'han organitzat des del 1983 en una Coordinadora d'ONG per al Desenvolupament amb la finalitat de sensibilitzar més el govern i l'opinió pública sobre la necessitat que Espanya amplíi els seus esforços a favor del desenvolupament, els actuals nivells d'assistència espanyola al desenvolupament no són ni un terç de la mitjana que els països de l'OCDE que pertanyen al Comitè d'Ajuda al Desenvolupament (CAD) destinen a Ajuda Oficial al Desenvolupament (0,09 per cent en el cas d'Espanya davant del 0,36 per cent als països CAD el 1986). Aquest factor impedeix, fins al moment, la incorporació d'Espanya a aquest organisme de coordinació de la cooperació per al desenvolupament dels principals països donadors. Espanya no és, per aquest motiu, un donador característic.

2. *Els agents de la cooperació espanyola al desenvolupament*

a) Els agents de caràcter governamental

La més antiga de les unitats administratives espanyoles dedicades a qüestions amb més o menys connexió amb la cooperació internacional és la Direcció General de Relacions Culturals, que es va establir al Ministeri d'Afers Estrangers el 1945. Fins al 1970 no es creà la D.G. de Cooperació Tècnica Internacional. Relacionat amb les finalitats grandiloqüents de l'«Espanya Imperial» es crearen l'Institut de Cultura Hispànica (1947) i l'Institut Hispano-àrab (1954). L'Institut de Cultura Hispànica passà a anomenar-se Centre Ibero-americà de Cooperació en els primers anys de la democràcia (1977-1979), i quedà finalment convertit en Institut de Cooperació Ibero-americana (RD 2411/1979 d'11 d'octubre).

Al llarg dels anys seixanta i setanta els diferents Ministeris de l'Administració van anar adquirint alguns compromisos sectorials internacionals al si de diversos organismes internacionals de caràcter tècnic. Aquesta situació va anar donant una gran complexitat a tot l'entrellat institucional espanyol en contacte amb les qüestions de cooperació internacional econòmica i tècnica, des de les ajudes facilitades internacionalment pel MOPU, passant per les donades per la Secretaria General de Pesca Marítima a altres països.

A principis dels anys vuitanta s'havia arribat, amb aquesta situació, a una gran complexitat en la institucionalització de l'ajuda, la qual es va fer ben evident al Seminari sobre Cooperació Internacional: Aspectes Institucionals i Administratius que, el juny del 1983, es va celebrar a Alcalá de Henares, a la seu de l'Institut General d'Administració Pública (INAP), organitzat per iniciativa de la Direcció General de Cooperació Tècnica Internacional del Ministeri d'Afers Exteriors i de l'Institut de Cooperació Ibero-americana. La necessitat de racionalització, sistematització i gestió coordinada quedava ben apuntada, igual com la necessària regulació legal del personal cooperant i la seva selecció (experts, voluntaris o cooperants en servei civil substitutori del servei militar).

Amb tot aquest teló de fons, el RD 1485/1985 de 28 d'agost, de reorganització del Ministeri d'Afers Exteriors, va incloure la creació d'una Secretaria d'Estat per a la Cooperació Inter-

nacional i per a Ibero-amèrica, de la qual depenen tots els centres directius i organismes autònoms encarregats de les relacions culturals i econòmiques i de la cooperació científica i tècnica.

Correspon al secretari d'Estat per a la Cooperació Internacional i per a Ibero-amèrica la direcció, programació, control i evolució de les activitats que en matèria de cooperació internacional cultural, econòmica, científica i tècnica desenvolupin els òrgans del Ministeri d'Afers Exteriors, igual com la coordinació de les activitats que en aquesta àrea tinguin atribuïts altres òrgans de l'Administració.

La Secretaria d'Estat s'estructura en tres centres directius: Direcció General de Relacions Culturals, Direcció General de Cooperació Tècnica Internacional i Direcció General de Relacions Econòmiques Internacionals. Depèn directament del secretari d'Estat l'Oficina de Cooperació amb Guinea Equatorial, creada al Ministeri d'Afers Exteriors pel RD 806/1981. Hi ha, a més, adscrits a la Secretaria d'Estat, dos organismes autònoms: l'Institut de Cooperació Ibero-americana i l'Institut Hispano-àrab de Cultura.

Malgrat l'existència de la Secretaria d'Estat per a la Cooperació Internacional i per a Ibero-amèrica, la preconitzada unitat d'acció exterior de l'Estat en l'àmbit de l'ajuda al desenvolupament ha de tenir en compte l'existència d'altres línies d'actuació d'altres departaments ministerials i organismes autònoms, tant en un pla general com en relació als temes d'ajuda al desenvolupament, que sorgeixen com a conseqüència de la participació d'Espanya en la Comunitat Europea.

En relació a la presència en la Comunitat Europea hi ha, com a organisme de coordinació, la Secretaria d'Estat per a les Comunitats Europees (readaptada el 1985) i una Comissió Interministerial CE (RD 1567/1985 de 2 de setembre).

Per RD 509/1977 de 25 de febrer es van establir les normes rectores de la Comissió Interministerial per a l'ajuda al Desenvolupament i per a l'Aplicació del Fons d'Ajuda al Desenvolupament creat el 1976, modificades per RD 2399/1977 de 19 de setembre.

El Grup d'Ajuda d'Emergència a l'Estranger va ser creat el 1983 (Ordre de 22 d'abril del 1983).

La Comissió Interministerial de Cooperació Internacional (RD 451/1986 de 21 de febrer) completa la institucionalitza-

ció de la coordinació necessària tenint en compte que, malgrat tot, són nombrosos els ministeris econòmics que tenen atorgades competències en matèria d'ajuda internacional o de participació en organismes econòmics internacionals que, de manera total o parcial, consagren esforços al desenvolupament del Tercer Món.

És, per exemple, la Secretaria d'Estat de Comerç qui s'encarrega de la representació espanyola davant els principals organismes internacionals de caràcter financer pel que fa a la promoció d'exportacions espanyoles que es pugui derivar de la correcta participació de les empreses espanyoles en les licitacions internacionals promogudes per aquestes institucions; però en el mateix Ministeri d'Economia i Hisenda, la Direcció General de Duanes, l'Institut d'Estudis Fiscals o l'Institut Nacional d'Estadística cooperen, també, al desenvolupament de certs països per mitjà d'assistència tècnica.

El Ministeri d'Agricultura, Pesca i Alimentació té, en la Subdirecció General de Relacions Agràries Internacionals adscrita a la Secretaria General Tècnica, un Servei de Cooperació i Assistència Tècnica Internacional, però, dins del mateix Ministeri, l'Institut Nacional d'Investigacions Agràries adscrit a la Direcció General d'Investigació i Capacitació Agràries manté una Direcció Tècnica de Relacions Científiques, amb una Secció d'Organismes Internacionals, de la mateixa manera que l'Institut Nacional de Reforma i Desenvolupament Agrari ha rebut encàrrecs de realització de programes d'assistència a altres països; i el mateix ha passat amb la Direcció General de Relacions Pesqueres Internacionals de la Secretaria General de Pesca Marítima.

Els Ministeris de Treball, Indústria i Energia, Obres Públiques i Urbanisme, Transports, Turisme i Comunicacions, Sanitat i Consum, Educació i Ciència i, fins i tot, Presidència, Administracions Públiques i Cultura, tenen els seus propis organigrames per a la relació internacional basada, en nombrosos casos, en opcions de cooperació per al desenvolupament.

Tota aquesta pluralitat d'institucions va provocar, ja fa anys, la instrumentalització de la Comissió Interministerial de Coordinació d'Assistència Tècnica (CICAT) que no va arribar, malgrat tot, a ser operativa.

A partir del 1987, en canvi, s'ha començat a plantejar com a coordinació de tots aquests esforços institucionals cap a

l'exterior, un Pla Anual de Cooperació Internacional per un import que, en aquell any, va arribar als 43.000 milions de pessetes i que en la seva segona anualitat aprovada en Consell de Ministres de desembre del 1987, ha vist lleugerament augmentada la seva quantia global fins als 44.307 milions per al 1988. La Secretaria d'Estat per a la Cooperació ha començat, el 1988, a signar acords amb universitats per crear grups de treball que facin els estudis previs a l'aprovació d'ajudes per a països. La darrera línia d'institució de la cooperació internacional espanyola al desenvolupament s'ha produït amb la creació, pel Consell de Ministres de 12 de febrer del 1988, de la Cooperació Espanyola de Finançament al Desenvolupament (COFIDES), dotada amb un capital de 2.000 milions de pessetes subscrits per l'Institut Espanyol de Comerç Exterior (51 per cent). Banc Exterior d'Espanya (17 per cent) Banc de Crèdit Industrial (17 per cent) i Institut de Crèdit Oficial (15 per cent), que es dedicarà a identificar possibilitats i finançar inversions en països en desenvolupament.

No és aquest, certament, el moment de comentar fins a quin punt aquestes inversions ajuden o no al desenvolupament, però, en tot cas, aquesta COFIDES actuarà de forma similar a organismes homòlegs dels que actuen des de fa temps en altres països desenvolupats.

b) Les ONG

Tot i que fora de l'àmbit del Govern, s'ha de citar també l'existència d'un seguit d'organitzacions no governamentals actives en la cooperació per al desenvolupament (ONG).

Hi ha algunes ONG que, internacionalment, estan portant a terme accions de gran importància en relació amb la cooperació internacional i, a Espanya, hi ha ONG amb la mateixa vocació.

Les de més llarg historial en aquest aspecte són l'Església Catòlica i la Creu Roja, però, pel que fa a les de fundació recent i integrades en la Coordinadora d'Organitzacions No Governamentals per al Desenvolupament, creada el 1983, hem de destacar Justícia i Pau, Mans Unides, Campanya contra la Fam, Càrites Espanyola, Intermón, Medicus Mundi Espanya, Ajuda en Acció, Moviment 0,7 %.

Després que, el febrer del 1982, el Senat espanyol aprovés

una resolució sobre apropament a les ONG en les accions contra la fam al Món, la Direcció General de Cooperació Internacional del Ministeri d'Afers Exteriors ha començat a finançar i subvencionar accions d'ajuda al desenvolupament portades a terme per determinades ONG espanyoles. Les subvencions previstes per al 1988 se situen en 550 milions de pessetes.

A més del fet que, en alguns casos, les ONG mobilitzen aportacions voluntàries i donatius de cert abast, la seva importància prové de la seva capacitat de mobilització de voluntaris i de sensibilització de la població i les administracions públiques sobre la necessitat d'assolir els objectius internacionals d'ajuda al desenvolupament més acceptats per la Comunitat Internacional.

Les ONG tenen el suport d'Ajuntaments i Comunitats Autònomes per realitzar accions a favor del desenvolupament atès que aquestes poc poden fer en la matèria a la vista de les competències exclusives que té l'Estat central pel que fa a les relacions internacionals (art. 149, 1,3r. de la Constitució Espanyola de 1978). Un representant de la coordinadora espanyola està participant, des del 1986, en el Comitè d'Enllaç CEE-ONG, que dóna opinions respecte a la utilització dels més de 100.000 milions de pessetes que la Comunitat destina a l'any a les ONG.

c) Empreses, bancs i empreses d'enginyeria

Les empreses industrials, comercials i financeres i les d'enginyeria són també, en certa mesura, agents de la cooperació per al desenvolupament per part espanyola, tot i que, en aquests casos, la finalitat de lucre que es persegueix dóna a aquestes accions la mateixa caracterització que, com es veurà més endavant les inversions espanyoles a l'estranger.

L'Institut Espanyol de Comerç Exterior (ICEX) i entitats com, per exemple, el Cercle d'Economia de Barcelona estan tractant d'implicar més i més les empreses privades en les accions d'ajuda al desenvolupament en què poden col·laborar les empreses en tot aquest sentit.

3. *L'ajuda espanyola al desenvolupament en els darrers anys*

a) L'ajuda de caràcter comercial

Abans de l'ingrés a la Comunitat Europea, les úniques ajudes de caràcter comercial que Espanya facilitava als països en desenvolupament es relacionaven amb la participació en la Ronda de Negociacions Comercials entre Països en Desenvolupament celebrada a Ginebra, al si del GATT, a finals del 1971, i que resultaven escassament operatives, ja que el *trade coverage* inicial de les 28 partides sobre les quals es van atorgar preferències (llista annexa al D 2678/1973 d'11 d'octubre) a 16 països en desenvolupament que van acompanyar Espanya en aquesta categoria en aquell moment (Índia, Turquia, Romania, Iugoslàvia, Israel, Pakistan, Brasil, Corea, Tunísia, Egipte, Xile, Mèxic, Grècia, Uruguai, Perú, Bangladesh) només arribava a 40 milions de dòlars.

Aquest sistema mai no va arribar a tenir gran significació pel que fa a l'estímul de les exportacions dels països implicats, i Espanya ho va denunciar mesos després d'haver entrat a la Comunitat Europea (denúncia efectiva a partir del 6 de febrer de 1987).

Juntament amb això, Espanya va dur a terme determinats convenis de compra d'algunes primeres matèries de determinats països en desenvolupament a preus superiors als mundials (sucre cubà, gas d'Algèria, etc.), relacionant-los amb acords per promocionar l'exportació espanyola. Es va participar, al mateix temps, en un seguit d'acords internacionals de productes bàsics.

Malgrat tot, és a conseqüència de l'ingrés en la Comunitat Europea, que Espanya va començar a adoptar mesures de caràcter comercial a favor de les importacions d'alguns països en desenvolupament.

En aquesta línia, i al marge del sentit que pugui tenir parlar del tractament especial atorgat a Portugal —en el context de les condicions d'ingrés d'Espanya i Portugal a la Comunitat, d'acord amb les Actes d'Adhesió del 12 de juny del 1985—, el més significatiu és el compliment, per part d'Espanya, de les obligacions derivades de l'Esquema de Sistema Generalitzat de Preferències Aranzelàries a favor de les manufactures originàries de països en desenvolupament, en un procés gradual i progressiu que, de moment, consisteix en

l'alineament amb les condicions que és van aplicant ja als altres membres de la Comunitat i en condicions més beneficioses per als 66 països ACP signataris de la III Convenció de Lomé, amb tractament especial sense aranzel a les importacions de corall, pinyes, coco, pebre, vainilla i nou moscada; és a dir, productes tropicals no proveïts per les Canàries.*

A més a més, Espanya, en el context del compliment ple del «cabal comunitari», atorga un seguit de preferències a països mediterranis que tenen acords especials de diversos tipus amb la Comunitat Europea.

b) *L'assistència oficial al desenvolupament (AOD)*

L'assistència oficial al desenvolupament comprèn l'assistència tècnica i cultural, l'ajuda alimentària i d'emergència, els crèdits amb càrrec al Fons d'Ajuda al Desenvolupament, i altres crèdits concessionals i les contribucions a organismes financers i no financers de caràcter multilateral.

L'evolució que han experimentat aquests epígrafs des del 1980 ha oscil·lat entre un mínim de 70,8 milions de dòlars (el 1983) i un màxim de 237,5 milions de dòlars (el 1981), en xifres que han suposat entre el 0,04 per cent del PNB (el 1983) fins al 0,13 per cent (el 1981), xifres molt per sota del percentatge AOD/PNB que s'enregistra com a mitjana de l'aportació dels països del CAD de l'OCDE, i que se situa al voltant del 0,36 per cent en aquests darrers anys; a mig camí, doncs, del desideràtum del 0,7 per cent a què fan referència les resolucions de les Nacions Unides sobre la matèria.

L'aportació de 499,7 milions d'Ecus que Espanya fa al VI Fons Europeu de Desenvolupament, en el context dels seus compromisos com a part integrant de la III Convenció de Lomé, servirà, en el quinquenni 1986-1991, per duplicar, pràcticament, el percentatge que fins ara havia significat l'AOD sobre el PNB.

* Les condicions d'integració de Canàries a la Comunitat Europea no comprenen la integració a la unió duanera comunitària, l'aplicació de la Política Agrària Comuna ni l'IVA. En funció d'això, les Canàries reben Preferències Generalitzades del Japó com fins a l'ingrés a la CEE rebia la península.

XIFRES D'ASSISTÈNCIA OFICIAL ESPANYOLA AL DESENVOLUPAMENT (AOD)

(en milions de dòlars)

Conceptes	1980	1981	1982	1983	1984 *	1985 *	1986 *
Assistència tècnica i cultural	28,6	75,5	50,9	33,5	45,1	40,8	37,6
Ajuda alimentària i d'emergència	5,6	8,0	11,8	7,7	12,4	12,2	14,3
Crèdits FAD i altres crèdits concessionals	40,0	122,2	101,6	15,4	52,3	75,6	6,7
Organismes financers multilaterals	83,0	28,9	58,0	—	20,0	20,3	111,4
Organismes multilaterals no financers	4,0	2,7	10,8	13,9	14,1	20,2	33,2
Total AOD	161,2	237,5	233,3	70,8	143,9	169,1	203,2
AOD/PNB en percentatge	0,07	0,13	0,13	0,04	0,09	0,10	0,09

Font: «Boletín Económico de Información Comercial Española», núm. 2.110.

* Les xifres del 1984, 1985 i 1986 són netes, descomptats els reembossaments i les despeses.

Un cop esmentats aquests factors, repassarem la naturalesa d'aquestes diferents categories de recursos mobilitzats en favor de països del Tercer Món.

D'entre els cinc components de l'Assistència Oficial al Desenvolupament que hem exposat, els cinc primers es consideren com a bilaterals i els dos darrers, multilaterals.

1. *Els fluxos de l'AOD de caràcter bilateral*

El més important d'aquests fluxos havia estat, a principis dels vuitanta, el conjunt de crèdits concessionals de govern a govern instrumentats de forma directa o mitjançant la mobilització de recursos de la dotació anual del Fons d'Ajuda al Desenvolupament (creat pel RDL 16/1976 de 24 d'agost).

L'escassa dotació del FAD (que va començar amb 6.000 milions el 1977 i que, amb la Llei 44/83 de 28 de desembre de Pressupostos Generals de l'Estat per al 1984, va arribar als 22.000 milions en la seva primera aprovació a través del Pressupost com era previst en la seva disposició creadora), l'escassa utilització al principi, la utilització per donar suport a operacions que tenien poca cosa a veure amb l'ajuda al desenvolupament (vendes d'armament, fins i tot) han fet que moltes operacions FAD o mixtes aprovades per la Comissió Interministerial per a l'Ajuda al Desenvolupament ni tan sols s'hagin pogut comptabilitzar com AOD pel seu nul o escàs component de liberalitat en els termes que el Comitè d'Ajuda al Desenvolupament de l'OCDE exigeix (vegeu infra).

Així, doncs, i tot i que els crèdits FAD han donat resposta a la idea de crèdits encaminats a promocionar la penetració de productes espanyols en determinats mercats internacionals, no han aportat gran cosa en relació al desig d'incorporar Espanya als països donadors tal com s'establia en el text en què es creava la modalitat creditícia FAD.

Els països beneficiaris de crèdits concessionaris espanyols en aquests darrers anys han estat Egipte, Costa d'Ivori, Tunísia, Marroc, Turquia, Mèxic, Angola, Perú, Colòmbia i altres.

Com a país creditor de crèdits de difícil cobrament a països endeutats, el Govern, el CESCE i l'ICO participen en renegociacions multilaterals del deute (Club de París i altres) (vegeu infra).

El principal component de l'AOD bilateral, en l'actualitat,

és l'assistència tècnica i cultural que una pluralitat de ministeris i ens administratius faciliten a una àmplia gamma de països en desenvolupament, tant en resposta a demandes puntuals d'alguns països per millorar la seva administració aprofitant l'experiència espanyola, com per millorar determinades tècniques productives de cultius o altres.

Les partides més importants de cooperació tècnica i científica bilateral són administrades per la Secretaria d'Estat de Cooperació Internacional i per a Ibero-amèrica, Institut de Cooperació Ibero-americana i Ministeri d'Agricultura, Pesca i Alimentació.

Per donar una coherència a les accions que es duen a terme sota aquest epígraf, ja l'any 1986 i per al 1987 es va elaborar el primer Pla Anual de Cooperació Internacional (PACI). En el PACI per al 1988, aprovat pel Consell de Ministres de 18 de desembre del 1987, es donen amb detall les ajudes que Espanya concedirà durant 1988 a diverses nacions en desenvolupament per un import total de 44.307 milions de pessetes. Les prioritats se centren en 18 països llatinoamericans i africans, que es reparteixen el 70 per cent del volum de la cooperació espanyola i dels quals únicament Guinea Equatorial s'emporta gairebé 2.000 milions.*

Costa Rica, Perú, Nicaragua i Bolívia a Amèrica Llatina, i Angola, Moçambic (amb el gran projecte Salamanga de desenvolupament rural) i, en un grau menor, Marroc, a l'Àfrica, es troben entre les nacions més beneficiades.

Tot i que —com ja ha reiterat el Govern espanyol en oferir-se a fer de valedor dels interessos llatinoamericans davant la CE— Amèrica Llatina és prioritària, el volum d'ajuda a

* *Guinea Equatorial ha estat, des dels acords del 1979, el principal* receptor de l'ajuda econòmica internacional espanyola. Amb la creació, per RD 806/1981 de 8 de maig, de l'Oficina per a la Coordinació, i amb la pluralitat d'acords d'ajuda que han gravitat entorn de l'Acord Marc d'Amistat i de Cooperació de 23 d'octubre de 1980, Guinea Equatorial ha rebut sumes valorades en 20.000 milions de pessetes. Amb la incorporació de Guinea a la UDEAC i a la zona del Franc CFA el 1985, i amb el tancament, l'1 de febrer del 1988, del Guinextebank (banc creat el 1979 amb aportació 50 per cent - 50 per cent del Banc Exterior d'Espanya i el Govern de Guinea —que ha arribat a tenir un forat de 1.500 milions de pessetes—), Guinea Equatorial està ara entrant, clarament, en l'òrbita francesa, amb l'obertura de l'Oficina del Banc Internacional de l'Àfrica Occidental i els serveis de telèfons, aviació interior, llum, tèlexs, etc., en mans franceses.

l'Africa resulta, el 1988, lleugerament superior al llatinoamericà.

Pel que fa a ajuda alimentària i d'emergència, s'ha de dir que Espanya no es va adherir al Conveni d'Ajuda Alimentària annex a l'Acord Internacional del Blat fins al febrer del 1981. Ha realitzat aportacions, tant a través del Programa Mundial d'Aliments de la FAO per a la constitució de la reserva alimentària mundial, com a instància d'alguns països (Guinea, altres països africans i excepcionalment, a Amèrica Llatina Nicaragua), tot i que determinades ajudes d'emergència a Mèxic, Colòmbia i Guatemala han estat també acordades després d'esdeveniments catastròfics.

Amb l'ingrés a la Comunitat Europea, Espanya s'incorpora als mecanismes d'ajuda alimentària que existeixen com a conseqüència de la gestió feta en comú per a determinats excedents agraris.

2. *Els fluxos de l'AOD de caràcter multilateral*

Espanya pertany a una àmplia pluralitat d'organismes internacionals de caràcter multilateral que fan accions més o menys intenses d'assistència als països en desenvolupament.

Des d'aquest punt de vista s'ha de tenir en compte, malgrat tot, que així com la totalitat dels fons que es canalitzen cap a «finestretes toves»* han de rebre la consideració d'ajuda oficial al desenvolupament, les aportacions associades a condicions de mercat no reben aquesta consideració.

Mentre les aportacions espanyoles al capital o als fons de què disposen els organismes financers o no financers s'han limitat als recursos lliurats per l'Estat, ha estat possible saber la totalitat de la cooperació facilitada per aquest concepte. Però, a partir de l'Ordre Ministerial de 3 de febrer de 1987 sobre emissió, negociació i cotització a Espanya de valors nominats en pessetes d'Organismes Internacionals als quals Espanya pertany, i a partir, també, de la liberalització per a l'adquisició de valors estrangers per part d'espanyols a què

* Reben aquesta qualificació els organismes que cedeixen recursos als països en desenvolupament en condicions de gran liberalitat: Associació Internacional de Desenvolupament del Grup del Banc Mundial, Fons d'Operacions Especials del Banc Interamericà de Desenvolupament i Fons Africà de Desenvolupament.

han donat lloc els RD 233/1979 de 14 de setembre i 2374/1986 de 7 de novembre, hi ha aportacions de persones i d'entitats espanyoles per al finançament de l'acció dels organismes internacionals que són difícilment mesurables.

Actualment Espanya aporta fons per a capital i recursos d'organismes financers de desenvolupament, i a més, a una enorme varietat d'organismes no financers, dels quals únicament una part de l'aportació espanyola pot comptabilitzar-se com a ajuda al desenvolupament en les proporcions consensuades en el CAD d'acord amb les activitats de cada organisme.

Els organismes als quals s'atorga la qualificació de financers d'ajuda al desenvolupament pel que fa a l'àmbit en què porten a terme aquesta missió, són:

— *Les Nacions Unides*: Tot i que Espanya va ingressar en l'Organització el 1955, no es va posar al dia en accions de desenvolupament fins a partir del 1971, i des de llavors ha anat fent aportacions regulars.

— *Banc Mundial*: Espanya s'hi va incorporar pel DL de 4 de juliol de 1958, i ha anat subscrivint les ampliacions de capital que li han estat assignades des de llavors, i que suposen un total de participació de capital de 77,9 milions de dòlars (només un 1,50 per cent del poder de vot la qual cosa l'obliga a formar part d'un grup on també figuren Mèxic, Veneçuela i diversos països centramericans).

— *Associació Internacional de Desenvolupament*. D'acord amb el compromís adoptat en ingressar (DL 11/1960 de 21 de setembre), Espanya és només un país de part II, situació que no implica les obligacions d'un país plenament desenvolupat. Tot i així, Espanya ha estat present en les reposicions de recursos —a partir de la tercera— en quantitats i participació creixents. Així, si en l'acumulat històric, Espanya havia aportat el 0,34 per cent dels recursos de l'AID; en la sisena reposició Espanya va participar amb un 0,46 per cent del total, i en la setena reposició arribarà al 0,54 per cent en tres etapes i amb un total de 62 milions de dòlars.

— *Corporació Financera Internacional*. Espanya participa del capital de la CFI tot i que, de moment, ha rebut més del que ha aportat a aquest organisme, que mobilitza inversions privades.

— *Banc Africà de Desenvolupament*. Espanya hi va ingressar (L 20/1983 de novembre) quan el Banc, que havia estat

creat el 1963, va decidir obrir-se al capital extraregional. Espanya té el 0,5 per cent del capital total i l'1,4 per cent del capital dels membres extraregionals, i es pensa mantenir aquesta proporció quan culmini el quart augment general del capital del banc decidit per l'Assemblea el 1987 i que triplicarà el capital fins a un total de 16.200 milions d'unitats de compte.

— *Fons Africà de Desenvolupament.* Espanya s'hi va adherir mitjançant el DL 1/1974. Ha participat en les reposicions anteriors d'aquesta «finestreta tova» del Banc Africà de Desenvolupament i s'ha compromès a fer una aportació de 23,4 milions d'unitats de compte a la quarta reposició de fons, en realització de 1988 a 1990.

— *Banc Asiàtic de Desenvolupament i Fons Asiàtic de Desenvolupament.* Espanya hi va ingressar el 14 de febrer de 1986 subscrivint-hi 6.020 accions i fent ja una aportació en la cinquena reconstitució del Fons que va culminar el 1986. El secretari d'Estat de Comerç es va mostrar disposat, en el transcurs de l'Assemblea de Tokyo, que celebrava el XX Aniversari de la institució, a participar activament com a membre extraregional en els projectes que es posin en marxa.

— *Banc Interamericà de Desenvolupament.* Espanya hi va ingressar (L 22/1976 de 14 de juny) quan aquest organisme es va obrir al capital extraregional, quan ja feia anys (des del 1965 que l'Institut Espanyol de Moneda Estrangera hi mantenia relacions. És un Banc on el pes dels Estats Units és determinant (34,5 per cent del capital, 40 per cent del Fons d'Operacions Especials i 60 per cent de Facilitat de Finançament Intermedi). La participació espanyola (0,89 per cent del poder de vot) és similar a la d'Alemanya Federal, França, Gran Bretanya i Itàlia.

— *Fons d'Operacions Especials.* Espanya ja ha participat en la cinquena (1979-1982) i sisena (1983-1985) reposició de recursos i, actualment, està negociant la setena amb l'esperit d'estar al nivell dels països europeus més destacats en la seva aportació a aquesta «finestreta tova» del BID.

— *Corporació Interamericana d'Inversions.* Espanya és part fundadora de la CII, que opera des de setembre del 1986 (L 3/1986 de 7 de gener). La seva subscripció d'accions equival al 3,13 per cent del total, i es troba al nivell del Japó o França i la resta de països europeus de primera línia.

— *Banc Europeu d'Inversions.* Des del seu ingrés a la Comunitat, Espanya participa amb el 7 per cent en el capital

del BEI. Tot i que la major part de la seva acció financera està orientada a accions internes comunitàries en base a l'article 18 dels seus estatuts també fa una acció extracomunitària que comprèn 12 països de la Conca Mediterrània, 66 països ACP signataris de la Convenció de Lomé i els països i territoris d'Ultramar. És per això que, tot i que molt parcialment, pot considerar-se com una institució financera amb accions de cooperació al desenvolupament.

— *Fons Europeu de Desenvolupament.* Espanya participa amb 499,7 milions d'Ecus en el VI FED que es deriva de la II Convenció de Lomé, actualment en vigor durant cinc anys, des de l'1 de maig del 1986. Espanya ha anat defensant que alguns recursos del FED puguin canalitzar-se cap a països llatinoamericans per donar, així, contingut a les declaracions conjunta i unilateral en favor de Amèrica Llatina que es van incloure a l'Acta d'Adhesió d'Espanya a la Comunitat.

Pel que fa als organismes de caràcter financer en què Espanya participa i que fan accions que afavoreixen aspectes del desenvolupament de països del Tercer Món, s'ha de fer esment del Programa de les Nacions Unides per al Desenvolupament, l'Organització Meteorològica Mundial, l'ONUDI, l'Organisme Internacional de l'Energia Atòmica, l'OACI i un molt llarg etcètera.

No és superflu recordar que tots els grans organismes internacionals destinen una part del seu pressupost a la cooperació internacional.

Pel seu caràcter especial, cal fer esment a part dels fons que Espanya transfereix a la Comunitat Europea en concepte de recursos pressupostaris propis, i que la Comunitat destina després a qüestions de desenvolupament i cooperació internacional a través de diferents línies d'acció i amb una àmplia pluralitat de països receptors d'ajudes comunitàries.

c) *Altres fluxos financers cap als països en desenvolupament*

A més de tots aquests recursos financers que Espanya canalitza cap als països en desenvolupament amb caràcter concessional hi ha, també, altres fluxos que no arriben al nivell de liberalitat exigit pel Comitè d'Ajuda al Desenvolupament de

l'OCDE, i que s'han d'incloure en el que es considera com a Assistència Oficial al Desenvolupament (AOD).

Aquests fluxos estan formats pels crèdits amb una liberalitat inferior al 25 per cent (mínim acceptat pel CAD per a la seva inclusió com a AOD fins al 1987 i a partir d'aquest any el 30 per cent),* les inversions directes espanyoles a l'exterior amb destinació a països en desenvolupament i els crèdits a l'exportació que cobreixin vendes espanyoles a països en desenvolupament.

Pel que fa als crèdits, s'ha de fer esment del fet que una part dels crèdits FAD atorgats en els darrers anys per acord de la Comissió Interministerial d'Ajuda al Desenvolupament han passat a incloure's en aquest àmbit per la seva escassa liberalitat i que els crèdits a l'exportació que cobreixen vendes als països en desenvolupament han tingut una forta davallada des del seu punt màxim l'any 1982, en què es va palesar la greu situació de deute extern que caracteritzava alguns països llatinoamericans que havien estat, tradicionalment, els principals compradors de determinats béns d'equip d'exportació espanyola.

Una part dels crèdits vius acordats llavors —avalats en molts casos per pòlisses de la Companyia Espanyola d'Assegurances de Crèdit a l'Exportació (CESCE), o en mans de l'Institut de Crèdit Oficial (ICO) perquè es tractava de crèdits FAD o préstecs de govern a govern— es troben en l'actualitat seguint processos de renegociació del deute al Club de París, situació que pot fer que crèdits que no tenien inicialment el suficient element de liberalitat passin ara a tenir-lo com a conseqüència de la concessió de nous ajornaments per a amortització o de tractaments financers preferencials (sobretot, als països deutors més pobres com Zaire, Mauritània, Uganda i Moçambic).

En darrer lloc s'ha de fer referència a les inversions directes espanyoles a països en desenvolupament.

No és aquest el moment de discutir el seu caràcter desenvolupador o no per als països receptors, ja que és un tema que l'OCDE considera quan inclou aquest flux inversor entre

* Arribaven fins al llistó del 25 per cent de liberalitat que s'exigia als crèdits sotmesos, per exemple, a aquestes condicions: 4 per cent d'interès, 7 anys de durada i 3 anys de mancança o bé 5 per cent d'interès, 11 anys de durada i 4 anys de mancança, o bé 5 per cent d'interès i 15 anys de durada sense, en aquest cas, cap any de mancança,

els fluxos no concessionals que formen el total dels recursos financers cap als països en desenvolupament.

El total de les inversions es va situar, el 1980, en 244 milions de dòlars, per passar a 224 el 1981; 394 el 1982; 129 el 1983; 77 el 1984; 126 el 1985 i 127 el 1986.

La primera reglamentació sobre la matèria és de l'any 1973 i, des d'aquesta data, han anat apareixent disposicions encaminades a promoure una major liberalització i presència de les empreses espanyoles en els mercats exteriors. La darrera és el RD 2374/1986 de 7 de novembre (desenvolupat en l'O de 25 de maig de 1987).

Hi ha incentius a favor de les inversions a l'exterior que ajuden a exportar i, mitjançant el Pla de Foment de l'Exportació de 1987, s'ha creat (febrer de 1988) la Corporació Espanyola de Finançament del Desenvolupament on ICEX, Banc Exterior d'Espanya BCI i ICO aporten capital risc per estimular inversions espanyoles en països en desenvolupament.

Des de la seva activació el 1er. de Maig de 1988, Espanya s'ha incorporat a l'Agència Multilateral de Garantia d'Inversions, que compta amb el suport del Banc Mundial. Així, les empreses espanyoles inversores a l'estranger han vist augmentada la garantia dels seus interessos que únicament podien rebre garantia fins ara mitjançant la pòlissa d'inversions a l'estranger creada per la Companyia Espanyola d'Assegurances de Crèdit a l'Exportació (CESCE) l'any 1976.

Malgrat tot, no es pot esperar que les inversions espanyoles directes cap a països en desenvolupament s'ampliïn excessivament en els propers anys.

Com si l'escassa capacitat de projecció exterior de les empreses industrials i financeres espanyoles no fos, de per si, una limitació suficient, la situació econòmica i financera que estan atravessant els països llatinoamericans —tradicionals receptors de la majoria de les inversions espanyoles a l'exterior— acaben de fer difícil que es pugui pensar en desenvolupaments positius de la inversió espanyola a països en desenvolupament en un futur proper, encara que s'estableixin estímuls i garanties, i per més procediments de conversió de deute en capital que es puguin realitzar en el context dels esforços internacionals vigents per palliar la crisi del deute internacional.

4. *Una reflexió final*

L'anàlisi que hem fet de l'esforç d'ajuda espanyola al desenvolupament ens permet deduir que el que s'ha fet fins ara ha estat *més aviat poca cosa*. Aquesta situació és conseqüència de tot un seguit de causes i no, simplement, de circumstàncies actuals més o menys conjunturals.

L'aïllament en què Espanya va viure un cop acabada la Segona Guerra Mundial, la inexistència d'un recent imperi colonial que hagués creat responsabilitats històriques semblants a les que van assumir altres països europeus, protagonistes molt actius del procés de descolonització dels anys cinquanta i seixanta, l'existència a Espanya d'àmplies zones deprimides i de molts sectors de població amb rendes baixes, la persistent debilitat de la balança de pagaments espanyola i l'escàs coeficient mitjà de retorn obtingut mitjançant l'ajuda lligada o l'ajuda multilateral assumida per Espanya, són alguns dels factors explicatius de l'escàs pes que ha tingut l'ajuda espanyola al desenvolupament i del fet que en la seva d'Assistència Oficial al Desenvolupament no arribi al 0,1 del PNB.

Aquesta xifra és molt escassa si es compara amb l'objectiu internacional del 0,7 per cent o el nivell assolit pel conjunt de països membres del Comitè d'Ajuda al Desenvolupament de l'OCDE, que se situa a la meitat d'aquest objectiu.

L'ingrés recent d'Espanya a la Comunitat Europea tendirà a corregir a l'alça aquesta aportació espanyola al Tercer Món, al mateix temps que, segons sembla, s'entra en una fase de major mentalització i sensibilització sobre les responsabilitats que el nivell actual de desenvolupament espanyol comporta en relació a la solidaritat amb els països en desenvolupament, tant per via bilateral com per la participació espanyola en el conjunt d'accions que —a poc a poc i, en certes fases, fins i tot amb la incomprensió i la reticència d'alguns governs— duen a terme els organismes multilaterals que ajuden a la cooperació internacional.

Avui dia, potser, ja no està de moda continuar parlant del Nou Ordre Econòmic Internacional, com en el moment en què les Nacions Unides van aprovar el seu programa d'acció el 1974; però la crisi dels darrers anys ha posat de moda, més que mai, els termes de Solidaritat i Cooperació Internacional per fer sortir els països en desenvolupament del marasme en què, molts d'ells, es troben immersos.

LES VELLES I LES NOVES RAONS DE LA SOLIDARITAT: EL CAS DE CATALUNYA

Arcadi Oliveres Boadella

1. *Interdependència i solidaritat: un doble camí de relacions*

Des de 1974 i aprofitant la pujada pels preus del petroli, els països del Tercer Món havien albirat la possibilitat d'extendre aquests increments a altres productes i resoldre així els crònics problemes de balança de pagaments que hipotecaven el seu desenvolupament.

La segona meitat de la dècada dels 60 veié la convocatòria d'un seguit de reunions de caràcter multilateral (Assemblea de les Nacions Unides per l'establiment d'un Nou Ordre Econòmic Internacional a Nova York, Conferència per a la Cooperació Econòmica Internacional a París, etc.) fetes en aquesta direcció i que es conegueren com a negociacions globals. La darrera de les esmentades conferències tingué lloc a Can Cun (Mèxic) l'any 1981 amb el propòsit de dur a la pràctica les recomanacions de l'Informe Brandt. El seu fracàs, similar al de les convocatòries anteriors marcà la fi d'aquests processos de negociació (tots enfront de tots) i tornà al calaix dels afers pendents els problemes del subdesenvolupament econòmic.

Vistos amb perspectiva, aquests fracassos tenen la seva explicació: mentre que els països pobres hi acudiren amb un llarg catàleg de reivindicacions, els països rics hi anaren forçats pel problema energètic i amb el desig de cedir només en allò que fos imprescindible per tal d'assegurar el subministrament de petroli. La resta no els preocupava. Aquesta era la gran qüestió: la fam, les relacions d'intercanvi desigual, les inexistents infrastructures, la industrialització esporàdica i inadequada, les mancances socials (educació, sanitat, habitatge), la falta de democràcia, la corrupció dels grups dirigents, els problemes demogràfics, l'agricultura d'exportació i no de subsistència, l'erosió dels terrenys, etc., no eren problemes que afectessin als països rics o només els afectaven en alguna situació atípica com l'esmentada.

No era d'estranyar doncs que passat l'ensurt dels preus del

petroli, diversificat el consum energètic, augmentat el seu estalvi i fins i tot encetada una bona baixa en les tarifes fixades per l'OPEP, el món desenvolupat es dediqués novament a gestionar la superació de la crisi i s'oblidés fins a la propera dels seus incòmodes veïns.

Tanmateix l'ocasió propera ja és aquí i no sembla que se la pugui qualificar de passatgera com en el cas del petroli. En efecte, l'evolució del món en els darrers anys ha afermat encara més els vincles entre uns països i uns altres donant lloc a una notable interdependència. Alguns símptomes en són inequívocs:

— El deute dels països subdesenvolupats és certament un dels seus grans problemes econòmics però ho és també per als països acreedors: la solució convé a ambdues bandes i obliga a ésser trobada per la via de la negociació.

— El procés migratori per raons econòmiques s'accentua cada dia més en la direcció del Sud vers el Nord: centramericans als Estats Units, pakistanís a la Gran Bretanya, turcs a la República Federal Alemanya, indonesis a Holanda, marroquins a França, etc., en són un bon exemple. Al mateix temps, milers de refugiats polítics cerquen nova esperança en altres països. Si el desenvolupament no arriba al Tercer Món, el Tercer Món va a la recerca del desenvolupament.

— L'acció de les companyies multinacionals ha creat un espai econòmic internacionalitzat: la informació circula ràpidament, les decisions es prenen a gran distància i els esdeveniments que succeeixen a milers de quilòmetres ens afecten tant com els del costat de casa.

— La tecnologia ha facilitat uns increments de productivitat que no tindrien sentit si no existís l'expectativa d'uns mercats amplis que només poden oferir els països subdesenvolupats amb el seu gran nombre de necessitats per cobrir.

Mentre que aquestes noves condicions es van fent paleses, la situació del Tercer Món s'ha anat deteriorant progressivament: les matèries primes —el seu tradicional recurs— perden importància en el mercat mundial, els baixos salaris no són ja atractius perquè la tecnologia trova fonts millors de competitivitat, la revolució verda imposa noves formes de conreu allunyades dels seus hàbits i els obliga a utilitzar unes llavors seleccionades de difícil adquisició, el medi ambient es perjudi-

ca amb la presència d'indústries contaminants, els processos migratoris condueixen a unes enormes aglomeracions urbanes (Ciutat de Mèxic, Lima) sense les mínimes condicions d'habitabilitat, els escassos universitaris que el país disposa es queden a treballar als països on han estudiat, el territori i les aigües colindants es militaritzen cada cop més amb la presència de bases, tropes i flotes estrangeres, els models culturals —que han persistit durant segles i que han permès l'equilibri vital— es veuen suplantats per propostes consumistes que s'han demostrat fracassades fins i tot en els països d'on són originàries, els espais deshabitats i els mars propers es converteixen en dipòsit d'escombraries dels països industrialitzats, etc.

D'acord amb una tal panoràmica la interdependència sembla evident però el desequilibri que genera també. La afirmació que «som un sol món» tantes vegades reiterada ja no és més una visió humanista a llarg termini sinó una realitat quotidiana. La solidaritat, element corrector dels desequilibris, té doncs noves raons: si sempre era exigible per una qüestió de dignitat humana i de responsabilitat històrica ara ha esdevingut una imposició del propi egoisme: no hi ha futur econòmic pels pobles del Nord si no es tenen en compte els pobles del Sud. La raó no és sens dubte de gaire altura però és possible que sigui un element de transformació.

2. *Catalunya i els països subdesenvolupats: dades comparatives i relacions*

¿Quin paper ocupa Catalunya en aquest món d'interrelacions? El primer que hem de dir és que en no ésser Catalunya un estat independent no disposem d'aquells elements d'informació econòmica i estadística que normalment s'elaboren a nivell estatal i que ens permetrien veure les coses amb major claredat i també amb major actualitat. Ens haurem de guiar doncs per estudis que només es refereixen parcialment a la qüestió però que creiem que il·lustren suficientment la posició de Catalunya.

Vegem, a continuació, el quadre núm. 1 que ens ofereix les dades de diferents variables referides al Tercer Món, a Catalunya, a Espanya i al conjunt de països de la OCDE.

QUADRE 1

El Tercer Món, Catalunya, Espanya i OCDE: dades bàsiques comparatives (any 1985)

	Tercer Món	*Catalunya*	*Espanya*	*OCDE*
Renda per càpita ($)	610	5.362	4.290	11.810
Taxa de natalitat (per mil)	30	11	13	13
Taxa de mortalitat (per mil)	10	8	9	7
Mortalitat infantil (per mil)	71	10	10	9
Esperança de vida:				
— homes	60	74	74	73
— dones	62	80	80	79
Població (%):				
— rural	69	20	23	25
— urbana	31	80	77	75
Distribució població activa (%)				
— agricultura	62	5	17	7
— indústria	16	41	37	35
— serveis	22	44	46	58
Estructura de la producció (%)				
— agricultura	20	3	6	3
— indústria	33	40	36	36
— serveis	47	57	58	61
Exportacions (%)				
— minerals i combustibles	39	7	12	11
— productes agrícoles	21	11	17	13
— manufactures	40	82	71	76
Ajut al desenvolupament (% PIB)	1,3 (rebut)	— —	0,1 (donat)	0,35 (donat)
Taxa d'inflació: (1980-85: mitjana anual)	44,2	13,4	12,6	5,8
Calories per habitant i dia	2.470	3.190	3.358	3.417
Consum d'energia: (Kg. eq. carbó per hab.)	502	2.100	1.932	4.958
Habitants per metge	5.560	286	360	530
Habitants per infermer	3.300	235	280	180
Escolarització: (% sobre població en edat escolar)				
— primària	99	107	108	102
— secundària	38	82	89	90
— superior	7	26	26	38

Fonts: Banc Mundial: Informe 1977. Anuari Estadístic de Catalunya 1986. Anuario El País 1987.

Una lectura d'aquest quadre ens permet establir que sense cap mena de dubte Catalunya pertany al grup de països rics del món. Tot i que la seva renda per càpita és només un 35 % de la mitjana de l'OCDE és en canvi gairebé 9 vegades més gran que la dels països del Tercer Món. Per altra banda, els altres signes de desenvolupament industrial i de qualitat de vida se situen a l'alçada dels països de l'OCDE i en algunes ocasions fins i tot els superen (esperança de vida, exportacions de manufactures, metges per habitant).

Queda doncs ben clar que, per Catalunya, el Tercer Món és un deure de solidaritat. Però ¿quin és tanmateix el seu nivell de relacions amb aquests països? Per donar resposta a aquesta qüestió caldrà establir diferents categories dins del variat entrellat de relacions:

— Els lligams històrics són el primer element a considerar. Malgrat que sovint s'ha exonerat Catalunya de responsabilitat pel que fa a l'explotació dels territoris d'ultramar, el que és cert és que ja abans que el seu comerç amb les índies fos autoritzat, n'hi mantenia per la intermediació dels ports de Cadis i de La Corunya. Cap a la meitat del segle XVIII és, però, quan comença el tràfic regular que serà ben intens durant la resta de l'època colonial: Catalunya anirà a pescar a la Patagònia, i vendrà a bastament tèxtils, calçat, aiguardents, savons i taps de suro per tota l'Amèrica Llatina i Filipines.

Quan cap a l'any 1880 la filloxera arruïni moltes economies del país, els afectats emigraran a fer fortuna a Cuba, Mèxic, Uruguai, Xile i Argentina. Per últim, quan a les darreries del segle XIX es perdin definitivament les colònies, el repatriament de capitals de Cuba, Puerto Rico i les Filipines donaran un important recolzament financer a la indústria autòctona com ho demostren significativament les activitats del Banc Hispano Colonial.

Encara, i com a corollari, l'eufòria econòmica que donarà a Espanya la seva neutralitat durant la Primera Guerra Mundial, facilitarà les inversions catalanes a l'Argentina.

És doncs evident que una bona part del creixement català troba les arrels en la seva posició metropolitana que segurament va aprofitar fins i tot millor que la resta de l'Estat.

— El segon element a tenir en compte és el del comerç exterior. Quina és la importància que el Tercer Món ocupa

QUADRE 2

Comerç català amb el Tercer Món

	Exportacions		*Importacions*	
	1975	1985	1975	1985
Països desenvolupats	63,8	69,6	79,5	63,7
(Comunitats europees)	(42,4)	(50,3)	(49,7)	(40,2)
Països socialistes	2,9	1,7	0,9	2,0
Països del Tercer Món	33,3	28,7	19,6	34,3
	100	100	100	100
Equivalents en milions de ptes.	93.570	862.972	166.517	1.271.550

Fonts: Per les dades de 1975: «El comerç exterior de Catalunya» de Martí Parellada. Edicions 62. Barcelona 1982. Per les dades de 1985: «Anuari Estadístic de Catalunya» Consorci d'Informació i Documentació de Catalunya. Barcelona 1987.

en les importacions i en les exportacions catalanes? Vegemne les dades referides a 1975 i a 1985.

Es posa doncs de manifest que les exportacions catalanes cap al Tercer Món —compostes fonamentalment de maquinària i manufactures— tenen actualment un menor pes específic que fa 10 anys sobretot per l'increment de relacions de Catalunya amb la resta de Comunitats europees. Pel que fa a les importacions —generalment de primeres matèries— s'observa, en canvi, un creixement percentual que si bé és real es presta a engany ja que es deu només als productes petrolífers. Si fem doncs exclusió d'aquest producte ens trobarem que el pes del Tercer Món dins del comerç català té una lleugera tendència a la disminució, cosa que per altra banda confirma l'actual línia dels intercanvis mundials.

— El tercer element que hem d'esmentar és el de les inversions catalanes a països subdesenvolupats, si bé en aquesta qüestió la importància sembla reduïda i la informació disponible és més reduïda encara. A part de la tradicional presència d'indústries editorials catalanes a Amèrica Llatina —en forta recessió en els darrers anys— i d'algun cas d'empresa de comercialització d'obligada referència (Tabacos de Filipinas), només es pot parlar de les tendències que sembla que es comencen a dissenyar: inversions vinícoles a Xile i a Mèxic, farmacèutiques al Perú, indústria de la pell a la Xina. És una sortida de firmes catalanes a la recerca d'unitats de producció de baixos costos però que es veu lastrada per la manca d'investigació i per l'escassa dimensió empresarial catalana.

Una situació diferent és la d'algunes empreses multinacionals que a la recerca d'una millor taxa de beneficis estan traslladant les seves fàbriques des de Catalunya cap als països del Tercer Món.

— El quart element és amb certesa un dels més rellevants, al qual ja ens hem referit com a característic del món actual: es tracta de la presència a Catalunya de persones originàries dels països subdesenvolupats.

És ben sabut que en els darrers anys l'Estat espanyol ha canviat el seu paper de generador d'emigracions pel d'acollidor d'immigracions. Per raons econòmiques i polítiques han anat arribant grups nombrosos de desplaçats que ben sovint, per raó de situacions documentals irregulars no són reconeguts oficialment. En efecte: la restrictiva i complexa normati-

va d'estrangeria, la discriminatòria legislació laboral, i els propis temors dels vinguts de donar-se a conèixer per raons polítiques, ha generat una quantitat notable de població submergida que esdevé carn de canó de les explotacions més diverses.

Càritas espanyola [1] ha fet una estimació del nombre d'immigrants del Tercer Món a Catalunya xifrant-los en 120.000 (sobre els 527.000 de tot l'Estat) i d'acord amb la següent distribució:

Llatinoamericans	51.000
Marroquins	20.000
Filipins	17.000
Altres asiàtics	16.000
Centrafricans	11.000
Altres i apàtrides	5.000

Si bé l'estudi no fa concrecions per Catalunya, sí que assenyala que dels 527.000 immigrants arreu d'Espanya, 361.000, és a dir el 68,5 % són indocumentats. No cal dir com afecta aquesta situació les seves condicions d'ocupació, de seguretat social, d'explotació econòmica i de garberament que es vénen a afegir a les ja habituals de discriminació, trencament cultural, duresa de les condicions de treball etc., que solen afectar als treballadors immigrants.

En resum es podria dir que Catalunya reuneix tots els tòpics dels països desenvolupats en les seves relacions amb el Tercer Món: antiga posició colonial, comerç amb intercanvi desigual, inversió empresarial —encara que petita—, immigracions, etc.

A tot això cal afegir el paper de l'Estat espanyol en la mesura en què implica a Catalunya. En aquest sentit no s'ha d'oblidar el comerç espanyol d'armaments cap a aquests països, els entrebancs proteccionistes —sobretot en la agricultura— que són propis de les Comunitats europees, la duresa d'actitud com a acreedor —per exemple en actuacions en el Fons Monetari Internacional— i el predomini dels interessos econòmics per damunt de la denúncia de situacions polítiques insostenibles.

1. Cáritas española: «Los inmigrantes en España». Documentación Social. Núm. 66. I-III 1987.

3. *El moment actual de la cooperació catalana*

Si bé la cooperació no és l'únic element reequilibrador dels desnivells mundials, el que sí és cert és que en situacions d'emergència, en territoris sense recursos, i en poblacions absolutament depauperades, esdevé imprescindible i urgent.

A Catalunya podem parlar de tres nivells de cooperació: la realitzada per les institucions religioses, la de les Organitzacions No Governamentals, i la de les institucions públiques.

a) La cooperació realitzada per les institucions religioses

En el cas català es tracta fonamentalment d'institucions catòliques. Té una llarga història i s'inclouria dins del que es podria qualificar com activitat missional. La seva dinàmica continua actualment essent important. D'acord amb les dades disponibles[2] que comprenen també als originaris de les Illes Balears, hi hauria presència catalana en un total de 60 països subdesenvolupats, distribuïda de la següent manera:

214 persones en 28 països de l'Àfrica.
771 persones en 22 països d'Amèrica Central i del Sud.
96 persones en 8 països de l'Àsia.
3 persones en 2 països d'Oceania.

És difícil d'esbrinar quina part hi ha d'assistència religiosa i quina d'acció sòcio-econòmica i cultural ja que ambdues acostumen a anar barrejades. Malgrat tot, les xifres són suficientment importants per considerar-les clarament dins l'àmbit de la cooperació.

b) La cooperació realitzada per les Organitzacions No Governamentals (ONG)

Segons indica Germán Grande en un treball sobre les ONG espanyoles,[3] el seu àmbit d'actuació comprèn els següents aspectes:

2. Delegació Diocesana de Missions: «Guia dels missioners de Catalunya i Balears». Barcelona 1982.
3. G. Grande & G. Guzmán & R. Rama: «Nuevas formas de cooperación para España». Fundación Banco Exterior. Madrid 1987.

— El finançament de projectes de desenvolupament en països del Tercer Món, projectes que són normalment de dimensió reduïda, molt vinculats a la població beneficiària i dedicats sobretot a sectors pobres de la població, especialment rural.

— La sensibilització de l'opinió pública mitjançant l'obtenció de recursos financers i l'elaboració de material documental.

— La formació i anada de voluntaris a països subdesenvolupats bé per recolzar determinats projectes, bé per contribuir a la formació tècnica.

— La tramesa d'ajut (alimentari, sanitari, financer) en situacions d'emergència (sequeres, catàstrofes naturals, conflictes bèllics, etc.).

— L'estudi i la investigació en relació a la problemàtica del Tercer Món, de les relacions Nord-Sud, i dels programes d'educació pel desenvolupament.

Aquestes mateixes finalitats són les que persegueixen les entitats catalanes de cooperació. Algunes d'elles tenen una llarga tradició, d'altres són més recents. En tot cas, el nombre d'entitats ha crescut notablement en els darrers anys, per diverses raons:

— Perquè amb l'adveniment de la democràcia formal els ciutadans abandonaven l'obsessió gairebé única pels problemes interiors i obrien els ulls cap a l'exterior.

— Perquè hi havia un escepticisme sobre els compromisos de l'administració pública envers el Tercer Món.

— Perquè l'any 1984 començaren els programes de cofinançament fets conjuntament amb la Dirección General de Cooperación Técnica Internacional del Ministeri d'Afers Estrangers.

— Perquè a partir de 1986 amb l'entrada d'Espanya a les Comunitats europees les institucions del país podran trobar per als seus projectes diferents tipus de recursos comunitaris.

QUADRE 3

ENTITATS DE COOPERACIÓ AMB PRESÈNCIA A CATALUNYA

1. Entitats prioritàriament dedicades a la cooperació, amb seu a Catalunya.

— Associació catalana de professionals per a la cooperació amb Nicaragua.
— Centre d'informació i documentació internacionals a Barcelona (CIDOB).
— Consell Interhospitalari de Cooperació. (CIC).
— Institut Català de Cooperació Iberoamericana. (ICCI).
— Intermón.
— Metges sense fronteres.
— Món - 3.
— Moviment 0,7 % per a la Cooperació amb el Tercer Món.
— Nous Camins.
— Plenty.
— Unicef.
— Vetermón.

2. Entitats prioritàriament dedicades a la cooperació amb presència a Catalunya però amb seu fora.

— Ajuda en Acció.
— Mans Unides.
— Medicus Mundi.
— Las Segovias.

3. Entitats amb finalitats vàries, entre elles la de cooperació.

— Associació per a les Nacions Unides.
— Càritas.
— Centre Unesco de Catalunya.
— Club d'Amics de la Unesco.
— Comissió de Cooperació de la Crida a la Solidaritat.
— Consell Nacional de la Joventut de Catalunya.
— Creu Roja Espanyola.
— Fundació per la Pau.
— Justícia i Pau.
— Lliga dels Drets dels Pobles.
— Servei Català de Camps de Treball (SCI).
— Sipaj.

4. Entitats de solidaritat, ajut a la immigració i al refugi.

— Associació amics Uruguai.
— Associació catalana d'amistat amb Nicaragua.

— Associació catalana de solidaritat i ajuda al refugiat. (ACSAR).
— Associació catalana de brigadistes per Nicaragua.
— Associació d'immigrants marroquins «Dar el Magreb».
— Centre d'acollida per a Magribins.
— Centre d'informació per al treballador estranger.
— Comité Solidaritat Óscar Romero.
— Comitè Solidaritat amb el poble del Perú.
— Comité de solidaritat amb Uruguai.
— Coordinadora catalana de solidaritat amb Nicaragua.

El moment canviant que actualment viuen aquestes organitzacions fa que per un costat aquesta relació —elaborada amb criteris amplis— no es pugui considerar exhaustiva, i que per l'altre costat no siguin encara conegudes les dades globalitzades dels recursos que mobilitzen.

c) Hi ha a Catalunya una tercera fórmula de cooperació que supera el marc estrictament privat: és la que realitzen els ajuntaments i les diputacions.

Per a alguns ajuntaments, i des de fa anys, és normal parlar d'agermanaments amb poblacions del Tercer Món igual com ho és fer-ho amb poblacions dels països desenvolupats: l'intercanvi cultural, el contacte humà i les accions puntuals de solidaritat constitueixen els elements bàsics d'aquestes relacions.

Per altra banda, al mes de juliol de 1986 fou creat el Fons Català de Cooperació al Desenvolupament, del qual són membres representants d'institucions públiques i d'entitats privades. Els seus objetcius són:

— Contribuir, des de l'àmbit català, al desenvolupament dels països del Tercer Món, mitjançant la constitució d'un fons econòmic.

— Administrar i gestionar els fons econòmics per a projectes d'ajuda al Tercer Món i fer campanyes de sensibilització sobre la cooperació al desenvolupament.

— Fomentar i donar suport als esforços de les institucions oficials, entitats i associacions del país, per tal de crear un clima d'opinió pública favorable a la promoció d'un nou ordre econòmic internacional.

— Estimular la participació ciutadana, mitjançant campa-

nyes i informacions adequades, en els projectes de cooperació amb el Tercer Món.

— Col·laborar perquè sigui una realitat la destinació mínima del 0,7 per cent del PIB a l'ajuda Pública als països subdesenvolupats, segons els acords de les Nacions Unides subscrits per l'Estat espanyol.

Els projectes actualment en marxa afecten una quinzena de països i s'estenen a l'àmbit educatiu, construcció d'habitatges, hospitals, cooperatives de producció, etc. Alguns altres es destinen a responsabilitzar l'opinió pública catalana en la problemàtica del Tercer Món.

Hom pensa que la propera plena incorporació de la Generalitat en el Fons Català (fins ara hi ha col·laborat de manera indirecta amb petites aportacions) propiciarà la incorporació de nous ajuntaments i significarà un increment substancial de recursos i programes.

Tanmateix, i malgrat els tres espectes considerats, Catalunya es troba encara lluny del que podríem anomenar una cooperació «normalitzada», a l'estil de la dels països nòrdics: ni la consciència del problema, ni la resposta social, ni els fons públics que s'hi destinen es poden considerar satisfactoris. Si volguéssim tan sols que Catalunya complís amb el tant reiterat compromís de les Nacions Unides de facilitar recursos al Tercer Món per un import equivalent al 0,7 per cent del Producte Interior Brut, caldria durant l'any 1988 posar uns 50.000 milions de pessetes a la disposició d'aquests països.

4. *Unes consideracions finals sobre el futur*

Les necessitats apremiants dels països del Tercer Món, la interdependència cada cop més evident i la recuperació econòmina catalana (que no ens ha de fer oblidar, però, les seves pròpies bosses de pobresa), semblen ser tres factors que convergeixen en la idea que a Catalunya és arribat el moment de prendre la cooperació amb el Tercer Món com a element prioritari de l'acció política i econòmica.

Ja hem dit que per avançar en aquesta prioritat cal augmentar les dotacions i potenciar les entitats de solidaritat, però això no és suficient. Cal també una intervenció en terrenys més verges però igualment importants: les cessions de

tecnologia, els programes de recerca realitzats conjuntament amb universitats del Tercer Món, els intercanvis culturals, les iniciatives empresarials (societats de capital risc, corporacions financeres de desenvolupament, acords de comercialització, pactes de franquícia industrial, assessorament de gestió, participació de petites i mitjanes empreses, etc.), col·laboració sindical, l'atenció especial als països més endarrerits, representen algunes de les possibles vies d'actuació.

A nivell intern, però, faltaria a més, augmentar la coordinació entre les ONG, arbitrar fórmules ràpides d'ajuts d'emergència, acollir els immigrants del Tercer Món igual com els catalans foren acollits en el seu exili després de la guerra civil, exigir majors competències en els temes de cooperació per part dels poders locals i regionals tal com recomana el Consell d'Europa, i sobretot, comprometre cada cop més l'opinió pública en la solidaritat. Aquesta darrera és una tasca cabdal car en un món injust com en el que vivim, hem d'admetre que el reequilibri ens comportarà als habitants del Nord la pèrdua de determinats privilegis.

Els problemes dels països subdesenvolupats són complexos i són sobretot urgents. Catalunya hi té una capacitat limitada d'intervenció, però és precisament en la seva generositat on els petits països poden esdevenir grans.

BIBLIOGRAFIA

ABC de la Cooperació Internacional Juvenil, Barcelona, Centre d'Informació i Assessorament per a Joves, 1987.

Asistencia Oficial Española al Desarrollo en..., Resum anual inclòs en el «BOLETÍN ECONÓMICO DE INFORMACIÓN ESPAÑOLA», revista de la Secretaria d'Estat de Comerç. Publicats en els núms. 1710 (dades de 1977 i 1978), 1805 (1980), 1861 (1981), 1908 (1982), 1961 (1983), 2003 (1984), 2055 (1985) i 2110 (1986).

G. GRANDA, G. GUZMÁN, R. RAMA: *Nuevas Formas de Cooperación para España: El potencial de las ONG y de las Empresas*, Madrid, CIDEAL para la Fundación Banco Exterior, 1987.

F. GRANELL: *La ayuda española a los países en desarrollo*, «REVISTA DE ESTUDIOS INTERNACIONALES», juliol-setembre de 1980.

F. GRANELL: *Espanya i els esforços Internacionals en pro del desenvolupament*, treball inclòs en el llibre *La Fam al Món*, Barcelona, Facultat de Teologia de Catalunya, 1987.

I. JIMÉNEZ: *La ayuda española al desarrollo*, Madrid IEPALA para la Coordinadora de ONG para el desarrollo, 1985.

JUSTICIA Y PAZ: *Objetivo 0,7 %: Un informe para una decisión de los Parlamentarios*, Barcelona, 1982.

F. MIER: *Las instituciones financieras multilaterales de ayuda al desarrollo: su repercusión comercial para España.* «Revista de INFORMACIÓN COMERCIAL ESPAÑOLA», agost-setembre de 1986.

MINISTERIO DE ASUNTOS EXTERIORES: *Plan Anual de Cooperación Internacional*, Madrid, 1987.

P. MORÁN: *El Club de París y la negociación de la deuda externa oficial*, «Revista de INFORMACIÓN COMERCIAL ESPAÑOLA», agost-setembre de 1987.

OCDE: Coopération pour le Développement, Rapport 1987, París, 1988.

L. RUIZ ARBELOA: *La Asistencia Oficial al Desarrollo en España*, «Revista de INFORMACIÓN COMERCIAL ESPAÑOLA», agost-setembre de 1984.

SENADO: *Informe de la Comisión de Asuntos Exteriores sobre la Cooperación Internacional*, Madrid, 1984.

L. YÁÑEZ: *¿Hay un Tercer Mundo para España?*, «ANUARIO EL PAÍS», 1987.

ANNEXOS

ANNEX 1

DECLARACIONS CONCLUSIVES DE «CATALUNYA SOLIDÀRIA»

Nord-Sud, un sol futur, una tasca comuna

La campanya «Catalunya Solidària», celebrada en el març de la campanya pública sobre la interdependència i la solidaritat promoguda pel Consell d'Europa, formula unes declaracions conclusives que es refereixen, amb poques modificacions, als temes principals de l'europea. Es tracta de reflexions generals i d'algunes peticions particulars. Un dels objectius d'aquestes declaracions és fer més evident que la desigualtat i la injustícia dramàtiques que caracteritzen encara les relacions Nord-Sud demanen reformes profundes de mentalitat i d'estructures. La solidaritat no pot prescindir d'una visió que valori les causes de les desigualtats, els interessos econòmics i polítics que juguen, al Nord i al Sud, a favor de la permanència d'aquestes desigualtats, i ha d'actuar tenint en compte aquestes anàlisis.

És indispensable que la sensibiltzació sobre els problemes Nord-Sud creixi. Ha de ser una reacció ètica davant la injustícia i l'explotació, i també el reconeixement que en un món cada cop amb més interdependència no hi haurà desenvolupament global ni pau estable sense la resolució d'aquests problemes. Com diu la campanya europea, la cooperació Nord-Sud és una necessitat racional i una obligació moral.

Aquestes declaracions no pretenen tenir caràcter exhaustiu, i no tracten doncs temes tan importants com els de recursos naturals i medi ambient, l'ocupació, les migracions... Són uns punts de reflexió i unes peticions per ajudar a fer efectiva la finalitat última de la campanya europea: promoure un veritable diàleg entre Europa i el Tercer Món, i ajudar Europa a jugar un paper més actiu a favor de la cooperació Nord-Sud. I per a nosaltres, on diu Europa hem de llegir també, naturalment, Catalunya. En aquest sentit és interessant de recordar que en una recent taula rodona organitzada pel Consell d'Europa a Estrasburg sobre la cooperació al desenvolupament i els poders locals i els regionals,

s'afirmà que la cooperació internacional és una qüestió tripartida que implica l'acció dels governs estatals, de les ciutats/regions i de les organitzacions no governamentals, i es propugnà que hi ha d'haver també una cooperació directa Nord-Sud de regió a regió, i de ciutat a ciutat, i que si les lleis hi posen obstacles cal canviar-les.

Les declaracions conclusives sobre agricultura i alimentació, indústria i tecnologia, comerç exterior, deute extern, desarmament i desenvolupament, ajut al desenvolupament i relacions sòcio-culturals són les següents:

Agricultura i alimentació

Assistim a l'acumulació de grans excedents de productes agraris als països industrialitzats i, al mateix temps, als països subdesenvolupats gran part de la humanitat està sotmesa a importants carències nutritives, en molts casos a la fam i a la mort per falta d'aliments. Aquesta situació no es resol sinó que, al contrari, les seves tendències semblen consolidar-se en la mateixa direcció que fins ara.

Aquesta situació només és causada per raons físiques o climatològiques en casos excepcionals. Les raons rauen en l'organització i en el sistema de la divisió internacional del treball a nivell mundial, controlats pel capital dels països industrialitzats. Malgrat que la producció de molts països subdesenvolupats ha experimentat importants augments, els nivells de nutrició d'àmplies capes de població d'aquests països es deterioren a causa d'una organització social que condueix a la producció per a l'exportació o per a les capes de població d'ingressos més alts a l'interior, abandonant la producció de gra bàsic per a l'alimentació dels més pobres.

L'ajuda internacional alimentària, per tant, si bé és necessària per a resoldre situacions d'emergència en moments molt concrets, no pot resoldre permanentment el problema de l'alimentació. En força situacions fins i tot pot ser negativa perquè desincentiva la producció interna. S'han de replantejar, doncs, seriosament les formes i condicions de la solidaritat internacional, malgrat que aquesta és absolutament necessària. L'ajuda no pot resoldre els problemes generats per les tendències profundes d'un sistema essencialment irracional i injust.

Només un canvi d'enfocament fonamental en l'organitzador del sistema productiu i social pot conduir a resoldre, d'una manera permanent, la problemàtica de l'alimentació dels més pobres del món. Un sistema fonamentat en les necessitats bàsiques de la població, en lloc de ser determinat pels mercats mundials controlats per l'afany d'obtenció de beneficis.

Mentrestant, la solidaritat internacional, en la seva vessant

d'ajut, hauria de posar especial atenció en el compliment de tres condicions: primera, que es posi a disposició dels habitants del país receptor perquè ells la utilitzin de la manera que considerin més convenient. Ajut lliure, no vinculat ni sotmès a condicions. Particularment, dins l'àmbit alimentari, ha de consistir en ajut dirigit a potenciar la producció alimentària, no merament la producció agrària. Mitjans de potenciació de la investigació per a la *producció autòctona d'aliments bàsics, de tecnologia autocentrada* per a facilitar l'organització social més adequada. Finalment, l'ajut ha d'arribar a les zones més pobres de la població, estimulant i impulsant el seu desenvolupament i no s'ha de quedar a les capes mitjanes urbanes, els exèrcits i les burocràcies.

Indústria i tecnologia

El ràpid desenvolupament que estan experimentant les noves tecnologies, microelectrònica, informàtica, robòtica, biotecnologia, nous materials, en els països més industrialitzats, té profundes conseqüències econòmiques, socials i culturals també per als països del Tercer Món.

La indústria és un terreny especialment adient per generar i aplicar els canvis tècnics, per això són nombroses les transformacions que s'experimenten ara i, més encara, que experimentaran en el futur: sectors en davallada, deslocalització de l'activitat industrial, atur estructural, crisi de la concepció del treball, noves professions, recerca de noves formes d'organització... Però el canvi més radical que ja s'ha produït i que afecta plenament el desenvolupament dels països del Tercer Món és que la indústria s'ha fet cada cop menys intensiva en l'ús de matèries primeres convencionals i treball no qualificat. Per això molts països del Sud perden els seus avantatges comparatius, que podrien fonamentar un determinat procés d'industrialització.

Però cal veure també noves oportunitats que, fins i tot per als països pobres, obre la innovació tecnològica ja que les noves tecnologies poden ser aplicades en moltes activitats, fins i tot les més tradicionals, i aquesta aplicació pot ser molt creativa.

Concretament suggerim tres línies de treball: la primera és una indagació col·lectiva, impulsada per persones i institucions amb alta sensibilitat moral del Sud i del Nord, sobre el significat del canvi tècnic, la naturalesa canviant de la interdependència i les implicacions especialment organitzatives que tot això té.

La segona és el treball de cooperació per al desenvolupament en l'àmbit local i regional. És cada dia més reconegut el paper de la regió, municipi, etc., en el desenvolupament tecnològic.

Finalment, la gestió creativa de projectes permet assajar noves

formes organitzatives i sovint constitueix una «falca» per penetrar críticament en els sistemes establerts.

Comerç exterior

Les relacions comercials entre els països del Nord i els del Sud —en una altra terminologia centre i perifèria— s'estableixen en funció de les lleis de *l'intercanvi desigual,* originat per la diferència de salaris existents als dos grups de països i que implica una transferència neta del valor des del sud.

Hi ha una profunda asimetria en aquestes relacions comercials. Mentre els països del Nord comercien essencialment entre ells, els països del Sud solen tenir com a principal client i principal proveïdor els països del Nord.

Es registra una tendència a la baixa de la importància relativa en el comerç mundial dels països subdesenvolupats, que passen d'un 28 per cent el 1980 a un 23 per cent el 1985 en les exportacions i d'un 23,5 per cent a un 20 per cent en les importacions.

La composició interna del comerç exterior del Sud registra una baixa important del pes dels productes bàsics i un increment del pes dels productes manufacturats. Aquest increment es concentra fonamentalment en vuit països: Taiwan, Corea, Hong Kong, Singapur, Brasil, Índia, Malàisia i Tailàndia, que representen un 81 per cent de l'exportació total manufacturera del món subdesenvolupat. Això no obstant, els productes bàsics representen, el 1985, el 65,4 per cent de les exportacions.

El principal contingent de productes d'exportació continua essent el petroli i els seus derivats. Les exportacions de productes bàsics no combustibles han sofert una constant caiguda de preus, la qual cosa ha obligat els països exportadors a augmentar substancialment el volum d'exportacions per compensar-la.

Es registra una contracció d'importacions en alguns països perifèrics, essencialment en aquells amb un deute extern més gran, que es veuen obligats a reduir-les per poder fer front al servei del deute mitjançant excedents comercials a l'exterior.

En el context de crisi mundial de les últimes dècades i malgrat els acords del GATT, es registra un clar procés d'enduriment aranzelari i no aranzelari dels requisits per a la importació de productes perifèrics per part dels països del Nord.

En conclusió, es requereix una reordenació general de les actituds dels països del Nord que permeti el lliure desenvolupament de les relacions comercials en ambdós sentits. De tota manera, això no resoldrà el problema de fons que, com es deia al principi, és el de l'intercanvi desigual.

Deute extern

El deute extern és la realitat principal que impedeix el desenvolupament de la majoria de països del Tercer Món. Aquest deute extern arribarà a finals de 1988 a la xifra de 1,88 bilions de dòlars (uns 210 bilions de pessetes). El 1987 el deute augmentà en 95.000 milions de dòlars, sobretot per acumulació d'interessos no pagats.

Fins ara, la comunitat internacional no ha trobat cap solució viable. La reestructuració del deute ha topat ja amb els seus límits naturals. Ni els bancs ni els governs dels països deutors estan disposats a continuar aquest procés *ad infititum*. El Pla Baker és mort i enterrat. Els intercanvis de títols de deute per propietat immobiliària o industrial no poden considerar-se com una solució global.

Els principals bancs acreedors han començat a prendre les mesures per fer front a les conseqüències, inevitables a llarg termini, de l'impagament del deute. Han augmentat les seves previsions, cosa que els ha representat grans pèrdues a l'exercici del 1987. Això mateix fa més difícil comptar amb els bancs per a solucions que signifiquin augment de risc i que alhora els doni un poder negociador enfront dels deutors.

Mentre les solucions tècniques es mostren inefectives, les majories populars que sofreixen els efectes del dràstic ajustament imposat, en nom dels bancs, pel Fons Monetari Internacional, veuen com es redueixen dia a dia els seus nivells de vida ja precaris. Africa, Amèrica Llatina, Filipines, Indonèsia, etc., ja han perdut la dècada dels vuitanta a efectes de desenvolupament econòmic. La majoria dels seus ciutadans estan pitjor el 1988 que el 1980.

La situació és insostenible moralment i políticament. La comunitat internacional, principalment els governs dels països industrialitzats, que van patrocinar i van protegir la concessió dels crèdits, han d'intervenir amb mesures econòmiques eficaces per restablir les taxes de creixement en aquells països, incrementar el volum dels productes que importen del Tercer Món i no permetre que s'espatllin més els termes d'intercanvi dels productes primaris.

Al Govern espanyol li demanem una generositat més gran en negociar els crèdits oficials en el marc del Club de París, que condoni el deute oficial als països més pobres d'Africa i d'Amèrica Central i que en els fòrums internacionals prengui una posició favorable a la solució dels problemes de les majories populars, no deutores però pagadores, dels països deutors, en lloc d'adoptar el punt de vista de la banca internacional.

Desarmament i desenvolupament

Els estudis realitzats en diferents moments i països i els treballs publicats per les Nacions Unides permeten afirmar que la relació directa entre desarmament i desenvolupament és avui en dia un fet sense discussió.

En efecte, les despeses militars, la fabricació d'armaments i el comerç que se'n deriva, mouen tant en els països del Nord com en els del Sud les variables econòmiques d'una manera poc favorable als interessos del Tercer Món. Les tensions inflacionàries, l'escassa creació de llocs de treball, l'increment dels impostos, la disminució d'inversions productives, el consum de matèries primeres rares, el desaprofitament de la recerca científica, el desequilibri en les balances de pagaments, la disminució de l'ajut al desenvolupament i la dependència tecnològica són els elements més esmentats per les Nacions Unides en parlar d'aquesta qüestió.

Les propostes de desarmament des de l'angle econòmic es vinculen a dos grans objectius: la reducció de les despeses militars —en benefici de les de caire social—, i la reconversió de la indústria militar mitjançant la seva transformació en indústria civil.

L'Estat espanyol ha entrat de ple en els darrers anys en l'espiral de despeses-producció-comerç de tipus militar. Malgrat el nivell relativament baix del qual es partí, la dinàmica impulsada pels darrers governs ha conduït a creixements espectaculars. L'opinió pública ha acceptat aquesta situació en la creença que, deixant de banda aspectes ètics, l'economia de la defensa era bona pel que respecta a ocupació, tecnologia i exportacions.

Els resultats econòmics són tanmateix a la vista: insuficiència dels pressupostos educatius i socials en benefici dels de defensa, indústria militar sense creació de llocs de treball, però amb important consum d'inversions públiques i de despeses d'investigació, exportació d'armaments pràcticament incobrables i camuflades a voltes amb crèdits d'ajut al desenvolupament.

Per tant volem fer les següents propostes d'acció:

a) *Dirigides al Govern central:*

— Disminució de les despeses militars mitjançant la derogació de la «Ley de Dotacions Presupuestarias para las Inversiones y el Sostenimiento de las Fuerzas Armadas» que és la norma jurídica que empara l'actual nivell de creixement.

— Aturar els projectes expansius en marxa a nivell d'investigació militar, de programes conjunts europeus i de promoció industrial dins el país.

—Regular severament les exportacions espanyoles d'armament. Prohibició de venda de determinats productes i a determinats països.

b) *Dirigides al Govern de Catalunya:*

— Vigilar les implicacions militars dels anomenats «parcs tecnològics».

— No destinar pressupostos de recerca a la investigació armamentista.

— Impulsar la creació i ampliació de centres de documentació i recerca sobre desarmament i desenvolupament, i dotar les biblioteques públiques de llibres, revistes i materials didàctics especialitzats en aquestes matèries.

Ajuda al desenvolupament

En apropar-nos a l'any 2000, queda ben palès que el problema del subdesenvolupament és el més important que tenim plantejat a nivell mundial, ja que és l'origen dels grans conflictes polítics, econòmics i socials que afecten, primordialment, els habitants del Sud del nostre planeta. Cal, doncs, que l'ajut al desenvolupament sigui millorat tant en quantitat com en qualitat, per permetre que les necessitats bàsiques d'alimentació, salut, educació i habitatge, siguin satisfetes autònomament, sobretot en els països menys desenvolupats.

Pensem que el següent decàleg de l'ajut al desenvolupament ha d'estar present en les accions que es vulguin emprendre:

1. L'ajut ha d'encaminar-se prioritàriament cap als més desfavorits, sense aïllar-lo d'un context més ampli.
2. Els programes i projectes han de dirigir-se als països més necessitats, però no exclusivament.
3. Cal evitar la creació de noves dependències.
4. Les dones tenen en aquest terreny un paper fonamental i han d'ésser integrades en totes les accions que es duguin a terme.
5. Les estratègies han de ser concebudes en funció dels costums i tradicions locals i no a l'inrevés.
6. L'objectiu prioritari passa, necessàriament, per afavorir la vida associativa local.
7. Tot desenvolupament que no tingui en compte l'entorn i els ecosistemes ha de ser rebutjat.
8. Això significa que és preferible el desenvolupament de petits conjunts agrícoles i no de grans complexos industrials concebuts sense atendre les característiques i possibilitats del país.
9. La finalitat última és la creació dels elements necessaris per arribar a l'autosuficiència alimentària.
10. El desenvolupament és més un procés a llarg termini que una lògica de models teòrics.

A l'enquesta d'opinió publicada el març de 1988 per la Comunitat Europea, «Els europeus i l'ajut al desenvolupament el 1987», es constata que el coneixement que els nostres conciutadans tenen sobre els problemes del subdesenvolupament és molt escàs. Cal, doncs, seguir treballant en la mateixa línia de la campanya «Catalunya Solidària» per tal que aquests problemes estiguin realment presents en tots els àmbits de la nostra societat.

A fi de millorar substancialment l'ajut al desenvolupament proposem:

— Que el Govern central acompleixi l'any 1992 l'objectiu de donar el 0,7 per cent del PNB per a l'ajut al desenvolupament i incrementi els pressupostos destinats a confinançament de projectes de desenvolupament i d'educació per al desenvolupament a les ONG.

— Que la Generalitat de Catalunya augmenti substancialment els seus pressupostos destinats a la cooperació al desenvolupament, a través dels camins més adients (Fons Català de Cooperació al Desenvolupament, etc.) i que la Conselleria d'Ensenyament introdueixi els temes d'educació per a la pau i el desenvolupament d'una manera sistemàtica en tots els nivells educatius.

— Que l'Administració local amplii els agermanaments efectius amb municipis dels països del Sud i la seva participació en el Fons Català de Cooperació al Desenvolupament.

Relacions sòcio-culturals

Les idees dominants sobre les relacions Nord-Sud han de ser examinades i criticades. Els ciutadans del Nord no coneixen prou bé quines són les causes de la pobresa del Sud i fins a quin punt el sistema político-econòmic del Nord afecta el Sud.

Per a fer viable aquesta anàlisi, cal establir una comunicació cultural entre el Nord i el Sud. El Sud ha de poder expressar les seves raons sense intermediaris. El Nord ha de poder explicar la lògica de certes intervencions en el Sud. S'han de crear espais de diàleg.

El Nord no ha de voler imposar el model de desenvolupament que correspon als valors de la cultura occidental i ha d'acceptar els punts de vista del Sud per a fer viable, al Sud, un desenvolupament coherent amb les diverses tradicions culturals i sistemes de valors.

En la relació entre el Nord i el Sud, uns i altres poden aprendre a relativitzar certs valors i a discernir millor quins són els valors més importants i els valors comuns. Les relacions Nord-Sud han d'incloure aquests aspectes delicats però decisius per a la cooperació intercultural.

Els sistemes educatius del Nord i del Sud han de modificar-se

substancialment a fi que les relacions Nord-Sud ocupin l'espai preferent que correspon al problema més important de la humanitat actual.

Les universitats i centres d'investigació del Nord i del Sud haurien d'establir convenis de col·laboració sistemàtica per a estudiar i divulgar, sense condicionaments polítics, els aspectes principals de les relacions Nord-Sud. En aquest sentit fem una crida especial a les universitats i centres d'investigació de Catalunya.

Constatacions finals

La campanya «Catalunya Solidària» ha constatat com a realitats positives:

— Que és possible el treball conjunt de totes les nostres entitats actives en la solidaritat Nord-Sud.
— Que és possible la col·laboració entre aquestes entitats i les nostres diverses institucions públiques.
— Que la sensibilització pels problemes Nord-Sud creix a Catalunya.

Però també ha constatat:

— Que aquesta informació i sensibilització és encara molt insuficient i que nombrosos sectors, inclosos sens dubte sectors dirigents, mostren ignorància o indiferència notables davant aquests problemes, i que en tot cas no els atorguen la importància decisiva que tenen en el món d'avui.

La principal conclusió de «Catalunya Solidària» pot ser, doncs, que és possible que Catalunya jugui realment un paper més actiu en la cooperació Nord-Sud però que és indispensable incrementar el treball d'educació per al desenvolupament en els diversos àmbits i nivells.

Per tant, tot agraint la col·laboració donada a la campanya per institucions públiques, entitats privades i grups i persones veritablement nombroses, les vint-i-quatre entitats organitzadores de «Catalunya Solidària» afirmen la seva voluntat de continuar i millorar la seva tasca i d'emprendre, sempre que ho creguin oportú, noves accions conjuntes.

ANNEX 2

ELECCIONS AL PARLAMENT DE CATALUNYA

Document dirigit als principals partits polítics i coalicions (CiU, ERC, AP, PSC, IC i CDS) que es presentaven a les eleccions al parlament de Catalunya i que fou signat pels representants dels esmentats partits i coalicions en conformitat al que se sollicitava, a Barcelona el dia 25 de maig de 1988.

PETICIONS ALS PARTITS

La campanya «Catalunya Solidària», integrada en la campanya europea d'interdependència i solidaritat Nord-Sud, està promoguda per les organitzacions no governamentals catalanes i hi col·laboren les nostres institucions públiques. El Parlament de Catalunya s'adherí unànimement el 17 de març de 1988 a la campanya Nord-Sud. Pensem que aquests fets marquen l'inici d'una nova etapa que converteixi la societat i les institucions catalanes en actors d'unes relacions Nord-Sud més actives, imaginatives i obertes a un futur global més just.

Però unes de les condicions perquè això sigui possible és que les institucions públiques catalanes augmentin de manera substancial les seves aportacions, fins ara molt petites i fins i tot insignificants, a la cooperació al desenvolupament, i que convé que el paper més actiu que les nostres institucions han d'assumir en aquesta cooperació tingui el suport de totes les forces parlamentàries.

Per tant, les vint-i-quatre entitats organitzadores de «Catalunya Solidària» proposem als partits i coalicions que es presenten a les properes eleccions al Parlament de Catalunya que es comprometin formalment a les següents mesures, molt moderades i realistes, però que han d'ajudar a posar en marxa aquella nova etapa:

1. Donar suport a una partida dels pressupostos del 1989, dedicada a la cooperació amb el Tercer Món, que sigui mínimament adequada a la importància de l'objectiu i que en tot cas no sigui

inferior a cent milions de pessetes —xifra que només representa el 0,017 per cent dels pressupostos de la Generalitat el 1988.

2. Incrementar anualment aquesta partida durant la propera legislatura.

3. Potenciar la participació de la Generalitat de Catalunya en el Fons Català de Cooperació al Desenvolupament i la col·laboració amb les organitzacions no governamentals catalanes dedicades a aquesta cooperació.

4. Proposar i defensar, pel que fa a les forces polítiques quan estiguin també representades a les Corts de l'Estat espanyol, iniciatives per millorar en aquest àmbit la cooperació amb el Tercer Món i entre elles la insistència cap al compliment de l'objectiu 0,7 per cent del PNB recomanat per les Nacions Unides.

Barcelona, 3 de maig de 1988.

Durant la primavera de 1988 s'ha celebrat, promoguda pel Consell d'Europa, una campanya sobre la interdependència i la solidaritat Nord-Sud. El seu objectiu és promoure un veritable diàleg entre Europa i el Tercer Món i que Europa faci un paper més actiu en favor de la cooperació Nord-Sud.

És la primera vegada que hi ha una campanya d'aquesta amplitud i amb el propòsit d'arribar a tota la societat. Els seus temes principals són: comerç, agricultura, recursos naturals, deute i finances, ajuda al desenvolupament, treball i ocupació, i relacions sòcioculturals.

En el marc d'aquesta iniciativa del Consell d'Europa, les organitzacions catalanes que treballen per la solidaritat Nord-Sud han organitzat de manera conjunta la campanya «Catalunya solidària». Catalunya és un país europeu desenvolupat: li pertoca, doncs, de col·laborar efectivament amb els països del Sud. Aquesta cooperació no és només un imperatiu de justícia sinó una condició del progrés comú, ja que el desequilibri entre Nord i Sud és un dels principals obstacles a la pau i el benestar del món.

«Nord-Sud: diagnòstic i perspectives» és una de les aportacions que Catalunya Solidària fa per millorar el coneixement sobre la realitat del Tercer Món, especialment des del punt de vista de les relacions econòmiques i comercials. Els articles d'aquest llibre han estat escrits per professors universitaris i especialistes en aquests temes i en el seu conjunt ens plantegen un problema: el subdesenvolupament no és un fet aïllat, els països del Nord en som, en gran mesura, responsables i per tant també som responsables de la recerca de solucions. El diagnòstic que es fa en aquest llibre és prou negatiu perquè entre tots, des de diferents llocs i perspectives comencem a buscar solucions. El món és interdependent i el nostre futur depèn del futur dels països del Sud.

Han col·laborat en aquest volum: Joan Gomis, José M.ª Vidal Villa, Joaquim Novella, Miren Etxezarreta, Javier Martínez Peinado, Benjamín Bastida, Pedro Talavera, Luís de Sebastián, Francesc Borràs, Carles A. Gasòliba, Francesc Granell i Arcadi Oliveres.

FundacióJaumeBofill Edicions de la Magrana